

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Bakalářská práce

Eva Bulínová

Komentovaný překlad: Either German or Czech: Fixing Nationality in Bohemia and Moravia, 1939–1946 (Bryant, Chad: Slavic Review, Vol. 6, No. 4, Winter 2002)

Commented translation: Either German or Czech: Fixing Nationality in Bohemia and Moravia, 1939–1946 (Bryant, Chad: Slavic Review, Vol. 6, No. 4, Winter 2002)

Praha 2009/2010
Abdallaová

vedoucí práce: Mgr. Naděžda

Děkuji vedoucí práce Mgr. Naděždě Abdallaové za podnětné připomínky a rady, které mi poskytovala během psaní práce.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Líních dne 25. 8. 2010

.....

podpis

Anotace:

Cílem této práce je přeložit článek „Either German or Czech: Fixing Nationality in Bohemia and Moravia, 1939–1946” a překlad okomentovat. Komentář se skládá ze čtyř částí. První část obsahuje překladatelskou analýzu, která sestává z analýzy vnětextových a vnitrotextových faktorů a popisuje specifické vlastnosti výchozího textu. Druhá část je věnována typologii překladatelských problémů, která popisuje problémy jazykové a kulturní neekvivalence a obhájí překladatelská řešení. Ve třetí části je nastíněna typologie posunů, ke kterým při překladu došlo, a komentář je uzavřen popisem překladatelské metody.

Klíčová slova: překlad, překladatelská analýza, překladatelský problém, překladatelská metoda, gramatika, syntax, lexikum, stylistika.

The aim of this thesis is to provide a translation of the article “Either German or Czech: Fixing Nationality in Bohemia and Moravia, 1939–1946” and to comment the translation. The commentary contains 4 parts. The 1st part is a translation analysis, which consists of an analysis of extratextual and intratextual factors and describes the specific qualities of the source text. The 2nd part provides a typology of translation problems, describing linguistic and cultural non-equivalence and defending the translator’s solutions. The 3rd part is a typology of shifts occurring in the translation. The commentary is concluded by the description of the translation method.

Key words: translation, translation analysis, translation problem, translation shift, translation method, grammar, syntax, lexis, stylistics.

OBSAH:

1. Úvod.....	5
2. Vlastní překlad.....	6
3. Překladatelská analýza.....	30
3.1. Vnětextové faktory.....	30
3.1.1 Vysílatel.....	30
3.1.2 Intence textu.....	30
3.1.3. Adresát.....	30
3.1.4. Médium, místo, čas.....	31
3.2. Vnitrotextové faktory.....	31
3.2.1. Téma, obsah.....	31
3.2.2. Výstavba textu.....	31
3.2.3. Styl.....	32
3.2.4. Gramatika a syntax.....	32
3.2.5. Lexikum.....	33
4. Typologie překladatelských problémů.....	34
4.1. Úvod.....	34
4.2 Gramatika, syntax.....	34
4.2.1 Neurčité zájmeno „one“.....	34
4.2.2 Aktuální členění větné.....	34
4.2.3 Časy.....	35
4.2.4 Polovětné obraty.....	35
4.2.5 Slootovorba.....	35
4.2.6 Poznámka k ženskému rodu.....	36
4.3. Lexikum.....	36
4.3.1. Německé výrazy.....	36
4.3.2 Abstrakta.....	36
4.3.3 Obrazná vyjádření.....	37
4.3.4 Další výrazy týkající se německého pojetí národa a národnosti.....	37
4.4. Presupozice.....	38
4.5. Reálie.....	38
4.6. Citace, poznámky pod čarou a bibliografick.....	39
4.7. Vyjádření osobního postoje autora.....	40
4.8 Překlad názvu článku a jeho jednotlivých částí.....	40
5. Typologie posunů.....	41
5.1 Posun od obrazných vyjádření k neutrálním výrazům..	41
5.2 Posun od expresivních výrazů/ výrazů vzbuzujících emoce k neutrálním.....	41
5.3 Inkluzivní plurál.....	42
5.4 Rozšíření formulací originálu.....	42
5.5 Věcné posuny.....	43
5.6 Zásah do větné výstavby.....	43
6. Metoda překladu.....	45
7. Závěr.....	46

1. Úvod

K překladu jsem si vybrala článek od amerického historika Chada Bryanta *Either German or Czech: Fixing Nationality in Bohemia and Moravia, 1939–1946*. Vybrala jsem si ho proto, že mě zaujalo jeho téma – vývoj chápání pojmu národnost na našem území a toho, jak se u jednotlivých osob určovala. Překvapilo mě, že se zahraniční autor věnuje tomuto problému československé historie tak podrobně. Článek mě upoutal i po jazykové stránce, např. použitím metafor.

Práce je rozdělená do čtyř hlavních částí, za vlastním překladem následuje překladatelská analýza, typologie překladatelských problémů a typologie posunů. Práce je doplněná popisem metody překladu.

2. Vlastní překlad

Čech nebo Němec: Jak se formovala národnost v Čechách a na Moravě v letech 1939–46

Chad Bryant

Do roku 1939 byli tři z deseti lidí žijících v zemích Koruny české Němci. V roce 1950 tvořili Češi téměř 94 % všech obyvatel tohoto území.¹ Takový vývoj je typický pro střední a východní Evropu. Formování národa, ke kterému neodmyslitelně patří začleňování a vyčleňování osob, začalo v 19. století, nabíralo na obrátcích před začátkem druhé světové války a skončilo masivními přesuny obyvatel nebo rovnou jejich zabíjením. Od vypuknutí války do roku 1943 přemístily vlády více než 30 milionů Evropanů, většinu z nich ze střední a východní Evropy. V letech 1943–1948 se přesouvalo dalších 21 milionů.² Nacistický režim deportoval do koncentračních táborů 89 % Židů a 50 % „Cikánů“, kteří žili v zemích Koruny české.³ Rozvášněné masy a československá vláda odsunuly po válce 3 miliony místních Němců. Stejně jako ve velké části střední a východní Evropy byla i zde mapa překreslena tak, aby si národní a politické hranice odpovídaly. Když budeme parafrázovat Ernesta Gellnera, to, co kdysi vypadalo jako obraz namalovaný Oskarem Kokoschkou, připomínalo teď dílo Amedea Modiglianiho.⁴

Při formování národů bylo zapotřebí odpovědět na řadu zdánlivě jednoduchých otázek: Jak definovat národnost? Jak ji přisuzovat? Kdo má moc definovat a označit jednotlivce? Jinými slovy, co dělá člověka Čechem nebo Němcem a kdo o tom rozhoduje? Odpovědi nebyly vůbec jednoznačné, a přesto rozhodly o osudu milionů. Někteří jednotlivci se stali členy privilegovaného národního společenství se všemi výhodami, které z toho

Výzkum pro tento článek byl uskutečněn částečně díky finanční podpoře z grantu nadace federální vlády USA International Research and Exchanges Board, prostředků od Národního fondu pro humanitní vědy (National Endowment for the Humanities) a Ministerstva školství Spojených států, které spravuje grantový program Title VI, a z peněz poskytnutých Americkou radou vědeckých společností (American Council of Learned Societies) a nadací Mabelle McLeod Lewis Memorial Fund. Žádná z těchto organizací nenese odpovědnost za názory vyjádřené v článku. Dřívější verze textu byly představeny na semináři pro doktorandy (Transatlantic Doctoral Seminar) Německého historického institutu (German Historical Institute) ve Washingtonu, D.C. a na konferenci Humboldtovy univerzity „Voice or Exit: Comparative Perspectives on Ethnic Minorities in Twentieth-Century Europe“ v Berlíně. Děkuji všem účastníkům za jejich podnětné připomínky. Osoby, kterým bych chtěl také poděkovat za mnoho užitečných nápadů, jsou William A. Bryant, John Connelly, James Patrick Daughton, Jennifer Glass, Kaarin Michaelson, Damani Partridge, Edith Replogle Scheffer, Jason Scott Smith, Lisa Fetheringill Swartout, Sarah Willarty, Daniel Ziblatt a dva recenzenti, jejichž jména neznám.

¹ *Statistická ročenka Republiky československé* (Praha, 1957), 42. „Země koruny české“ je souhrnné označení pro území Čech, Moravy a Slezska, která přešla v roce 1526 pod habsburskou vládu. S výjimkou velké části Slezska tvoří dnes většina tohoto území Českou republiku.

² Jan T. Gross, „Themes for a Social History of War Experience and Collaboration,“ in István Deák, Jan T. Gross, Tony Judt, eds., *The Politics of Retribution in Europe: World War II and Its Aftermath* (Princeton, 2000), 22.

³ John Connelly, „Nazis and Slavs: From Racial Theory to Racist Practice,“ *Central European History* 32, no. 1 (Winter 1999): 32.

⁴ Ernest Gellner, *Nations and Nationalism* (Oxford, 1983), 139-40.

plynuly. Ostatní byli vyhnáni nebo zavražděni. Vydám se nelehkou cestou od ideologie k uplatňování státní moci vůči jednotlivci, budu zkoumat dvě linie v historii národnostní politiky v zemích Koruny české v letech 1939–1946. Jedna se podrobně věnuje tomu, jak jednotlivec uprostřed většího procesu národní homogenizace ztratil kontrolu nad přisuzováním národnosti a nad svým osudem. Druhá sleduje snahu úřadů definovat a označit národnost – úkol nesmírně náročný a nevděčný, který nakonec překreslil etnografickou mapu střední a východní Evropy. V tomto článku sleduji tři období, v nichž definice a nabývání národnosti prošly zásadní proměnou. Během prvních dvou období – mezi lety 1939–1940 a 1941–1942 – patřila většina území zemí Koruny české pod Protektorát Čechy a Morava, útvar o velikosti 127 400 km², nacistický správní celek vzniklý šest měsíců po mnichovské dohodě okleštěním bývalého Československa.⁵ Většina tohoto území tvoří dnešní Českou republiku. Poslední období, roky 1944–1946, zahrnuje zhroucení protektorátu a obnovení Československa, jehož noví představitelé zdědili problémy, které trápily už jejich nacistické předchůdce.

Nacistické a československé úředníky mátlí nejvíce a vyžadovali tudíž nejvíc dokumentace lidí, kteří mohli manévrovat mezi národnostmi nebo jejichž národnost nebyla jasná, tzv. obojživelníci, jak je označovali nacističtí antropologové. Pro pochopení toho, jak úředníci nakládali s otázkou definice a nabývání národnosti, mají obojživelníci zásadní význam. Přestože byli nacionalistickými historiky často opomíjeni, patřili před válkou, během ní i po ní neodmyslitelně k východní a střední Evropě. V Horním Slezsku je označovali výrazem Vasperoláci (*Wasserpolen*); srbští nacionalisté je nazývali hermafrodity (*melez*); Maďaři jim říkali janičáři, podle elitních křesťanských bojovníků z osmanské doby.⁶

⁵ Podle odhadů z roku 1940 žilo mezi 7,25 miliony Čechů 189 000 Němců – asi 3 % celkové populace. Detlef Brandes, *Die Tschechen unter deutschem Protektorat*, 2 vols. (München, 1969, 1975), 1:160. V angličtině existuje pouze jedna celková studie o protektorátu, která byla napsaná dávno předtím, než měli historikové ze Západu přístup do československých archivů: Vojtěch Mastný, *The Czechs under Nazi Rule: The Failure of National Resistance, 1939–1942* (New York, 1971). Ovšem v poslední době se v Americe různými stránkami protektorátu zabývalo několik disertačních prací. Benjamin Frommer, „Retribution against Nazi Collaborators in Postwar Czechoslovakia” (Ph.D. diss., Harvard University, 1999); Eagle Glassheim, „Crafting a Post-Imperial Identity: Nobles and Nationality Politics in Czechoslovakia, 1918–1948” (Ph.D. diss., Columbia University, 2000); Jeremy King, „Loyalty and Polity, Nation and State: A Town in Habsburg Central Europe, 1848–1948” (Ph.D. diss., Columbia University, 1998); Albert Schmidt, „Pax Germanica: Bohemia and Moravia under Heydrich, 1941–1942” (Ph.D. diss., Brandeis University, 2000). V Německu existuje jediná monografie: Brandes, *Die Tschechen unter deutschem Protektorat*, 2 vols. Po roce 1989 toto politicky citlivé téma neláká ani mnoho českých historiků. Viz Tomáš Pasák, *Pod ochranou říše* (Praha, 1998); Jiří Doležal, *Česká kultura za protektorátu: Školství, písemnictví, kinematografie* (Praha, 1996); Pavel Maršálek, *Protektorát Čechy a Morava* (Praha, 2002); Alena Mišková, *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945* (Praha, 2002).

⁶ Hans Joachim Beyer, *Umvolkung: Studien zur Frage der Assimilation und Amalgamation in Ostmitteleuropa und Übersee* (Brno, 1945), 9–11. Viz také Doris L. Bergen, „The ‘Volksdeutschen’ of Eastern Europe, World War II, and the Holocaust: Constructed Ethnicity, Real Genocide,” *Yearbook of European Studies* 13 (1999): 70–93; James Edward Bjork, „Neither German nor Pole: Catholicism and National Ambivalence in Upper Silesia, 1890–1914” (Ph.D. diss., University of Chicago, 1999).

Vlastenci v předválečném Československu je nazývali „poněmčenými“ Čechy nebo „počeštěnými“ Němci. Státní úředníci v zemích Koruny české viděli mezi lety 1939–1946 obojživelníky všude. Po válce jeden československý ministr odhadoval, že se za okupace každý dvacátý pátý Čech – okolo 300 000 lidí – přihlásil jako občan říše.⁷ Statisticky vzato měl v protektorátu každý Čech alespoň jednoho vzdáleného příbuzného, který se stal z právního hlediska Němcem. V Českých Budějovicích, jednom z nejvíce etnicky smíšených měst protektorátu, se přibližně 11 % českých obyvatel stalo Němci.⁸ Za Židy bylo v protektorátu podle norimberských zákonů považováno méně osob (90 147)⁹; méně českých a slovenských obyvatel bývalého Československa s nežidovským původem za okupace zahynulo (přibližně 100 000).¹⁰

Obojživelníci jsou důležití také proto, co představují: právo a možnost zvolit si národnost. Každý, kdo žil za první republiky (1918–1938), mohl být teoreticky obojživelníkem. Čechem nebo Němcem se mnoho lidí stávalo a zůstávalo na základě vzdělání, jazykových znalostí a celé řady místních společenských tlaků. Podle státu převzala žena oficiální národnost svého manžela. Věrní vlastenci netoužili manévrovat mezi národnostmi. Navzdory vlasteneckému zápalu svých představitelů a tomu, že statistikové požadovali při sčítání lidu „objektivnější“ metodu, vláda národnost nikdy oficiálně nedefinovala. Na rozdíl od Spojených států neurčoval národnost ten, kdo sčítání prováděl, ale sám respondent.¹¹ Před zákonem si byli všichni občané Československa oficiálně rovni. Především podél hranic připomínala sčítání lidu volby, doprovázely je kampaně, průvody a společenské tlaky – vše ve snaze přetáhnout obojživelníky na jednu nebo druhou stranu. V době bouřlivé nacionální agitace znamenaly každodenní události volbu národnosti. Když se

⁷ Benjamin Frommer, „Expulsion or Integration: Unmixing Interethnic Marriage in Postwar Czechoslovakia,“ *East European Politics and Societies* 14, no. 2 (Spring 2000): 387. Na základě jednotlivých záznamů o sčítání lidu v několika oblastech Sudet (část Československa anektovaná Německem po Mnichovské dohodě) odhadla nedávno Maria Rhode, že se na tomto území označilo v roce 1939 za „Němce“ a později – v roce 1950 – za „Čechy“ 91 000 osob. Maria Rhode, „Der Wechsel des nationalen Bekenntnisses in der Tschechoslowakei 1930–1950 und seine Bedeutung für die Zahl der sudetendeutschen Vertreibungsoffer,“ in Detlef Brandes, Edita Ivaničková, Jiří Pešek, eds., *Erzwungene Trennung: Vertreibungen und Aussiedlungen in und aus der Tschechoslowakei 1938–1947 im Vergleich mit Polen, Ungarn und Jugoslawien* (Essen, 1999), 195. Počet udávaný Frommerem zahrnuje tyto osoby společně s obyvateli Těšínska. Toto území bylo až do roku 1938 součástí Československa, ale po mnichovské dohodě ho převzalo Polsko. Po německé invazi byli všichni jeho obyvatelé nuceni stát se občany říše.

⁸ King, „Loyalty,“ 331. V protektorátu se manévrování mezi národnostmi objevovalo spíše na česko-německých hranicích nebo na „německy mluvících ostrůvcích“ soustředěných např. okolo Českých Budějovic, Olomouce, Jihlavy a Brna.

⁹ Livia Rothkirchen, „The Jews of Bohemia and Moravia, 1938–1945,“ in Avigdor Dagan, Gertrude Hirschler, Lewis Weiner, eds., *The Jews of Czechoslovakia* (Philadelphia, 1984), 3:37.

¹⁰ Derek Sayer, *The Coasts of Bohemia: A Czech History* (Princeton, 1998), 224.

¹¹ Ve Spojených státech bylo opční právo zavedeno až v roce 1960. Peter Scarry, *Counting on the Census? Race, Group Identity and the Evasion of Politics* (Washington, D.C., 2000), 46. Přestože mohly vdané ženy v meziválečném Československu volit, nemohly při sčítání lidu využít opčního práva. O národnosti celé rodiny rozhodoval muž.

jednotlivec stal členem určitého spolku, nakupoval v německých nebo českých obchodech a dokonce mluvil jedním jazykem místo toho druhého, ztotožnil se s konkrétní národnostní skupinou.¹² Jak v roce 1929 napsal biolog, filozof a sociální demokrat Emanuel Rádl: „Národnost... není znakem člověka, nýbrž je povinností (jež nemá smyslu tam, kde není svobodné volby...) Není pak vrozena člověku, nýbrž stvořena člověkem, není produktem jeho krve, nýbrž výzvou k jeho svědomí.“¹³ Předválečné občanské společnosti v Čechách a na Moravě udávala tón národnostní politika. Jednou ze základních svobod, které stát poskytoval všem občanům Československa, bylo právo opce. Když se nacističtí a po válce českoslovenští úředníci snažili obojživelníky eliminovat a označit jednotlivce buď jako Čecha, nebo jako Němce, změnili pravidla nadobro.

Kapitola první: Známá hra v nových podmínkách

Olomoucký Oberlandrát Molsen vysvětloval v roce 1940 protektorátním úředníkům v Praze znepokojivý vývoj v jeho oblasti: „němectví“ vymíralo. Při návštěvě jednoho malého města ležícího východně od Olomouce se dozvěděl, že se k říšskému občanství přihlásilo jen 20 lidí. Při sčítání lidu v roce 1921 se za Němce označilo 500 osob. V roce 1890 byl starostou Němec. Podle Molsena bylo etnické míšení pro němectví jak problémem, tak nadějí, a to nejen v tomto městě, ale i v celé oblasti. Míšení otupilo německé nacionalistické pocity v oblasti a také vedlo k situaci, kdy z mnoha tzv. Čechů mohli udělat Němce. Napsal, že tito Češi „se po rasové a etnické stránce nezdají být tak špatní a díky tomu, že jejich rodiče patřili k oběma národnostem, často nevědí, na kterou stranu se mají přiklonit.“¹⁴ Molsen řekl, že pokud mu Praha poskytne peníze na německou školu a lepší bydlení pro místní Němce, dovede zvýšit počet osob hlásících se k německé národnosti na 100. Také se zmínil o pozitivním vlivu nedávného sjezdu nacistické strany, který mu připomněl podobné události „v říši během první fáze naší bitvy“. K zajištění německé vlády ve městě byl nejdůležitější německý starosta a příliv německých úředníků.

Tuto záležitost oberlandrát Molsen nadnesl, aby upevnil svou pozici v místní politice. Aby se k německé národnosti přihlásilo více osob, potřeboval finance a důvěryhodné úředníky. Doufal, že mu rétorika národnostní politiky pomůže udržet kontrolu nad správou

¹² Mark Cornwall, „The Struggle on the Czech-German Language Boarder, 1880–1940,“ *English Historical Review* 59, no. 433 (September 1994): 914–51, především 914, 919, 943n1.

¹³ Citováno v Jaroslav Bubeník, Jiří Křesťan, „Zjišťování národnosti a židovská otázka“, in Helena Krejčová, Jana Svobodová, eds., *Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939–1945* (Praha, 1998), 17. Nebo jak psal v roce 1930 německý liberální deník *Prager Tagblatt*, národnost byla „stav subjektivního vědomí jednotlivých členů národa“ a „pocit příslušnosti k národnímu celku a jemu vlastnímu kulturnímu společenství“. Citováno v Bubeník, Křesťan, „Zjišťování“, 22n67.

¹⁴ Verwaltungsbericht, Oberlandrat (OLR) Olomouc, duben 1940, Státní ústřední archiv (SÚA), fond Úřad říšského protektorátu (ÚRP), box 287, sign I-1b 2000, 1939–1942.

jeho panství. Bojoval starou bitvu v nových podmínkách. Molsen, rodák z německo-dánského pohraničí, se vyznal v národnostní politice ve smíšených oblastech a považoval se za toho, kdo v Olomouci ochrání svůj německy mluvící ostrov před přílivem Čechů. Z nedávného demografického vývoje usuzujeme, že německy mluvící ostrovy jako Olomouc by během několika desetiletí byly bývaly zaplaveny přílivem Čechů. Když se na danou problematiku podíváme v širším kontextu, stal by se protektorát trvalou a do očí bijící skvrnou v srdci německé střední Evropy.

Molsena znepokojovalo, že ve své oblasti nedokáže převzít kontrolu nad národnostní politikou. Šel proti proudu historie. Je ironií, že nacistická legislativa situaci jenom zhoršila. Nacističtí úředníci dali nevědomky „obojživelníkům“ ještě další možnost volby mezi národnostmi a tím jim dali prostřednictvím státu větší možnost rozhodování. Po zřízení protektorátu v březnu 1939 vydal úřad říšského protektora zákon o občanství a rozdělil obyvatelstvo na občany říše a prosté státní příslušníky (*Staatsangehörige*).¹⁵ (Když později v roce 1939 úřad říšského protektora se zpětnou platností zavedl norimberské zákony, stali se Židé samostatnou právní kategorií.)¹⁶ Tento zákon vytvořil právní propast, oddělil občany říše (Němce) a protektorátní příslušníky (Čechy). S výjimkou „politických“ zločinů soudily příslušníky protektorátu české soudy a jejich politické a hospodářské aktivity byly omezeny. Občané říše získali také všechny výhody (i povinnosti) pramenící z právní příslušnosti k většímu *Volksgemeinschaftu*. Pořád udivuje, že trvala možnost volby. Kromě těch, kdo se před rokem 1938 stali členy sudetoněmecké strany a automaticky se stali občany říše, se nežidovští uchazeči o říšské občanství museli zaregistrovat na úřadech, které spolupracovaly s místním oberlandrátem, starostou a členy strany. Němci, kteří se chtěli stát občany říše, měli dva týdny na vyplnění krátkého dotazníku [Fragebogen zur Feststellung der deutschen Volkszugehörigkeit], mimo jiné museli uvést svůj rodný jazyk a členství v bývalých vojenských a národních organizacích. Pokud byla žádost schválena, dostal žadatel od místních úředníků zvláštní průkaz.¹⁷

Na rozdíl od říše se Němci mohli rozhodnout k neúčasti v právně definovaném *Volksgemeinschaftu* tím, že se pasivně vyhnuli registraci. Právě to mnozí udělali. Do března

¹⁵ Vlastní termín byl „státní příslušník Protektorátu Čechy a Morava“. V srpnu byl změněn na „příslušník protektorátu“ (poté „protektorátní příslušník“). Úředníci doufali, že když zničí představu protektorátu jako samostatného státu, rozhodne se více Němců pro hodnotnější občanství. Generalreferent für politische Angelegenheiten útvaru Gruppe I 3, 28. 8. 1939, SÚA, ÚŘP, box 90, sign. I-1b 2020, 1939–1942; Emil Sobota, *Co byl Protektorát* (Praha, 1946), 121; Alexandra Blodigová, „Státní příslušnost – úprava státního občanství v Československu do roku 1942“, in Krejčová, Svobodová, eds. *Postavení*, 40–50.

¹⁶ Lucy S. Davidowitz, *The War against the Jews, 1933–1945* (New York, 1975), 376–77.

¹⁷ Říšský proktor oberlandrátům, 20. 6. 1939, SÚA, ÚŘP, box 90, sign. I-1b 2020, 1939–1942.

1940 se v Brně z odhadované německé populace neregistrovala přibližně jedna šestina.¹⁸ Ve Zlíně, daleko od etnické hranice, byl tento počet jedna třetina.¹⁹ Po válce jeden sudetoněmecký statistik uveřejnil odhad, podle kterého se do podzimu 1940 odmítla registrovat jedna čtvrtina všech protektorátních Němců.²⁰ Oberlandrátové, armáda a úředníci z úřadu protektora o tomto problému věděli. Jak napsal jistý protektorátní úředník z úřadu protektora: „Předpokládali jsme, že se všichni etniční Němci budou chtít stát říšskými Němci. Tento odhad – to si teď musíme uvědomit – byl mylný... Musíme si přiznat, že [nás] v tomto ohledu etniční Němci zklamali.“²¹

V roce 1939 a na začátku roku 1940 existovalo mnoho důvodů, proč se vyhnout říšskému občanství. Úředníci nacistické strany pronásledovali říšské občany a naléhali na ně, aby vstoupili do různých oficiálních říšských organizací. Říšské občanství zahrnovalo náročné povinnosti. Výnosy z 25. 7. a 24. 8. 1939 zavedly pracovní povinnost pro všechny občany říše ve věku od 16 do 25 let.²² Na mladé muže se také vztahovala branná povinnost; v živé paměti ještě byla první světová válka, ve které sudetští Němci ztratili v poměru více mužů, než kolik jich padlo z jakékoliv jiné oblasti střední Evropy.²³ Není divu, že v Brně byla více než polovina registrovaných Němců starší 40 let; jen 12 % bylo ve věku mezi 21 a 30 lety.²⁴ O další důvody, proč se vyhnout registraci, se postarali čeští vlastenci. Podle zpráv agentů bezpečnostní služby (*Sicherheitsdienst*), z nichž většina byli místní etniční Němci, byli říšští občané podrobeni „společenským bojkotům“ a „českému teroru“: ignorovali je v českých obchodech, uráželi a někdy dokonce i zbili.²⁵ Vlastenecké organizace jako Sokol

¹⁸ Verwaltungsbericht, OLR Brno, duben 1940, SÚA, ÚŘP, box 287, sign. I-1b 2000, 1939–1942, s. 3.

¹⁹ „Deutschungsprogramm für das Jahr 1941,“ OLR Zlín [nedatováno], SÚA, ÚŘP, box 290, sign. I-1b 2029, 1939–1942, s. 1.

²⁰ Gotthold Rhode, „The Protectorate of Bohemia and Moravia 1939–1945,“ in Victor S. Mamatey, Radomír Luža, eds., *The History of the Czechoslovak Republic, 1918–1948* (Princeton, 1973), 305; „Bilance dějinného roku 1939“, *Hospodářský rozhled*, 21. 12. 1939, 5.

²¹ Generalreferent für politische Angelegenheiten Mokrému, 12. 8. 1939, SÚA, ÚŘP, box 90, sign. I-1b 2020, 1939–1942, s. 2.

²² Gotthold Rhode, „The Protectorate of Bohemia and Moravia 1939–1945“, in Victor S. Mamatey a Radomír Luža, eds., *The History of the Czechoslovak Republic, 1918–1948* (Princeton, 1973), 305; „Bilance dějinného roku 1939“, *Hospodářský rozhled*, 21. 12. 1939, 5.

²³ V první světové válce zahynulo v boji z každého tisíce českých Němců 34, 5 osob, v rakouské části rakousko-uherské monarchie padlo z tisíce osob 27, 7 a v Německu 27, 8. S. Harrison Thompson, „The Germans in Bohemia from Maria Theresa to 1918,“ *Journal of Central European Affairs* 2 (1942): 178, citováno v: Joseph Rothschild, *East Central Europe between the Two World Wars* (Seattle, 1974): 81.

²⁴ Celkové údaje jsou následující: ve věku 10 let a mladší: 5 %; 11–20 let: 8,5 %; 21–30 let: 12 %; 31–40 let: 19,5 %; 41–50 let: 18 %; 50 a více let: 37 %; Antonín Ševčík: „Germanizační činnost brněnských nacistických úřadů v letech 1939–1945,“ *Brno v minulosti a dnes: Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna* (Brno, 1965), 7:28; Verwaltungsbericht, OLR Brno [nedatováno], SÚA, ÚŘP, box 287, sign. I-1b 2000, 1939–1942, s. 4.

²⁵ „Die politische Entwicklung im Protektorat Böhmen und Mähren seit 15. März 1939,“ hlášení SD (Sicherheitsdienst) z 15. 3. 1940, Vojenský historický archiv (VHA), fond 74/5, box 7, sbírka č. 74, jednotka 46, s. 20; „Monatsbericht: Die politische Entwicklung im Protektorat Böhmen und Mähren,“ hlášení SD z května 1940, VHA, fond 74/5, box 7, sbírka č. 74, jednotka 48, s. 4.

neustále opakovaly otřepané fráze typu „svůj k svému“ a „kupujte české zboží“.²⁶ V Praze řekl jistý Ignatz Daniel úředníkům, že se zaregistruje pouze tehdy, když mu stát nahradí případné ztráty, které jeho trafika utrpí.²⁷ Jedno hlášení bezpečnostní policie z února 1940 uvádí, že díky povinnosti registrovat občanství „jsou na tom Češi po ekonomické stránce viditelně lépe než v době míru a dále že česká infiltrace v oblastech etnického boje pokračuje alarmující rychlostí a že se nakonec německy mluvící ostrůvky ... zdají být ohroženy“.²⁸

Koncem roku 1940 se problém zdál být vyřešen. Ohromující vítězství wehrmachtu na Západě přesvědčila mnoho obyvatel protektorátu, že nacistická vláda bude mít dlouhé trvání. Úředníci v Praze založili na podporu německých obchodů, škol a spolků štědrě dotovaný *Volkstumsfond* a oberlandráty rozdělily v druhé polovině roku 1940 tři miliony říšských marek a v roce 1941 devět milionů.²⁹ Zdálo se, že se Molsenovo přání splnilo, protože situace se obrátila ve prospěch německví. Dne 1. března napočítal úřad říšského protektora v protektorátu 189 000 registrovaných Němců. K 1. říjnu 1940 tento počet vyšplhal na 245 000. Jen v jednom městě bylo například „znovuzískáno“ pro německví 2 500 osob, převážně ze „střední vrstvy“.³⁰

Protektorátní úředníci teď však čelili jinému problému. Jeden z agentů na jaře 1940 hlásil z etnicky smíšeného Českobudějovicka:

V obci Člunek u Jindřichova Hradce se Opořil, člověk již dříve odsouzený za dvacet tři vloupání, vydává za Němce a křivě udává Židy, se kterými dříve obchodoval. V Mokrém Lomu u Českých Budějovic jistý Habermann předstírá, že je Němec, aniž by uměl slovo německy, přitom byl dříve osmnáctkrát odsouzený pro křivou přísahu, vloupání, podvod, žebrotu a různé jiné trestné činy. V samotných Budějovicích je muž odsouzený již dříve za 24 trestných činů různého druhu a ten se přihlásil k německví. Na místním pracovním úřadě v Pardubicích složilo čtrnáct vězňů slib věrnosti Velkoněmecké říši a někteří dobrovolně vstoupili do armády. Přesto byla většina odsouzena více než dvacetkrát, v jednom případě padesát čtyřikrát.

Hlášení z června 1940 uvádí, že se místní kanceláři oberlandrátu ve většině případů, včetně těchto zločinců, podařilo prohlásit jejich říšské občanství za neplatné. Některým z těchto „asociálů“ a „kriminálů“ se ale povedlo překonat právní rozdělení, doufali v mírnější

²⁶ „Die politische Entwicklung im Protektorat Böhmen und Mähren seit 15. März 1939,“ hlášení SD z 15. 3. 1940, s. 68.

²⁷ Verwaltungsbericht, OLR Praha [nedatováno], SÚA, ÚŘP, box 287, sign. I-1b 2000, 1939–1942, s. 1.

²⁸ Hlášení SD # 53, 14. 2. 1940, Heinz Boberach, ed. *Meldungen aus dem Reich 1938–1945: Die geheimen Lageberichte des Sicherheitsdienstes der SS* (Herrsching, 1984), 1:758.

²⁹ Oficiální název zněl Fond zur Pflege des deutschen Volkstums, Dorer, Gruppe XXI-Vortrag am Herrn Staatssekretärs, 15. května 1940, SÚA, ÚŘP, box 292, sign. I-1b 2180, 1940–1942; Brandes, *Die Tschechen unter deutschem Protektorat*, 162–63; ale v roce 1942 rozpočet klesl na 5,6 milionu říšských marek. „Beauftragten der Reichskommissars für die Festigung des deutschen Volkstums,“ 24. 10. 1942, SÚA, ÚŘP, box 292, sign. I-1b 2145, 1939–1945.

³⁰ „Die politische Entwicklung im Protektorat Böhmen und Mähren im Jahre 1940,“ hlášení SD [nedatováno], VHA, fond 74/5, box 8, sbírka č. 74, jednotka 43, s. 8.

rozsudky německých soudů. Někdy ti, kteří se tzv. „štíteli práce“ (*Arbeitsscheue*), očekávali, že obdrží vojenské propustky a budou si pohodlně žít v blízkých kasárnách.³¹ K Němcům se přidávali i lidé s lepší pověstí. Podle úředníků je k tomuto „znovuobjevení“ zapomenutého německví vedly materiální důvody.³² Např. poštovní a železniční úředníci žádali o německé občanství, aby mohli být povýšeni.³³ Jiní se stali Němci, aby využili výhody plynoucí z členství v říšských organizacích.³⁴ Říšští občané a protektorátní příslušníci dostávali potravinové lístky odděleně. Přestože jejich přiděly byly zhruba stejné, pouze první skupina dostávala luxusní zboží jako ovoce, čokoládu, kávu i vánoční prémie. Koncem roku 1940 se ve velkém počtu registrovali dokonce i čeští fašisté, před okupací nejradikálnější a nejdohodlanější z nacionalistů.³⁵ Běžnou součástí každodenního života se stal strach. Tisíce lidí byly poslány do koncentračních táborů nebo zabity. Přesto stále existovala možnost volby národnosti.

Za mnohými zmatky stál opět narychlo vytvořený zákon o občanství. Podle směrnice říšského ministerstva vnitra v Berlíně z 29. 3. 1939 se člověk mohl stát občanem říše, když se prostě prohlásil za Němce, pokud toto německví „potvrzují určité skutečnosti jako jazyk, vzdělání, kultura, atd.“ Občany se nemohli stát kvůli své „cizí krvi“ pouze Židé. Ve skutečnosti pokyny uváděly, že německými občany se někdy mohou stát také ti, „jejichž rodinný původ je částečně nebo zcela jiný, například Češi, Slováci, Ukrajinci, Maďaři nebo Poláci“. Předpokládalo se ale, že osob bez německého původu bude zahrnuto minimum.³⁶ Při tak volné definici příliš neudivovalo, že bylo vyhověno i žádostem mnoha „nežádoucích elementů“. Mnoho „nových Němců“ mluvilo pouze česky. V listopadu 1940 hlásil jistý agent, že na Tábořsku vykazují znalost německého jazyka pouze tři čtvrtiny registrovaných Němců. Na Kolínsku to bylo 60%.³⁷

Podle oberlandrátů a bezpečnostní policie byli tito „noví Němci“ stěží ideálními uchazeči o legální členství ve Volksgemeinschaftu. Byli v lepším případě chamtiví. V horším případě to byli zločinci a doufali v obrát k lepšímu. Co začalo jako dojem, že národní hranice je posouvána zpět a že německví v protektorátu je na pokraji vyhynutí, se změnilo v nepříjemné zjištění, že zde nacističtí úředníci o národnosti nerozhodují. V září 1940 se proto

³¹ „Monatsbericht,“ hlášení SD z června 1940, VHA, fond 74/5, box 8, sign. 49, sbírka č. 74, jednotka 71, s. 16, 17.

³² „Lagebericht Nr. 14,“ Der Befehlshaber der Ordnungspolizei beim Reichsprotektor Böhmen und Mähren, 28. 3. 1940, s. 1.

³³ OLR Kolín říšskému protektorovi, červen 1940, SÚA, ÚŘP, box 90, sign. 2020, s. 1.

³⁴ „Monatsbericht,“ hlášení SD červen 1940, s. 16.

³⁵ „Die politische Entwicklung im Protektorat Böhmen und Mähren im Jahre 1940,“ hlášení SD [nedatováno], s. 8.

³⁶ Brandes, *Češi pod německým protektorátem*, 191.

³⁷ Tamtéž, 320n1167.

pokusili posuzování žádostí zpřísnit. Žádost o občanství musel schválit místní oberlandrát i úředník strany (Kreisleiter), posuzovali přitom žadatelovo „morální jednání“, „politické jednání“, „osobní úspěchy“, „rasovou charakteristiku“ a „německou krev“.³⁸ Bylo ale na každém jednotlivci, jestli se rozhodne žádost podat, a měřítko sama se zdála nejasná a nevyvážená. (Co znamenalo mít „německou krev“? Žádné směrnice nebyly k dispozici.)

Nakonec měla národnostní politika napříč protektorátem do jednotnosti daleko. Od 1. 11. 1940 udělili místní oberlandráti občanství 81 % žadatelů. Oberlandrát v Jihlavě ale vyhověl 98 % žadatelů, zatímco jeho kolega v nedalekých Pardubicích vyřídil kladně jen 47 %.³⁹ Jak shrnul oberlandrát Molsen v srpnu 1941, „práce různých německých orgánů, v mnohých směrech autonomních, už nevychází z jednotných, základních a metodicky propracovaných principů“, ale z osobních a místních zájmů.⁴⁰ Přisuzování národnosti se stalo hračkou v rukou polykratického státu. Asi o měsíc později dorazil do Prahy nový říšský protektor Reinhard Heydrich. Sliboval centralizovanou vládu, jasnou definici národnosti a způsob, jak ji uplatnit.

Kapitola druhá: Jak označit Čechy „způsobilé ke germanizaci“

Dne 2. 10. 1941 promluvil Reinhard Heydrich v Černínském paláci ke shromáždění říšských protektorátních úředníků, oberlandrátů, úředníků strany a členům SS. O tři dny dříve dorazil Heydrich – velitel říšské bezpečnostní policie, jeden z čelních představitelů SS, tvůrce neblaze proslulých *Einsatzgruppen* na okupovaném Východě a později jedna z vedoucích postav konference ve Wannsee – do hlavního města jako nový zastupující říšský protektor. V Praze vytyčil svůj plán budoucí politické organizace východní Evropy. Když jednotky wehrmachtu postupovaly k Moskvě, začali si Heydrich a členové SS představovat svou budoucí vládu na dobytých územích. Přičleněné západní Polsko – tenkrát rozdělené na Gdaňsk–Západní Prusko, Povartí a Horní Slezsko – by vytvořily „východní zeď“ čelící slovanskému světu. Zpoza zdi měl být „polský element“ „odvržen“, zatímco na druhé straně by Němci vládli nad podrobeným národem stejně jako během starých dnů středověké „kolonizace“.⁴¹

³⁸ Fuchs útvaru Gruppe Mähren a oberlandrátům, 16. 9. 1940, SÚA, ÚŘP, box 90, sign. I-1 2020, 1939–1942, s. 1–2.

³⁹ „Erfassung der deutschen Volkszugehörigen im Protektorat Böhmen und Mähren“, 30. 11. 1940, říšský protektor v Čechách a na Moravě, osoby fond 1488, opis 1, složka č. 25, archiv Muzea holocaustu Spojených států (United States Holocaust Memorial Museum), RG 11.001.M 23, cívk. č. 91.

⁴⁰ Verwaltungsbericht, OLR Olomouc, 22. 8. 1941, Státní archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Oberlandrat Olomouc, box 5, inv. č. 5. 1.

⁴¹ Miroslav Kárný, Jaroslava Milotová, eds., Protektorátní politika Reinharda Heydricha (Praha, 1991), dokument č. 9, 103.

Protože měl být protektorát zahrnutý za „východní zed“, všechno a všichni za touto demarkační čarou by se museli stát „německým“. „Pánové,“ řekl, „konečné řešení [pro protektorát] musí být následující: totiž, že tento prostor [Raum] musí být jednou provždy osídlen Němci.“ Přestože nám čeští patrioti odedávna vráželi „dýku do zad“, byly Čechy a Morava vždy součástí německé sféry vlivu, „bašta němectví“, „stráž čelící východu“, „citadela Evropy“. ⁴² I když se o tom nehovořilo, bylo bezpochyby jasné, že produktivní ekonomická struktura protektorátu byla důležitá a jasné bylo i to, že Češi byli příliš cenní odborníci a bylo jich příliš mnoho na to, aby byli nahrazeni německými osadníky. ⁴³ Heydrich zopakoval postup zavedený protektorátními úředníky a schválený Adolfem Hitlerem v září 1940 a uvedl, že se mnoho Čechů bude muset stát Němci: „Po ukončení války závisí budoucnost říše na jejich schopnostech a na schopnostech lidí této říše, aby tyto [nově získané] prostory udrželi, ovládli a případně sloučili s říší.“ ⁴⁴ Asi polovina české populace se stane Němci. Druhá polovina bude buď sterilizována, nebo „vyvezena“. ⁴⁵

Heydrichovým prvním úkolem bylo rozhodnout, kteří Češi by se mohli stát Němci a kteří ne. Za jednotlivce by v budoucnu o jejich národnosti rozhodovali na základě celé řady „objektivních“ kritérií tzv. rasoví odborníci. ⁴⁶ Když se Heydrich o několik týdnů později setkal s čelními protektorátními úředníky, vysvětlil jim své metody. Podobně jako na okupovaném Východě by i v protektorátu jeho bezpečnostní policie provedla soupis všech obyvatel a rozdělila je podle jejich „národních“ a „kmenových/ biologických“ rysů. ⁴⁷ V únoru mělo začít vydávání toho, čemu teď Heydrich říkal *Kennkarte*, a obyvatelstvo mělo být rozděleno na Čechy „způsobilé ke germanizaci“ a „nezpůsobilé ke germanizaci“. Odhadoval, že do jedné nebo druhé kategorie by okamžitě spadaly dvě třetiny všech Čechů. Pro zbývající

⁴² Tamtéž, dokument č. 9, 103–4.

⁴³ Československo zdědilo více než polovinu průmyslové výroby zemí rakouské části habsburské říše a v přepočtu na obyvatele bylo desátým světovým výrobcem průmyslového zboží. Co ale bylo pro říši ještě důležitější – bylo sedmým největším výrobcem zbraní na světě (70 % průmyslu bývalého Československa se nacházelo na území protektorátu). Koncem roku 1940 byla cenná a výkonná ekonomická struktura protektorátu začleněná do říše a v roce 1943 pokrývala asi 12 % její průmyslové výroby. Jana Geršlová, „Die wirtschaftliche Vergangenheit der böhmischen Ländern (1870–1914): Industrie, Handel und Banken,“ *Vierteljahreshefte für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 87, no. 3 (2000): 320; Alice Teichová, „The Protectorate of Bohemia and Moravia: The Economic Dimension,“ in Mikuláš Teich, ed., *Bohemia in History* (Cambridge, Eng., 1998), 287, 283. V jihovýchodní a severovýchodní Evropě žilo dohromady jen okolo dvou milionů Němců, stěhování na východ lákalo jen málo Němců a 7 milionů Čechů nemohly nahradit ani plány dát půdu válečným veteránům. Joseph B. Schechtman, *European Population Transfers, 1939–1945* (New York, 1946), 38; Petr Němec, „Český národ a nacistické teorie germanizace prostoru,“ *Český časopis historický* 88, no. 4 (1990): 538.

⁴⁴ Kárný, Milotová, eds., *Protektorátní politika*, dokument č. 9, 101.

⁴⁵ Tamtéž, dokument č. 9, 109.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ Tamtéž, dokument č. 19, 146.

třetinu, u níž by rozhodování bylo složitější, Heydrich navrhoval počkat s rozhodnutím, co by bylo „praktické a dobré“, několik let.⁴⁸

Přestože trval na přísné byrokratické kategorizaci lidí, nepodařilo se mu zajistit stejně přísná kritéria pro určení „způsobilosti ke germanizaci“. Místo toho o jejich definici rozpoutal zmatenou bitvu. Takové boje vlastně začaly už před jeho příjezdem. Ve zprávě, kterou si Heydrich vyžádal v roce 1940, se antropolog SS Hans Joachim Beyer zabýval meziválečnými československými záznamy o vojenských odvodech, na jejichž základě rozhodl, že polovina české populace by se mohla stát Němci. Beyer posuzoval velikost hlavy, barvu očí a vlasů, hmotnost a fyzické rysy a přišel s překvapivým závěrem – místní Češi měli v průměru více „německých“ rysů než místní etničtí Němci.⁴⁹ Etničtí Němci samozřejmě závěry zpochybňovali a uváděli, že vhodnost uchazeče se projevuje jeho „duší“ nebo vnějším chováním (*Eindeutschungswürdigkeit*). Němci ze „staré říše“ ale hájili nadřazenost rasových rysů (*Eindeutschungsfähigkeit*).⁵⁰

Ale co přesně byly tyto údajně „německé“ rasové rysy? Jak protektorátní úředníci určovali, jestli má uchazeč „německou krev“? Pojmy jako „nordická rasa“ se ukázaly být beznadějně vágní a ve 30. letech 20. století museli antropologové připustit, že Židé, rasa, kterou nacisté nenáviděli nejvíc, ve skutečnosti díky smíšeným sňatkům během staletí v diaspoře vůbec rasu netvořili.⁵¹ Jak v roce 1930 napsal přední nacistický rasový odborník Hans Günther: „Národy jsou obecně tvořeny lidmi se stejným jazykem a lidovými zvyky... Rasa nemá s národností nic společného: všechny národy jsou tvořeny téměř stejnými rasovými prvky, ale v různém poměru.... Antropologie [musí] přiznat, že mnohem větší část Evropy tvoří míšenci a bastardi.“⁵² O osm let později zopakoval právní architekt protektorátu Wilhelm Stuckart stejnou zásadu: „Biologickou podstatu člověka tvoří mozaika z tisíců, ano desetitisíců fyzických, intelektuálních a duševních rysů, tzv. dědičná dispozice nebo dědičná jednotka.“⁵³ V roce 1942 mátl velký počet národů ve východní Evropě některé rasové odborníky a vedl je k závěru, že Slované nejsou rasa.⁵⁴ Zdálo se, že Němci také nejsou žádná

⁴⁸ Tamtéž, 61, 218.

⁴⁹ König-Beyer, „*Denkschrift über die rassenpolitischen Verhältnisse der Böhmischo-mährischen Raumes und dessen Neugestaltung*“, SÚA, ÚRP dodatky II Rassenamt 3/3 (RuSHA), box 56.

⁵⁰ Mastný, *The Czechs under Nazi Rule*, 133.

⁵¹ Cornelia Essner, „Im ‚Irrgarten der Rassenlogik‘ oder nordische Rassenlehre und nationale Fragen (1919–1935)“, *Historische Mitteilung* 7, no. 1 (1994): 80–101.

⁵² Hans F. K. Günther, *Rassenkunde des deutschen Volkes* (München, 1930), 7–8, citováno v Gerhard Jacoby, *Racial State: The German Nationalities Policy in the Protectorate of Bohemia and Moravia* (New York, 1944), 78.

⁵³ Wilhelm Stuckart, Rolf Schiedermaier, *Rassen- und Erbpflege in der Gesetzgebung des Dritten Reiches* (Leipzig, 1938), 9.

⁵⁴ Connelly, „Nazis and Slavs“, 16–19.

rasa. A pokud Němci nebyli rasa, jak mohli být potenciální Němci určováni na základě rasových rysů?

Ve skutečnosti to, co platilo jako rasové typologie, byly často kategorizace lidí na základě vnějšího chování nebo „duše“. Freiherr von Watter, pražský oberlandtrát, napsal 9. 1. 1942 Heydrichovi o stavu „němectví“ ve své oblasti. Na základě údajů o přidělových lístcích pro občany říše von Watter napočítal ve své oblasti 39 000 Němců. Přibližně 10 000 z nich byli občané říše z Německa nebo ze Sudet, většinou úředníci, asi 20 000 etničtí pražští Němci „*bezüglich* německé národnosti“ (*einwandfreier deutscher Volkszugehörigkeit*) a okolo 6 000 místní obyvatelé s říšským občanstvím, ale jen s „*časťnými* stopami německé krve“ (*teilweise deutscher Bluteinschlag*). Zbývající Němci byli buď „asociálové“ nebo členové nepřeložitelné kategorie – *Fett-Deutsche-Fremdstämmige*. Von Watter neurčoval množství „německé krve“ na základě vědeckého zkoumání tělesných rysů. Ti, kteří měli jen „stopy německé krve“, byli lidé „tíhnoucí k českým kulturním kruhům“, ale splňující poměrně volná kritéria: umí mluvit německy a navštěvovali německé školy. Dalším ukazatelem jen „časťných stop německé krve“ byla impotence nebo alespoň nedostatečná reprodukce. Z těchto 6 000 byla polovina rozvedená, svobodná nebo ovdovělá a z manželských párů třetina bezdětná. „Asociálové“ samozřejmě „německou krev“ neměli, protože to byli bývalí vězni a prostitutky, kteří se stali Němci výhradně z materiálních důvodů.⁵⁵ To, že má někdo „německou krev“, se neurčovalo žádným druhem „objektivního“ vyšetření biologické podstaty jedince. Von Watter vlastně používal obrácenou logiku. Protože tělesná konstituce, vlastenectví a schopnost reprodukce se dědí, bylo možné určit biologickou podstatu zkoumáním vnějšího chování nebo vzhledu.

Nepřekvapuje, že v centru zájmu stáli obojživelníci a otázka, nakolik má uchazeč svobodnou vůli a může ovlivnit zpracování žádosti. Jak přiznal sám Heydrich, etničtí Němci spříznění s Čechy manželstvím, spolu s „reakcionářskými“ a „aristokratickými“ elementy, se zdáli být proti němu.⁵⁶ Nicméně, jak mnozí poukazovali, obojživelníci, kteří už přešli k němectví, Němci zůstanou, protože žadatelé o kenkarty poskytovali úředníkům zkoumajícím jejich rasu „subjektivní“ informace a ty byly až později posuzovány „objektivně“.⁵⁷ Heydrich byl důvěrně obeznámen s velkolepým rasovým plánem SS pro území táhnoucí se od Odry po Ural.⁵⁸ Musel také být seznámen s nepřesností průběhu tamější

⁵⁵ Kárný, Milotová, eds., *Protektorátní politika*, dokument č. 52, 200–204. V originále zdůrazněno.

⁵⁶ Tamtéž, dokument č. 14, 125.

⁵⁷ Tamtéž, dokument č. 6, 218.

⁵⁸ Christopher Browning, „From ‘Ethnic Cleansing’ to Genocide to the ‘Final Solution’: The Evolution of Nazi Jewish Policy“, *Nazi Policy, Jewish Workers, German Killers* (Cambridge, Eng., 2000), 8.

registrace.⁵⁹ V roce 1942 si většina Čechů uvědomovala plány nacistů na germanizaci, takže pro ně nebylo obtížné poupravit odpovědi tak, aby byli „způsobilí ke germanizaci“. Ti, kteří se chtěli stát Němci, mohli tvrdit, že mají německý původ, a úředníci zkoumající jejich rasu by neměli možnost zpochybnit jejich věrohodnost. Také mohli předstírat politickou loajalitu, jak varovala bezpečnostní policie, a zůstat Čechy. Někteří úředníci dokonce tvrdili, že obojživelníci vykazují „neněmecké“ chování už jen tím, že žádají o německé občanství. Nejvíce „německé krve“ neměli obojživelníci, ale naprosto nelogicky nejodhodlanější čeští vlastenci. „Osobně jsem toho názoru,“ napsal Heydrichovi 11. 3. 1942 úředník strany Gustav Adolf Schulte-Schomberg, „že jsou děti fanatických Čechů z posledních 20 let pro germanizaci hodnotnější než ti bezcharakterní darebáci [*charakterlose Lumpen*]“. Naznačil, že se čeští vlastenci buď rozhodnou stát Němci, nebo budou zastřeleni.⁶⁰

Dne 18. 3. 1942 poslal Heydrich předním nacistickým úředníkům v Berlíně hlášení o všeobecné situaci v protektorátu. Začal jeho plán na vyčlenění Čechů pro asimilaci. Rasoví odborníci podrobovali mladé lidi, na něž se vztahovala pracovní povinnost, „národnostně rasovým vyšetřením“. Potenciální Němci měli být zařazeni do táborů v říši. Pod záminkou celoprotektorátní prevence tuberkulózy začali odborníci z Hlavního úřadu SS pro rasové a osídlovací záležitosti brázdit území s pěti rentgenovými přístroji. Údaje měly být použity ke zmapování rasového složení společnosti.⁶¹ Ovšem plán se brzy zadrhl. Českoslovenští parašutisté spáchali 27. 5. na okraji Prahy atentát na Heydricha a ten o několik dní později na následky zranění zemřel. Jako represivní opatření za údajné poskytnutí úkrytu atentátníkům na zastupujícího říšského protektora byla vyhlazena obec Lidice. Následná vlna vlastenectví Čechů a porážka wehrmachtu u Stalingradu projekt nadobro ukončila.

Když se na tuto událost podíváme zpětně, je pozoruhodné to, co se nestalo. Plány udělat z české a moravské populace „Němce“ se rozjely až během posledních dnů Heydrichovy vlády. Možná byl válečný průmysl v protektorátu příliš cenný na to, aby byl

⁵⁹ V Povartí si gauleiter Greiser nebyl jistý způsobilostí Poláků stát se Němci. Proto bylo jen 70 000 lidí zahrnuto do kategorie III nebo IV německé *Volksliste*, jednoho z prvních pokusů oddělit (potenciální) Němce od Poláků, Židů a dalších národností. Na seznamu byly většinou děti. Gauleiter Forster z Gdaňsku–Západního Pruska zastával politiku většího začleňování. Ze zhruba 200 000 etnických Němců bylo do kategorie I a II zaregistrováno 100 000, do kategorie III okolo 100 000 Kašubů a 700 000 etnických Poláků. V Horním Slezsku přinutil gauleiter Bracht k registraci etnické Němce i Poláky, výsledkem bylo, že do kategorií I–III spadl asi milion osob. Clifton J. Cild, „Germany 1939–1945,“ in Arnold Toynbee, Veronica M. Toynbee, eds., *Hitler's Europe* (London, 1954), 90; Robert L. Koehl, *RKFDV: German Resettlement and Population Policy, 1939–1945* (Cambridge, Mass., 1957), 62–63. Také v Horním Slezsku se „způsobilost ke germanizaci“ výrazně lišila. Z osob žijících na územích, která před rokem 1914 náležela Německu, jich spadalo do kategorie I–III 90 %. V bývalém rakouském Slezsku do těchto kategorií spadaly téměř dvě třetiny populace. Na bývalých ruských územích župy to byla jen 3 %. Zofia Boda-Krezel, *Sprawa Volkslisty na Górnym Ślasku: Koncepcje likwidacji problemu i ich realizacja* (Opole, 1978) Za poskytnutí této citace děkuji Jamesi Bjorkovi.

⁶⁰ Kárný, Milotová, eds., *Protektorátní politika*, dokument č. 71, 233–34.

⁶¹ Tamtéž, dokument č. 79, 257, 252.

ohrožen, a proto přestal Heydrich svůj plán uskutečňovat. Spíš než by polykracie vytvořila vnitřní radikalizující dynamiku, utlumila germanizační politiku. Stejně jako při vyhlazování Židů a perzekuci tzv. Cikánů znamenaly pokusy definovat národnost v protektorátu, že se do boje o vytvoření politiky začleňování a vyčleňování zapojili různí jednotlivci a instituce.⁶² V protektorátu ale nezmítla jediná definice toho, co dělá z člověka Němce. Během období, které jsme rozebírali výše, se oberlandráti, členové strany, rasoví odborníci a bezpečnostní policie obraceli na Heydricha s vlastními kritérii němectví a zdá se, že se v roce 1942 odlišovala výrazněji než po jeho příjezdu v roce 1941. Možná Heydrich tím, že v takových otázkách vystupoval jako jediný arbitr a svá rozhodnutí odkládal, upevňoval své postavení – stejně jako Hitler v říši. Nebo možná nacismus, který měl s hroživou jistotou po ruce definici svých nepřátel, nedokázal určit, co dělá z člověka Němce, a tudíž ani definovat sám sebe.

Kapitola třetí: Jak udělat české země „českými“

Dne 28. 3. 1944 dorazila na londýnský úřad československé exilové vlády jedna z mnoha „zpráv z protektorátu“. Byla jako mnoho jiných sepsaná československým agentem Kučerou, který ve Stockholmu zpovídal obyvatele protektorátu. Mnozí z nich byli čeští ředitelé podniků a inženýři pracující v říšských zbrojařských závodech posláni do Švédska na služební cestu. Jiní, jako dotazovaný ve zprávě z 28. 3., tam utekli z protektorátu a pokoušeli se dostat do Anglie. Vilém Beneš překročil hranice z Norska, kde od roku 1942 pracoval jako dělník ve zbrojařských závodech, a před útekem do Švédska se příležitostně vracel do Českých Budějovic, Prahy a Zlína. Kučera položil Benešovi typizovanou sérii otázek, ptal se na stav hospodářství v protektorátu, co ví o vojenských útvech, běžném životě svých spoluobčanů, všeobecné náladě lidí, kolaborantské vládě i na to, co si lidé myslí o událostech v Londýně, zvláště o nedávném vstřícném kroku prezidenta Beneše vůči Sovětskému svazu. Jako obvykle se poslední otázka týkala česko-německých vztahů v protektorátu. Odpověď Viléma Beneše byla jednoznačná: „Všichni Němci musí odejít. V tom jsou naši lidé neoblomní.“⁶³

Jeho názor se ztotožňoval se stovkami „zpráv z protektorátu“, které se dostaly k československé vládě v Londýně. Přes příslušnost k rozdílné společenské vrstvě, různý věk, bydliště nebo politický postoj spojovala většinu českých vlastenců jedna věc: silná nenávist ke všemu „německému“. „Všichni svorně nenávidí Němce,“ řekl jeden odbojář, „solidarita je obrovská“, spojuje obyvatele měst i venkova, dělníky a intelektuály.⁶⁴ Nebo jak prohlásil jiný odbojář v roce 1944, „nenávist ke všemu německému“ se stala „běžnou sjednocující národní

⁶² Raul Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, 2nd ed. (New York, 1985), 1 : 63–80; Michael Zimmermann, *Rassenutopie und Genozid: Die nationalistische „Lösung der Zigeunerfrage“* (Hamburg, 1996), 156–62.

⁶³ Vilém Beneš, „Zprávy z Protektorátu,“ 28. 3. 1944, VHA, fond 37, sign. 91/7, s. 8.

⁶⁴ Netíka, „Zpráva z domova,“ 5.–8. 2. 1944, VHA, fond 37, sign. 91/7, s. 2.

myšlenkou“.⁶⁵ Jak se okupace táhla, nenávisť se jen stupňovala. Když se spojenci blížili, Češi dávali své názory najevo statečněji. Agenti bezpečnostní policie zaznamenali, že všude byly slyšet výroky jako: „Už brzy poženeme Němce ze země holí.“⁶⁶ V roce 1945, brzy po příchodu sovětských jednotek, se mnoho Čechů mstilo, stříleli na ustupující vojáky wehrmachtu, oddíly SS, dozorce zajateckých táborů i nevinné. Jiní Němci, včetně říšských úředníků, německých uprchlíků z Německa a jihovýchodní Evropy a tuzemských Němců, hlavně žen a dětí, odešli ještě předtím.⁶⁷ Od dubna 1945 do doby, než spojenci schválili na postupimské konferenci „organizovaný odsun“, opustilo zemi více než 600 000 Němců.⁶⁸ Podle údajů, které sestavila nedávno vzniklá česko-německá komise historiků, zemřelo ve zmíněném období mezi 19 000 a 30 000 lidí – 6 000 se stalo obětí násilí a 5 000 spáchalo sebevraždu.⁶⁹

Kdo přesně byli tito Němci? Při zmatcích na jaře a v létě 1945 se zachovalo jen málo dokumentů, historikům zbylo nemnoho vodítek k tomu, kdo vlastně byly tyto „německé“ oběti, jak byly označeny, stigmatizovány a potom odsunuty nebo zavražděny. Po postupimské konferenci však nově vzniklá československá vláda začala pracovat na „řádném a lidském odsunu“ německé populace. Pro jeho průběh bylo zásadní právně definovat, co dělá z člověka „Němce“. Nebyl to jen problém politický a byrokratický. Jak píše Eva Hartmannová, poválečná potřeba určit hranici mezi „námi“ a „jimi“ a zvláště mezi Čechy a Němci vznikla z „nejistoty národního vědomí následkem dramatických historických zkušeností a hledání nové společenské a politické identity“.⁷⁰ Nebyl to jednoduchý úkol. Jádrem sporů byli jako obvykle obojživelníci.

Nejlogičtější viditelnou známkou německé národnosti se zdálo být říšské občanství. Bylo logickým požadavkem, aby Němci jako občané a zákonní příslušníci říše nežili v nově vzniklé Československé republice, ale v Německu. „Všichni Němci musí odejít,“ řekl v roce 1944 Vilém Beneš, „i socialisté, i ti, kteří se jen stali Němci“.⁷¹ Stejný názor zastávali po válce mnozí. Jeden z přispěvatelů *Dneška*, týdeníku pro intelektuály, napsal: „Kdo zradil

⁶⁵ [Neznámý informátor], „Pro doktora Beneše,“ 22. 1. 1944, VHA, fond 37, sign 91/7, s. 2.

⁶⁶ SD Tagesbericht, 25. 8. 1944, VHA, box 8, jednotka 73, s. 3.

⁶⁷ Tomáš Staněk, *Odsun Němců z Československa 1945–1947* (Praha, 1991), 52.

⁶⁸ Frommer, „National Purification,“ 12.

⁶⁹ *Konfliktní společenství, katastrofa, uvolnění: Náčrt výkladu německo-českých dějin od 19. století* (Praha, 1996), 29–30. Viz také Eagle Glassheim, „National Mythologies and Ethnic Cleansing: The Expulsion of Czechoslovak Germans in 1945,“ *Central European History* 33, no. 4 (2000): 463–86. Tomáš Staněk, *Perzekuce 1945: Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu – srpnu 1945* (Praha, 1996).

⁷⁰ Eva Hartmannová, „‘My’ a ‘oni’: Hledání české národní identity na stránkách *Dneška* z roku 1946,“ in Karel Jech, ed., *Stránkami soudobých dějin: Sborník k pětadesátinám historika Karla Kaplana* (Praha, 1993), 93.

⁷¹ Vilém Beneš, „Zprávy z Protektorátu,“ 28. 3. 1944, VHA; fond 37, sign. 91/7, s. 8.

národ a přihlásil se za Němce, nepřiznal se tím jen k jiné národnosti. Takovým činem prohlásil, že se ztotožňuje s němectvím, že souhlasí s postupem německého národa, že souhlasí s nacismem, že se ztotožňuje i s jeho zločiny... kdo se za Němce přihlásil, patří s Němci za hranice.⁷²

Za takových podmínek by obojživelníci, kteří se rozhodli pro říšské občanství, byli odsunuti. Nejdřív se zdálo, že československá vláda souhlasí. První prezidentský dekret z 19. 5. 1945 definující německou národnost uvádí, že každý, kdo byl po roce 1929 členem německé národní skupiny, spolku nebo politické strany nebo se při sčítání lidu po tomto roce přihlásil k německé národnosti, má být považován za „Němce“. Pro aktivní odpůrce nacistického režimu bude platit výjimka.⁷³

Asi o pět měsíců později ale československá vláda obrátila. Ministerstvo vnitra 2. srpna rozhodlo, že „Češi, Slováci a příslušníci jiných slovanských národů“, kteří nabyli říšského občanství „jsouce donuceni nátlakem nebo okolnostmi zvláštního zřetele hodnými“ nemají být považováni za Němce.⁷⁴ V Českých Budějovicích, odkud pocházel Vilém Beneš, požádalo před vydáním srpnového dekretu o navrácení československého občanství 4 000 říšských občanů; bylo vyhověno třiceti čtyřem. V říjnu téhož roku bylo podáno dalších 4 000 žádostí. V březnu následujícího roku informovaly místní noviny, že občanství bylo uděleno 1 000 žadatelů.⁷⁵ Jedním z důvodů tohoto obratu mohly být politické zájmy: ministerstvo vnitra, v jehož kompetenci byly záležitosti týkající se občanství, totiž ovládali komunisté. Mnozí Češi, kteří za války získali říšské občanství, vstoupili krátce po osvobození do strany v naději, že v ní najdou útočiště před pomstou lidu a retribučními soudy.⁷⁶ Je ironií, že se českoslovenští představitelé, stejně jako nacisté, začali strachovat o počty. „Shromažďování“ Čechoslováků ze zahraničí znamenalo jen jejich nepatrný příliv.⁷⁷ Představitelé Československa a intelektuálové se báli, že zkrátka nebude dost Čechoslováků, aby udrželi

⁷² Hartmannová, „My“ a „oni“, 101.

⁷³ „Dekret presidenta republiky č 5/1945 Sb. ze dne 19. května 1945“, par. 6, 30–1, in Ján Gronský, ed., *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa (1945–1968)* (Praha, 1999), 38–49.

⁷⁴ „Ústavní dekret presidenta republiky č 33/1945 Sb. ze dne 2. srpna 1945“, par. 1, 68–69, in Gronský, ed., *Dokumenty*, 67–71.

⁷⁵ King, „Loyalty“, 35, 362, 373.

⁷⁶ Toman Brod, *Československo a Sovětský svaz 1939–1945* (Praha, 1992), 431.

⁷⁷ V roce 1945, po tom co Československo postoupilo Zakarpatskou Ukrajinu Sovětskému svazu, přesunula vláda tisíce Čechů a Slováků výměnou za ukrajinské Rusíny a Rusy. Terry Martin, „The Origins of Soviet Ethnic Cleansing“, *Journal of Modern History* 70 (December 1998): 821. Beneš také vyzýval, aby byly tisíce Čechů „repatriovány“ z Vídne, přestože většina odmítla. Další tisíce pochybných Čechů a Slováků přišly z Francie, Belgie a Maďarska a po příjezdu jim bylo uděleno československé občanství. Viz „Ústavní zákon č 74/1946 Sb. ze dne 12. dubna 1946“ a „Ústavní zákon č 179/1946“, in Gronský, ed., *Dokumenty*, 135–36, 156–57.

v pohybu národní hospodářství a zachovali národní „sílu“.⁷⁸ Československo si těžko mohlo dovolit přijít zhruba o 300 000 Čechů, kteří se za okupace stali Němci. Jak v dubnu 1946 psala Lidová demokracie:

Odsunem Němců z Jugoslávie, Maďarska, Rumunska a zejména z Polska a českých zemí stoupne jednak hustota obyvatelstva ve zbylém Německu, jednak velmi citelně zřídne u nás... Tento zisk má vysokou politickou hodnotu pro budoucnost, za jedné ovšem podmínky: že číselná síla naše se ve svém růstu nezastaví, ale naopak, že se bude rozvíjet a stupňovat. Je to doslova životní otázka česká, a připravení sociální hospodářské a mravní předpoklady tohoto biologického vzestupu je jedním z prvních úkolů státní politiky.⁷⁹

Započaté označování osob německé národnosti se stávalo stále náhodnější a zmatenější. Podle zprávy bezpečnostní policie klepalo koncem roku 1944 na dveře místních kanceláří nacistické správy mnoho lidí s „německým původem“ nebo „částečným německým původem“ a žádali, aby jim bylo říšské občanství anulováno.⁸⁰ Záznamy o sčítání lidu nebo o říšském občanství některých osob se ztratily; jiní údajní Němci se nikdy nestali členy žádných organizací nebo spolků. Nejdůležitější je, že se vlastní rozhodování o národnosti neodehrávalo v Praze, ale na místních soudech jmenovaných sto šedesáti dvěma nově vzniklými národními výbory. V čele se „spolehlivými“ osobami „slovanského původu“, obvykle vězni koncentračních táborů, partyzány, legionáři nebo místní elitou, měly národní výbory a jejich soudy ve svých oblastech úplnou suverenitu a často mařily rozhodnutí ministerstva vnitra. Národní výbory někdy odsunuly „Němce“ předtím, než jejich vlastní soudy měly čas rozhodnout o jeho národnosti. S českými ženami provdanými za Němce se často zacházelo jako s německými státními příslušnicemi, dostávaly německé přiděly a připravovali je na deportaci. V Českých Budějovicích vytahovali úředníci ministerstva vnitra ženy, které pokládali za Češky, z vlaků chvíli před odjezdem do Německa.⁸¹ V jiných případech se mísil s protiněmeckou náladou antisemitismus, což mělo tragické následky. V Praze místní úředníci při hledání důkazů o členství v německých organizacích shromáždili seznamy abonentů německého divadla, z nichž mnozí byli Židé. Navzdory nařízení ministerstva vnitra, že Židé trpící za nacismu nemají být považováni za Němce, rozhodl pražský národní výbor, že „německých“ Židů se nyní týká *Sonderbehandlung* a mají být „repatriováni“ do Německa.⁸²

⁷⁸ Velmi to zajímalo především profesionální statistiky. Viz např. V. Brož, „Rozvody a rozluky za okupace,“ *Statistický zpravodaj* 9, no. 6 (1. 6. 1946): 181–83.

⁷⁹ Lidová demokracie, 28. 4. 1946.

⁸⁰ SD Tagesbericht, 15. 9. 1944, VHA, box 8, no. 80, s. 7.

⁸¹ Frommer, „Expulsion or Integration,“ 392–93; Frommer, „National Purification,“ 28–31, 200, 273; King, „Loyalty,“ 372.

⁸² Helena Krejčová, „Český a slovenský antisemitismus 1945–48,“ in Jech, ed., *Stránkami soudobých dějin*, 162.

Přes všechny zmatky, které odsuny vyvolaly, udělaly v jedné věci jasno: obojživelníci nebudou nadále tolerováni. Domnělým Čechům, kteří nabyli říšské občanství, bylo uděleno československé občanství jen proto, aby mohli být potrestáni za „urážku národní cti“ nebo závažnější zločiny a znovu uvěznění. Předseda soudu v Českých Budějovicích považoval za svůj úkol eliminovat takové nebezpečné osoby: „Kvůli národní netečnosti tak běžné v jižních Čechách a nazývané *budweiserština* se [mnoho jednotlivců] ... českého původu přihlásilo k německé národnosti, byli stoupenci a poskokové nacismu, informátoři německých úřadů a podobní a dobře využívali své znalosti místních poměrů. Tento soud se jednou provždy pokusil čelit takovým nezdravým podmínkám; jednal přísně, jak mu to umožnil retribuční dekret.“⁸³

Podle historika Benjamina Frommera: „V podstatě začalo v Československu po válce platit, že minuly dny, kdy bylo možné manévrovat mezi národnostmi a vybrat si, na kterou stranu se člověk přikloní podle toho, co bylo v danou chvíli nezbytné. Jednotlivec už nadále neutvářel svou identitu – ve skutečnosti si ji každý vybral naposled.“⁸⁴ Ačkoliv obojživelníci mohli požádat o navrácení státního občanství, většina trpěla ve vězení, zatímco národní výbory zkoumaly jejich chování v minulosti a hledaly známky německé národnosti. Možnost volby národnosti nyní téměř zanikla. Při sčítání lidu v roce 1950 bylo v zemích Koruny české napočítáno 165 117 Němců, asi 1,3 % z dřívější populace⁸⁵. Nebyly povolené německé školy a českoslovenští úředníci předpokládali, že v další generaci už Němci nebudou.

Závěr

Co se týče definice a prisuzování národnosti, panovalo mezi lety 1939 a 1946 v zemích Koruny české mnoho zmatků, změn a vášnivých sporů. Na začátku roku 1940, kdy se oberlandráti a jiní báli, že německé protektoráty zanikne, byli obojživelníci ceněným artiklem. Později v roce 1940 přesvědčil pád Francie mnoho z nich, aby požádali o říšské občanství; to způsobilo obavy místních představitelů a policie, že se součástí německého *Volku* stávají „darebáci“ nebo „praví“ Češi. Za Heydrichovy vlády viděly některé politicky vlivné osoby v obojživelnících potenciálně užitečné Němce. Jiní nacističtí představitelé oponovali, že nízké materiální pohnutky obojživelníky jako adepty diskvalifikují. Po válce zas váhala československá vláda. V měsících bezprostředně po osvobození považovali vlastenci obojživelníky za nejhorší ze zrádců. Když se situace v zemích Koruny české stabilizovala, stali se obojživelníci ceněnými Čechy, pracovníky v národním hospodářství a ženy potenciálními matkami pro národ.

⁸³ Frommer, „National Purification“, 258.

⁸⁴ Tamtéž, 212.

⁸⁵ Staněk, *Odsun*, 367.

Nedůslednost znamenala výzvu pro nacionalistické myšlení i vládu. Pohraničí jsou často oblastmi, kde se identity vzájemně upevňují.⁸⁶ Ale lidé manévrující mezi národnostmi zpochybňovali jednoduchá a nepřesná kritéria, která národnost definovala.⁸⁷ Úředníci tvrdili, že poznají národní rysy podle barvy očí, pracovní morálky, schopnosti reprodukce a více než deset let starých údajů ze sčítání lidu. Žádná pevná definice národnosti se neprosadila. „Všechny krajní postoje jsou nebezpečné,“ tvrdí antropoložka Mary Douglasová. „Jakékoliv myšlenky jsou v krajnosti zranitelné.“⁸⁸ Obojživelníci ohrožovali mýtus o tom, že národ je věčný, jednotný a homogenní; hrozilo, že se kvůli nim plán na utváření národů zastaví.

Přestože pokusy definovat národnost kolísaly, ztroskotávaly a znovu vznikaly, přisuzování národnosti, utváření národních hranic a odsun nežádoucích osob pokračoval. A když se propast mezi národními kolektivy zvětšovala, lidé stojící uprostřed byli bezmocně přetahováni na jednu nebo druhou stranu, často i několikrát. V roce 1930 se mohl každý muž přihlásit k německé národnosti. V roce 1940 mohl požádat o říšské občanství. Když vezmeme v úvahu nejasná kritéria zákona o občanství, šance, že bude jeho žádosti vyhověno, byly dobré. Ještě jednodušší bylo zůstat protektorátním příslušníkem a pasivně patřit k Čechům. Ale propast mezi národnostmi se zvětšovala, když úředníci vytvořili právní, vynutitelnou hranici mezi protektorátními příslušníky (Čechy) a občany říše (Němci). Můžeme se jen dohadovat, jaký by byl konečný dopad Heydrichova zavádění kenkaret, kdyby bylo provedeno v plném rozsahu. Je příkladem dalšího odklonu od nezávislosti jednotlivce. Přestože se rasoví odborníci stále spoléhali na subjektivní data, při výkladu pojmu národnost měli značnou volnost. Po válce poskytla československá vláda pro definování národnosti nejasná kritéria, ale jediné a konečné rozhodnutí bylo ponecháno v rukou místní elity.

Mezi lety 1939 a 1946 byl jedinou autoritou při přisuzování národnosti stát. Osobní rozhodnutí měl nahradit úřední předpis. Hlas jednotlivce byl umlčen. V důsledku toho se vytratilo všechno, co patřilo k předválečnému spolkovému životu v zemích Koruny české. Od poloviny 19. století platilo: pokud se někdo stal členem určitého spolku, volil určitou politickou stranu a vyplnil sčítací arch, znamenalo to, že se přidal k určitému národu. Výrok

⁸⁶ Další práce o roli konfliktů v pohraničí při vytváření identity viz Frederik Barth, *Etnic Groups and Boundaries* (Boston, 1969); R. Grillo, „Nation“ and „State“ in Europe: *Anthropological Perspectives* (London, 1980). Významná historická díla viz J. Armstrong, *Nations before Nationalism* (Chapel Hill, 1982); A. P. Cohen, *Symbolizing Boundaries: Identity and Diversity in British Cultures* (Manchester, 1986); Peter Sahlins, *Boundaries: The Marking of France and Spain in the Pyrenees* (Berkeley, 1989).

⁸⁷ Ann Laura Stoler, „Sexual Affronts and Racial Frontiers: European Identities and the Cultural Politics of Exclusion in Colonial Southeast Asia,“ in Frederick Cooper, Ann Laura Stoler, eds., *Tension of Empire: Colonial Cultures in a Bourgeois World* (Berkeley, 1997), 199. Viz také Owen White, *Children of the Empire: Miscegenation and Colonial Society in French West Africa 1895–1960* (Oxford, 1999), především 124.

⁸⁸ Mary Douglas, *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo* (New York, 1966), 121, citováno v John Torpey, *The Invention of the Passport: Surveillance, Citizenship, and State* (Cambridge, Eng., 2000), 12.

Ernesta Renana, že „národní existence ... je denní plebiscit“⁸⁹ byl jen málokde ve světě pravdivější než v zemích Koruny české. Od roku 1941 nerozhodoval o národnosti jednotlivců, ale předpisy. Koncem roku 1946 existovala v zemích Koruny české jen jedna národnost. Charakteristický rys předválečného života v Československu – právo a možnost zvolit si národnost – už neexistoval.

Je to příběh typický pro země Koruny české, nebo se mezi lety 1939 a 1946 psal v celé Evropě?⁹⁰ Je mnoho věcí, které odlišují situaci v Čechách a na Moravě od ostatních evropských zemí; jmenujme jich jen několik: vzkvétající předválečná společnost, povaha nacistické vlády v protektorátu, načasování německých germanizačních plánů, nedostatek organizovaného odporu během války a silné historické vazby místního hospodářství na Německo. Když se však rozhledneme po Evropě, můžeme si položit stejné otázky: Jak zde byla v letech 1939–1946 národnost definovaná? Podle čeho se poznala národnost jedince? Kdo měl právo dělat taková rozhodnutí? Odpovědi, i když neúplné, ukazují na podobný vývoj jinde a mohly by dát podnět k podrobnějším případovým studiím.

Historik John Connelly tvrdí, že přístup nacistů ke Slovanům byl výsledkem „neustálé improvizace, při níž se příležitost a ideologie utvářely navzájem.“⁹¹ Podobnou směsicí příležitosti a ideologie utvářející národnostní politiku najdeme kdekoli, kde se nacističtí představitelé snažili definovat, identifikovat a označit Němce. Hospodářská nutnost a demografická realita deformovaly nacistickou národnostní politiku ještě víc. Vypuknutí války inspirovalo velitele SS Heinricha Himmlera k uskutečnění jeho dávných snů o úplné germanizaci západního Polska. Sliboval, že němečtí osadníci nahradí 7,8 milionu Poláků a 700 000 Židů žijících na nově přiřazených polských územích.⁹² Ale v jihovýchodní a severovýchodní Evropě žily jen 2 miliony Němců⁹³ a dokonce i nápad dát půdu válečným veteránům a podporovat emigraci z říše by provedení takových absurdních plánů nepomohl. Vysídlení přiřazeného západního Polska by zničilo hospodářství zásadně důležité pro válečné úsilí. Himmler svůj plán upravil. Protože Poláci (a Kašubové) nemohli být nahrazeni,

⁸⁹ Ernest Renan, „What is a Nation?“ (1882), *Poetry of the Celtic Races and Other Essays* (London, 1896), 81.

⁹⁰ Nejúplnější přehled o migraci obyvatelstva po Evropě za druhé světové války a bezprostředně po ní předkládají Schechtmanova publikace *European Population Transfers* a *Postwar Population Transfer in Europe, 1945–1955* (Philadelphia, 1963). Novější důležitá studie, která se dívá na nacistickou populační politiku v západní a východní Evropě z celoevropské perspektivy, je disertační práce Isabel Heinemann, „*Deutsches Blut*“: Das Rasse- und Siedlungshauptamt SS und die nationalsozialistische Rassenpolitik 1939–1945“ (Ph.D. diss., Universität Freiburg, 2002). Nedávno zveřejněné srovnání etnických čistek 20. století viz Norman Naimark, *Fires of Hatred: Ethnic Cleansing in Twentieth-Century Europe* (Cambridge, Mass., 2001).

⁹¹ Connelly, „Nazis and Slavs“, 33.

⁹² Wolfgang Benz, „Der Generalplan Ost: Germanisierungspolitik in den besetzten Ostgebieten“, *Herrschaft und Gesellschaft im nationalsozialistischen Staat: Studien zur Struktur- und Mentalitätsgeschichte* (Frankfurt am Main, 1990), 72.

⁹³ Schechtman, *European Population Transfer*, 38.

museli by se mnozí stát Němci. Po porážce Francie začali Himmler a jeho spolupracovníci vypracovávat plány na nechvalně známou *Volksliste* – soubor kategorií pro posouzení „způsobilosti ke germanizaci“ obyvatel přičleněných území západního Polska. Dne 12. 9. 1940 – asi dva týdny po tom, co Hitler schválil plány úřadu říšského protektora na germanizaci – dal Himmler do oběhu memorandum nařizující rasovým odborníkům, aby začali s rozdělováním obyvatel do jednotlivých kategorií *Volksliste*.⁹⁴ Nacističtí úředníci také ospravedlňovali přesun etnických Němců z Jižního Tyrolska, Sedmihradska a Bukoviny do průmyslově bohatého Lucemburska pochybným zdůvodněním, že se osadníci vracejí do země svých předků. Ve skutečnosti bylo potřeba, aby osadníci nahradili tisíce obyvatel Lucemburska, kteří byli buď povoláni do armády, nebo posláni na práci do říše, což bylo také zdůvodňováno výmluvou, že se v nich podpoří „německý“ prvek.⁹⁵

Germanizační opatření byla dále ovlivňována bojem o moc a zmatenou administrativou. Právo naplánovat nové etnické uspořádání okupovaného Východu si činily nejméně tři úřady.⁹⁶ V okupovaném Slovinsku přebral kontrolu nad výběrem obyvatelstva pro germanizaci k nelibosti Hlavního úřadu SS pro rasové a osídlovací záležitosti další úřad, Repatriační úřad pro etnické Němce (*Volksdeutsche Mittelstelle*).⁹⁷ V Alsasku organizoval po celé oblasti registraci a rozdělení obyvatelstva do jednotlivých kategorií orgán SS. O průběh se ale starali funkcionáři nacistické strany.⁹⁸ V přičleněném západním Polsku chtěl gauleiter Forster z Gdaňsku–Západního Pruska od Himmlerovy SS získat kontrolu nad registrací obyvatel na svém území a spoléhal na politickou loajálnost. Výsledkem bylo větší začleňování než v sousedním Povartí.⁹⁹ V celé Evropě se míra začleňování výrazně lišila.

⁹⁴ Koehl, *RKFDV*, 77–82. Jak tvrdí historik Wolfgang Benz, běžné nacistické zaříkávadlo, že Němci jsou národ bez prostoru (*Volk ohne Raum*), se po anektování nových území k říši dalo ospravedlnit hůře. Ve skutečnosti se brzy ukázalo, že opak je pravdou. Říše už nyní zahrnovala příliš prostoru a měla nedostatek (německého) národa. Benz, „Der Generalplan Ost“, 79. Výrok pochází z nechvalně známého spisu Hanse Grimma *Volk ohne Raum* (München, 1926).

⁹⁵ Viscount Chilton, „The Occupied Countries in Western Europe“, Toynbee and Toynbee, eds., *Hitler's Europe*, 517.

⁹⁶ Tvůrce Generalplan Ost, Konrad Meyer-Hetling patřil k divizi Himmlerovy SS, *Reichskommissariat für die Festigung Deutschtums*. V Krakově ale Hans Frank také založil vlastní *Planungsamt* pro Generální gouvernement; Alfred Rosenberg založil *Hauptämter für Raumordnung*. Mechtild Rössler and Sabine Schleiermacher, „Der ‚Generalplan Ost‘ und die ‚Modernität‘ der Großraumordnung: Eine Einführung“, in Rössler, Schleiermacher, eds., *Der ‚Generalplan Ost‘: Hauptlinien der nationalsozialistischen Planungs- und Vernichtungspolitik* (Berlin, 1993), 9.

⁹⁷ „Extract from Report from Harders to Hofmann, 6 October 1942, concerning Results of Germanization Program“, *Trials of the War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals under Control of Council Law No. 10*, 15 vols. (Nuremberg, 1946–49), 5: 773, doc. NO-1600. Viz také Tone Ferenc, „‚Absiedler‘: Slowenen zwischen ‚Eindeutschung‘ und Ausländereinsatz“, in Ulrich Herbert, ed., *Europa und der ‚Reichseinsatz‘: Ausländische Zivilarbeiter, Kriegsgefangene und KZ-Häftlinge in Deutschland 1938–1945* (Essen, 1991), 200–209.

⁹⁸ Lothar Kettenacker, *Nationalsozialistische Volkstumspolitik im Elsaß* (Stuttgart, 1973), 264.

⁹⁹ Herbert S. Levine, „Local Authority and the SS State: The Conflict over Population Policy in Danzig–West Prussia, 1939–1945“, *Central European History* 2, no. 4 (December 1969): 331–55 a pozn. 59.

Jenom v otázce Židů panoval po celém kontinentu jednotný přístup: nacisté byli rozhodnuti je zničit, i když i zde se cesta k vyhlazení region od regionu lišila.¹⁰⁰

Samozřejmě i definice toho, co dělá z člověka „Němce“, se v Evropě výrazně odlišovala. V Německu rasoví odborníci SS určovali u polských dělníků, kteří měli intimní poměr s německými ženami, míru „způsobilosti ke germanizaci“ podle patnácti rysů hlavy a šesti rysů těla. Prohlídky, které začaly v roce 1940, znamenaly trest smrti pro Poláky, kteří obdrželi negativní posudek; ze zbylých se stali „Němci“.¹⁰¹ Hlavní představitel policie SS v Lublinu Odilo Globocnik měl vlastní představy o tom, jak rozeznat Poláky „vhodné k regermanizaci“. Skrytý německý původ spolehlivě odhalovalo vlastnictví „německých“ předmětů jako truhly, kolovrátku, dirndlu a tištěných dokumentů. Také jména odhalovala mezi adepty skryté němectví. „Szprynger“ byl s největší pravděpodobností německý „Springer“, „Gryn“ byl dříve „Grün“. (Co na tom, že Globocnik zní podezřele „slovansky“?)¹⁰² Stát se německým občanem v Alsasku, Lotrinsku a Lucembursku bylo díky úředníkům ministerstva vnitra celkem jednoduché. Od roku 1942 potřeboval adept pouze dva německé prarodiče a musel vstoupit do SS nebo tam být povolán.¹⁰³

Přesto prisuzování národnosti během války – ve snaze vytvořit „čisté“ národy – pokračovalo, uvedlo do pohybu miliony jednotlivců a jiné zabilo. Po válce utváření národů neskončilo. Změny byly nejdramatičtější ve středovýchodní Evropě. Jak tvrdí Robert Paul Magosci, výrazné demografické zvraty během druhé světové války a bezprostředně po ní měly dva základní důsledky. „Zaprvé,“ píše, „byla historická přítomnost Židů a Němců (s výjimkou Sedmihradska) ve středovýchodní Evropě fakticky eliminována.“ Zadruhé, v Polsku, zemích Koruny české a Maďarsku události z let 1939–1946 vyústily v národní homogenizaci uchovávanou a podporovanou představiteli komunismu. Podle vládních úředníků tvořili v roce 1991 Poláci 97,2 % polské populace. Ve stejném roce představovaly osoby jiné než maďarské národnosti jen 0,5 % maďarské populace.¹⁰⁴ Podle sčítání lidu z roku 1991 tvořily v zemích Koruny české tři nejpočetnější menšiny – Poláci,

¹⁰⁰ Connelly, „Nazis and Slavs,“ především. 32–33. K problematice vyhlazování Židů viz Ulrich Herbert, ed., *National Socialist Extermination Policies: Contemporary German Perspectives and Controversies* (New York, 2000)

¹⁰¹ Matthias Hamann, „Erwünscht und unerwünscht: Die rassenspsychologische Selektion der Ausländer,“ in Jochen August et al., eds., *Herrenmensch und Arbeitsvölker: Ausländische Arbeiter und Deutsche 1939–1945* (Berlin, 1986), 145.

¹⁰² „Merkblatt des SS- und Polizeiführers im Distrikt Lublin,“ *Der Generalplan Ost*, dokument č. 44, 285.

¹⁰³ Doris L. Bergen, „The Nazi Concept of ‘Volksdeutsche’ and the Exacerbation of Anti-Semitism in Eastern Europe, 1939–1945,“ *Journal of Contemporary History* 29 (1994): 575.

¹⁰⁴ Robert Paul Magosci, *Historical Atlas of East Central Europe* (Seattle, 1993), 168, 131, 135.

Němci a Romové (hanlivě nazývaní cikáni) – jen 140 000 z 10 300 000 obyvatel.¹⁰⁵ Každopádně začaly po druhé světové válce etnické čistky a národnost byla určována podle různých měřítek. Ve východním Polsku komunističtí představitelé od října 1944 do června 1946 „repatriovali“ do Sovětského svazu 482 000 Ukrajinců. Úředníci zde, jako během jedné z posledních čistek v roce 1947, určovali národnost podle krve, vyznání a nacistické dokumentace.¹⁰⁶ Komunističtí úředníci v Maďarsku vycházeli z výsledků sčítání lidu z roku 1941 a jako „Němce“ označili také kohokoliv, komu se nepodařilo prokázat „národní oddanost a demokratické cítění“.¹⁰⁷ Každopádně byli jedinci zařazení na špatnou stranu zabiti nebo donuceni opustit oblast, což byl typický příznak vyhořelé doby, v níž proti nezávislosti a svobodě jedince stály vyšší síly.

I když se jedná jen o letmý pohled na situaci v jiných zemích, mohl by naznačit přístup ke studiu nacionalismu v Evropě v letech 1939–1946.¹⁰⁸ V atmosféře vyhořelé války nebylo přisuzování národnosti dané ani tak pamětí, jazykem a zvyky – o biologii nemluvě – ale hospodářskou a demografickou situací, politikou, osobní záští a oportunismem. Toto tvrzení objasníme příkladem ze zemí Koruny české. Oberlandträt Molsen nedělal mezi „počeštěnými“ Němci jako potenciálními příslušníky německého národa skoro žádné rozdíly. Člen strany Schulte-Schomburg tvrdil, že čeští vlastenci budou lepšími Němci než nenapravitelní přeběhlíci. Židy vracející se z koncentračních táborů deportovali pražští úředníci „domů“ do Německa. Důvody jsou víc než jasné – místní politika, ne zrovna kladný postoj k plánům na registraci a zavedení kenkaret a antisemitismus. Nakonec však vysocí úředníci, akademici a přední nacionalisté na otázku, „co znamená být Němcem“, jasnou odpověď nenašli, ale rozhodovalo se o ní na místní úrovni, na osobní rovině. Když se ptáme, co dělá z člověka Němce, měli bychom se také zeptat, kdo má právo rozhodnout a čím je rozhodování ovlivňováno. Nemusíme se ponaučit pouze ze situace v Evropě v letech 1939–1946.¹⁰⁹ „V akademických pojednáních z nedávné doby píší autoři o identitě z čistě

¹⁰⁵ *Statistická ročenka České republiky 1993* (Praha, 1993), 412.

¹⁰⁶ Timothy Snyder, „To Resolve the Ukrainian Problem Once and For All’: The Ethnic Cleansing of Ukrainians in Poland, 1943–1947“, *Journal of Cold War Studies* 1, no. 2 (Spring 1999): 108, 111. Viz také Philipp Ther, *Deutsche und polnische Vertriebene: Gesellschaft und Vertriebenspolitik in der SBZ/DDR und in Polen 1945–1956* (Göttingen, 1998), 50–87.

¹⁰⁷ Ágnes Tóth, „Zwang oder Möglichkeit? Die Annahme der Maxime von der Kollektivschuld und die Bestrafung der deutschen Minderheit in Ungarn“, in Richard A. Plaschka et al., eds., *Nationale Frage und Vertreibung in der Tschechoslowakei und Ungarn 1938–1948: Aktuelle Forschungen* (Vienna, 1997), 96.

¹⁰⁸ Jak prokázali historikové Sovětského svazu, porovnání se sovětskou národnostní politikou by také bylo přínosné. Viz nedávný rozbor v eseji Erika D. Weitze „Racial Politics without the Concept of Race: Reevaluating Soviet Ethnic and National Purges“, *Slavic Review* 61, no. 1 (Spring 2002): 1–65; Peter Holquist, „‘Information Is the Alpha and Omega of Our Work’: Bolshevik Surveillance in Its Pan-European Context“, *Journal of Modern History* 69, no. 3 (September 1997): 415–50.

¹⁰⁹ Slavenka Draculić napsala o nedávném konfliktu na Balkáně: „Být Chorvatkou se stalo mým osudem. ... Společně s miliony jiných Chorvatů jsem byla přibita ke zdi své národnosti – nejenom vnějším

subjektivního pohledu, bez jakékoliv zmínky o způsobu, jakým je identita chápána v zákoně a politice,“ píše John Torpey.¹¹⁰ Chtějí-li čeští historici lépe pochopit, jak se formuje národ, mohou vycházet z bohaté tradice studia hospodářské a demografické situace.¹¹¹ Nakonec je ale přisuzování národnosti záležitostí každého jedince. A snad nám obojživelníci, sami o sobě žádní hrdinové, mohou připomenout, že vybrat si veřejně identitu je jedna z našich největších svobod.

nátlakem Srbska a JNA, ale i národnostní homogenizací uvnitř samého Chorvatska. To je to, co s námi válka dělá: omezuje nás na jedinou dimenzi – národ. Dříve jsem byla určena vzděláním, prací, idejemi, charakterem – a rovněž mojí národností. Teď se cítím obnažená. Jsem nikdo, protože už nejsem osoba. Jsem jedna ze 4,5 milionů Chorvatů. ... Už nejsem v postavení, abych volila. ... A tak v novém chorvatském státě není nikomu dovoleno nebýt Chorvatem. “ Drakulić, Jak jsme přežili komunismus, přeložili Robert Vindiš a Daniela Slavíková, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 100–101.

¹¹⁰ Torpey, *Invention of the Passport*, 13.

¹¹¹ Miroslav Hroch, *Social Preconditions of National Revival in Europe* (Cambridge, Eng., 1985); Otto Urban, *Česká společnost 1848–1918* (Praha, 1982); Jan Havránek, „The Development of Czech Nationalism,“ *Austrian History Yearbook* 3, no. 2 (1967): 223–60. Tento seznam by měl také zahrnout českého emigranta Ernesta Gellnera a amerického historika Garyho Cohena. Viz Cohen, *The Politics of Ethnic Survival: Germans in Prague, 1861–1914* (Princeton, 1981).

3. Překladatelská analýza

Následující analýza vychází z knihy Christiane Nord: *Textanalysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-oriented Text analysis*.

3.1. Vnětextové faktory

3.1.1. Vysílatel

Autorem a vysílatelem textu je Chad Bryant, americký historik působící na katedře historie Univerzity Severní Karolíny v Chapel Hill. Zajímá se o sociální a kulturní dějiny střední a východní Evropy v 19. a 20. století. Věnuje se i tématům z novodobé české/československé historie – např. v publikaci *Prague in Black: Nazi Rule and Czech Nationalism* (Raška: 151).

3.1.2. Intence textu

Autor chce čtenáře informovat o tom, jak se během let 1939–46 měnilo pojetí národnosti na českém území, jakou roli hrála národnost v životě běžných lidí a o tom, jak se z přisuzování národnosti stala politická otázka. Článek by bylo možné chápat i jako sociologicko-psychologickou studii lidského chování ve vztahu k národnosti: tedy příklon k české nebo německé národnosti podle toho, co bylo v danou dobu „výhodnější“. Nebo je možné jej vnímat jako konkrétní příklad toho, jak se v novodobé historii utvářely národy v celé východní Evropě.

3.1.3. Adresát

Článek je určen spíše odborníkům, ale může si ho přečíst i širší veřejnost se zájmem o historii, protože je sice trochu obsáhlejší, ale poměrně čtivý. Obzvláště českému čtenáři může poskytnout zajímavé informace z historie jeho země.

Článek je určen čtenářům z celého světa. Je psaný tak, aby byl srozumitelný i tomu, kdo nemá bližší znalost českých reálií. Pro porozumění není třeba mít detailní znalosti, všechny potřebné informace poskytuje autor čtenáři v textu. Z toho, že srovnává českou

realitu s americkou – možnost volby národnosti – se dá usuzovat, že při psaní myslel na amerického čtenáře.

3.1.4. Médium, místo, čas

Článek vyšel v roce 2002 v odborném časopise *Slavic Review*, interdisciplinárním čtvrtletníku určeném mezinárodnímu okruhu čtenářů. Zabývá se tématy, která se týkají oblasti východní Evropy, Ruska, Kavkazu a střední Asie. Vychází pravidelně od roku 1941. ([26. 7. 2010] <<http://www.slavicreview.illinois.edu>>)

3.2. Vnitrotextové faktory

3.2.1. Téma, obsah

Autor podává přehled vývoje národnostní skladby obyvatelstva na našem území. Upozorňuje na poměrně překotný a drastický vývoj, ke kterému došlo během pouhých 7 let – mezi roky 1939–46. Zatímco před druhou světovou válkou byla skladba obyvatelstva pestrá a jednu třetinu tvořili Němci, v poválečných letech se situace obrátila. Po odsunu Němců tvořili Češi více než 90 % místní populace.

Zvláštní pozornost věnuje autor tzv. obojživelníkům, tedy osobám, jejichž národnost nebyla zcela jasná, a tak se při sčítání lidu mohli přihlásit jak k české, tak k německé národnosti. Toho využily obě strany – německá správa protektorátu i česká vláda – první v období Protektorátu Čechy a Morava při snaze toto území germanizovat a druhá po válce, když hrozilo, že nebude mít dostatek obyvatel.

Chad Bryant se zabývá i tím, jak se národnost ve zmíněném období definovala. Přichází s překvapivým závěrem: přestože byli lidé zahrnováni buď k jedné, nebo druhé národnostní skupině, což mělo velký vliv na jejich budoucnost, nebyla během tohoto období národnost nikdy přesně definována. Docházelo tak k některým zajímavým jevům, v období protektorátu např. německou národnost získal poměrně velký počet osob, které vůbec neuměly německy.

3.2.2. Výstavba textu

Text je rozdělen do tří hlavních částí – v úvodu autor nastiňuje zvolenou problematiku, v hlavní části článku ji podrobně rozebírá a v závěru své poznatky shrnuje. Hlavní část článku je pak dále rozdělená do tří částí – podle jednotlivých období, kterými se autor zabývá. Text je vystaven chronologicky, sleduje roky 1939–46. Využívá statistické údaje, v poznámce pod čarou je často uvedeno srovnání místní situace se stavem v jiných zemích, odkaz na další zdroje věnující se stejnému tématu apod. Hojně využívá citace – z děl jiných autorů i z historických pramenů.

Zajímavý je začátek článku, autor čtenáři nesděluje hned v prvních větách, čemu se bude věnovat – to vyplývá jen z názvu. Místo toho jej do problematiky uvádí pomocí rozporu: „Before 1939, three out of every ten people living in the Bohemian crownlands were German. By 1950, Czechs made up almost 94 percent of the region’s inhabitants.“ (683) Poté se obecně věnuje vývoji v Evropě, částečně i v Československu, a vlastní téma čtenáři otevřeně sděluje až v půlce druhého odstavce: „...I will explore two threads in the history of Bohemian crownlands’ nationality politics from 1939 to 1946.“ (684)

3.2.3. Styl

Přestože se jedná o odborný text, styl článku zcela neodpovídá českým představám odborného stylu. Český odborný styl je věcný, J. V. Bečka ho charakterizuje jako styl „plně objektivní“, kde „užití prostředků jiných stylů je minimální, ... expresivnost je značně potlačena. Je využito prostředků jednoznačnosti a přesnosti výrazu, zvláště odborné terminologie. ... Odborný styl je v zásadě neexpresivní, subjektivita tu bývá potlačena. ... Výrazové prostředky, které nezaručují přesnost vyjádření (např. přirovnání, metafory) mají minimální frekvenci.“ (32) Tento článek naopak obsahuje prvky pro český odborný styl méně typické, např. obrazná vyjádření.

Článek také není zcela objektivní. Autor neudrhuje odstup od tématu a na několika místech dává najevo svůj osobní postoj – je sarkastický. Říká např., že pro výběr osob vhodných ke germanizaci se užívala různá kritéria a hlavní představitel SS pro Lublin Globocnik rozpoznával osoby s německým původem podle jména, v závorce pak epizodu komentuje: „No matter that Globocnik has a suspiciously “Slavic” ring to it.“ (704) Tento postoj je zachován i v překladu, viz 4.7. Další místo, kde autor sdělení komentuje, je např.: „Or perhaps Nazism, while being frighteningly adapt at defining enemies, was unable to define what made a German, and hence itself.” (696)

3.2.4. Gramatika a syntax

V následující části si budu všimnat pouze jevů, které se v textu vyskytují častěji a plní určitou funkci; jsou to např. otázky, autor je využívá k uvedení nového tématu, např. „But what, exactly, were these supposedly ‘German’ racial characteristics? How did Protectorate officials determine whether a candidate possessed ‘German blood’?“ (693). Otázky zároveň ve čtenáři probouzejí zvědavost a pobízejí ho, aby pokračoval v četbě. Autor jimi také vyjadřuje své postoje, např. na sdělení „It appeared that the Germans were not a race either.“ navazuje „And if the Germans were not a race, then how could racial characteristics pinpoint potential Germans?“ (694) dává tak najevo údiv nad nesmyslností rasistické ideologie, zdůrazňuje její nelogičnost.

Dalším často užívaným prvkem jsou vsuvky, autor pomocí nich uvádí své subjektivní hodnocení, např. „official attempts to define and mark nationality – and immensely challenging and divisive task...” (684); podává vysvětlení, např. „Heydrich – head of the Reich’s security police, one of the highest members of the SS, creator of the infamous *Einsatzgruppen* in the occupied east, and later a leading figure at the Wannsee conference – had arrived...” (691); doplňuje informace, např. „Incorporated western Poland – now divided into Danzig–West Prussia, Wartheland, and Upper Silesia – would form...” (692).

Co se týče slovosledu, zaplňuje autor často první pozici příslovečným určením, především časovým a místním, umožňuje mu to umístit novou informaci na konec věty, jako např. zde: „Before 1939, three out of every ten people living in the Bohemian crownlands were Germans.“ (683) Vyčleněné mimo větný rámec pak na začátku vět stojí větné modifikátory, např. „not surprisingly“, „ironically“. Důraz autor vyjadřuje pomocí příznakového slovosledu – inverze: „Only in the case of the Jews was there a consistent, determined policy of destruction throughout the continent, although even here the path to destruction varied by region.“ (704)

3.2.5. Lexikum

Autor se neomezuje pouze na neutrální výrazy, ale používá i výrazy neformální, např. „splotch“ (687), expresivní, např. „sweep“ (705) pro etnickou čistku, a obrazná vyjádření, např. „He was also fighting an old battle in a new context.“ (687). Na slovní zásobě se odráží i doba, o které článek pojednává, tj. hojné použití německých výrazů, a to i se zachováním původního pravopisu německých substantiv. V angličtině jako v analytickém jazyce s německými substantivy k potížím nedochází, autor dokonce používá i jejich původní plurály, např. „Kennkarten“. V češtině ale vyvstává otázka, jak je deklinovat, blíže viz 4...

4. Typologie překladatelských problémů

4.1. Úvod

Následující část práce se věnuje jednotlivým problémům, na které se bylo při překladu potřeba zaměřit. Jsou rozděleny do několika skupin, v každé jsou pro ilustraci uvedena dílčí řešení.

4.2. Gramatika, syntax

4.2.1. Neurčité zájmeno „one“

Jako obecného konatele případně objektu autor na několika místech používá neurčitého zájmena „one“. V překladu bylo nahrazeno různě: substantivem „člověk“, přestože mu podle L. Duškové stylisticky úplně neodpovídá (Dušková: 396), např. „...what makes one a German...” (684) → „co dělá z člověka Němce...“, dalo by se nahradit i substantivem „jedinec“ nebo „jednotlivec“, ale to se v článku vyskytuje hojně (jako ekvivalent anglického substantiva „individual“). V jiných případech bylo v češtině nahrazeno inkluzivním plurálem (viz 5.3) a pasivem, např. „...bylo možné určit...“ za „...one could determine...“ (694).

4.2.2 Aktuální členění větné

Čeština vyjadřuje aktuální členění větné pomocí slovosledu (Příruční mluvnice: 634) a tomu byl přizpůsoben i překlad prostředků, které za stejným účelem využívá angličtina, např. vytýkacích konstrukcí: „It was not through any scientific examination of physical characteristics that von Watter had determined the quantities of ‘German blood.’” (694) → „Von Watter neurčoval množství ‚německé krve‘ na základě vědeckého zkoumání tělesných rysů.“; inverzního slovosledu: „Only Jews, because of their ‘foreign blood’, could not become citizens.” (690) – „Občany se nemohli stát kvůli své ‚cizí krvi‘ pouze Židé.“; členu neurčitého: „Most important, the town needed a German major and an influx of German bureaucrats to ensure ‘German’ rule. (687) → „K zajištění německé vlády ve městě byl nejdůležitější německý starosta a příliv německých úředníků.“

Aktuálnímu členění bylo potřeba přizpůsobit i překlad vět, kde réma stojí v podmětu např. „Education, language skills, and a whole array of local social pressures made, and kept, many people Czech or German.” (685) → „Čechem nebo Němcem se mnoho lidí stávalo a zůstávalo na základě vzdělání, jazykových znalostí a celé řady místních společenských tlaků.“ nebo v předmětu, za kterým ještě následuje další větné členy: „...officials looked at blood, religion, and Nazi documentation to determine nationality.” (705) → „úředníci ... určovali národnost podle krve, vyznání a nacistické dokumentace.“ Bylo vždy posunuto na koncovou pozici.

4.2.3 Časy

Co se týče slovesných časů, bylo potřeba všítat si časové souslednosti tam, kde přesahuje hranice jednotlivých větných celků, např.: „The first presidential decree defining German nationality on 19 May 1945 stated that whoever had belonged to a German national group, association, or political party before 1929 or had marked German on any census since then was to be considered ‘German’. Exceptions would be made for those who actively opposed the Nazi regime.“ (698) Minulý slovesný čas „stated“ zde ovlivňuje i tvar slovesa v následující větě, proto byl v češtině použitý čas budoucí: „Pro aktivní odpůrce nacistického režimu bude platit výjimka.“

Ke změně času došlo u slovesa „to state“, a to z času minulého na přítomný. Toto sloveso je užito v souvislosti s tím, co uvádí dokumenty jako „report“ nebo „decree“. Sdělení tyto dokumenty obsahují stále, proto bylo možné čas změnit, např. „One security police report from February 1940 stated that,...“ (689) → „Jedno hlášení bezpečnostní policie z února 1940 uvádí, že...“

4.2.4 Polovětné obraty

Text obsahuje poměrně velké množství polovětných obrátů, nechtěla jsem je všechny nahrazovat vedlejší větou. V některých případech to bylo možné, např. „following close behind Soviet troops“ (697) → „brzy po příchodu sovětských jednotek“ nebo „Extrapolating from recent demographic trends“ (687) → „Z nedávného demografického vývoje usuzujeme, že...“, většinou se ale použití vedlejší věty nebylo možné vyhnout, např. „Tracing this episode backwards,...“ (696) → „Když se na tuto událost podíváme zpětně,...“.

4.2.5 Slovotvorba

Při překladu bylo třeba respektovat rozdílné možnosti slovotvorby v češtině a v angličtině. To, co angličtina dokáže vyjádřit prefixem „Non-Magyars“ (705), sufixem „amphibianism“ (700) nebo kombinací obojího „anti-Germanism“ (700), bylo v češtině nutné vyjádřit jinak. U substantiva „Non-Magyars“ by se teoreticky dalo po vzoru výrazu „Neslovan“ utvořit substantivum „Nemaďar“, ale SSJČ toto slovo nezná, mnohem vhodnějším ekvivalentem se proto zdál opis („osoby jiné než maďarské národnosti“). Podobně byl opsán i výraz „anti-Germanism“ → „protiněmecká nálada“. Výraz „amphibianism“ byl přeložen stejně jako výraz „amphibians“ → „obojživelníci“, ale po významové stránce nedošlo k výraznému posunu („...amphibianism would no longer be tolerated.“ (700) → „... obojživelníci nebudou nadále tolerováni.“).

4.2.6 Poznámka k ženskému rodu

V angličtině mnohá substantiva mohou označovat rod mužský i ženský (Dušková: 85). Proto mohl autor použít v následujícím souvětí: „As stability returned to the Bohemian crownlands, amphibians became prized as Czechs, potential mothers for the nation, and bodies in the national economy.” (701) výraz „amphibians“ pro označení obou rodů. V češtině by ale nebylo možné říci, že se „obojživelníci stali ceněnými Čechy“ a pokračovat „a potenciálními matkami pro národ“. Ani použití obou rodů – „Čechy a Češkami“ se nezdálo vhodné. Nakonec se jako možné, i když ne zcela ideální, řešení nabízela změna pořadí jednotlivých členů výčtu a doplnění substantivem „ženy“: „Když se situace v zemích Koruny české stabilizovala, stali se obojživelníci ceněnými Čechy, pracovníky v národním hospodářství a ženy potenciálními matkami pro národ.“

Rozhodnout se mezi ženským a mužským rodem bylo nutné u překladu výrazu „nationals“ ve větě, kde z kontextu jasně vyplývá, že se jedná o osoby ženského pohlaví, proto jsem před generickým mužským rodem dala přednost rodu ženskému: „S českými ženami provdanými za Němce se často zacházelo jako s německými státními příslušníky...“

4.3 Lexikum

4.3.1 Německé výrazy

U německých výrazů nastala otázka, jak s nimi v překladu nakládat – kvůli zachování shody mezi řídícími substantivy a atributy shodnými nebo pro vyjádření jiného pádu než nominativu. Bylo využito pravidlo, že se při skloňování přejatých neživotných substantiv nerespektuje rod, který mají v původním jazyce, ale přiřazují se k českým vzorům podle svého zakončení. (Příruční mluvnice češtiny: 268–69) Tak například „Volksgemeinschaft“, přestože je v němčině rodu ženského, bylo přiřazeno ke vzoru „hrad“.

U některých výrazů existuje jejich počeštěná varianta, např. „kenkarta“ z původního „Kennkarte“ (existuje i verze „kennkarta“, ale rozhodla jsem se pro „více počeštěnou“ variantu) nebo „oberladrát“ z německého „Oberlandrat“, u jiných se však česká forma nepoužívá, např. „Volskgemeinschaft“. A protože se historické výrazy vztahujících se k reáliím, které nemají vžitý ekvivalent, nechávají nepřeložené (Newmark: 101), byly v překladu ponechány v původní podobě. Nemohl tedy být dodržen jednotný přístup, počeštěné byly jen ty výrazy, které jsou zažité, u ostatních byl ponechán původní německý pravopis.

4.3.2 Abstrakta

V textu se objevují abstraktní výrazy, autor s oblibou užívá především výraz „proces“, ale objevují se zde i další, jako „practice“, „policy“ apod. V překladu nebyla vždy zachována,

někdy došlo ke konkretizaci, např. „in the proces...“ bylo rozepsáno jako „na jejich zavádění“, to bylo možné díky předcházejícímu souvětí: „The eventual results of Heydrich's Kennkarte registration, had it been undertaken in full, can be only surmised.“ (701–2) Jindy bylo (ze stylistických důvodů) vynecháno, např. ve spojení „practices of inclusion and exclusion“ (683) (v překladu jen „začleňování a vyčleňování“).

4.3.3 Obrazná vyjádření

Autor v textu využívá obrazná vyjádření, např. obraty spojené s vodou: „the tide of Czechs“, „submerge under a sea of Czechs“ nebo „against the tide of history“ (vše 687). Některá obrazná vyjádření mají v češtině své vžité protějšky, např. „a legal chasm“ (687) – „právní propast“; některé bylo možné nahradit českými vyjádřeními stejného významu, např. místo „...wove the fabric of...“ (686) bylo použito „...udávala tón...“; jiná nebylo možné zachovat, blíže viz 5.1.

Metaforické je i pojmenování pro osoby s nejasnou národností – „amphibians“ – které vymysleli nacističtí antropologové (684). V literatuře věnující se dané problematice jsem pro tyto jedince označení „obojživelníci“ nenašla. Používá ho pouze F. D. Raška (152) v recenzi jiné práce autora článku. Jiné publikace mluví o „příslušnících tzv. mezivrstvy“ (Brandes: 191). Vzhledem k tomu, že autor uvádí příklady podobných metaforických vyjádření z jiných zeměpisných oblastí, např. „hermafrodité“ – „melez“ v Srbsku a „janičáři“ v Maďarsku, zdálo se vhodné metaforu zachovat i v češtině a Raškův výraz „obojživelníci“ použít. Zároveň bylo možné převzít i jeho překlad slovního spojení „switch nationalities“ → „manévrovat mezi národnostmi“ (Raška: 152).

4.3.4 Další výrazy týkající se německého pojetí národa a národnosti

Autor v textu ponechává německý výraz „Volk“, přestože pro něj v angličtině existuje ekvivalent. Je proto možné se domnívat, že jde o záměrné použití výrazu, který byl v době národního socialismu v Německu spojený s nacistickou ideologií. V českém textu by kvůli svým zvukovým kvalitám mohl působit komicky. Proto jsem dala přednost jeho českému ekvivalentu, i když byl text ochuzený o určité konotace.

Další výraz spojený s tématem národa je substantivum „Germandom“ označující kolektivně Němce i „myšlenku němectví“. V překladu byl použitý výraz „němectví“ vyjadřující spíše než kolektiv určité pojetí vlastní národnosti. Jako český ekvivalent by bylo možné použít slovní spojení „německý živel“, to by se ale nehodilo na všechna místa, kde je výraz „Germandom“ použitý, např.: „In one town alone, 2,500 people, mostly from the ‘intermediary stratum,’ had been ‘re-won’ for Germandom.“ (698) Ze stejného důvodu nebylo možné použít ani zřídka užívaný výraz „němectvo“ (SSJČ, sv. II: 153).

Potíže jsem měla při překladu slovního spojení „biological makeup“ (694). Nejde o autorův původní pojem, ale o překlad z němčiny (Původní znění jsem k dispozici neměla.). Výraz „makeup“ může označovat poměrně velkou škálu skutečností. Jako český „ekvivalent“ jsem zvolila substantivum „podstata“, který do citátu zapadá: „Biologickou podstatu člověka tvoří mozaika z tisíců, ano desetitisíců fyzických, intelektuálních a duševních rysů, tzv. dědičná dispozice nebo dědičná jednotka.“ Na druhou stranu pro překlad slovního spojení „‘objective’ test of one’s biological makeup“ (694) se sice nezdá úplně vhodné → „objektivního vyšetření biologické podstaty jedince“, ale najít takový výraz, který by byl vhodný pro oba případy, se nenabízel.

4.4 Presupozice

Český čtenář má jiné presupozice než čtenář původní, jeho znalosti jsou širší. Proto jsou pro něj některé údaje „nadbytečné“. Ví např., že se Černínský palác nachází v Praze, nebo že Budějovice, Praha a Zlín ležely v protektorátu; proto byly tyto informace v překladu vynechané (konzultováno s vedoucí práce Mgr. Naděždou Abdallaovou). Podobně bylo možné vynechat ve spojení „the First Czechoslovak Republic“ adjektivum „československá“, protože v našem prostředí je čtenář na sousloví „první republika“ zvyklý.

Podobně nadbytečné se zdají být i některé poznámky pod čarou, např. vysvětlení pojmu „země Koruny české“ nebo srovnání sčítání lidu a určování národnosti na českém území a ve Spojených státech. Protože by se jednalo o velké vynechávky a tím i významnější zásah do textu, byly tyto informace v překladu zachované (rovněž konzultováno). Pro lepší představu pouze bylo vhodné přepočítat pro čtenáře čtvereční míle na kilometry čtvereční.

4.5 Reálie

Článek se týká českého/československého prostředí, proto se v jazyce odrážejí mimojazykové skutečnosti typické pro české/československé prostředí. V češtině pro ně logicky existuje pojmenování, např. „national committee“ → „národní výbor „.

Pro překlad mnohých reálií posloužila publikace Detlefa Brandese *Češi pod německým protektorátem*, ve které je možné najít mimo jiné i překlady některých německých výrazů přeložených do angličtiny. Např. výrazu „security police“ odpovídá „bezpečnostní policie“. Česká verze uvádí i překlad některých dalších pojmů, např. „národnostní soupis“ pro „Volksliste“, použit ale nebyl, protože označení této listiny v češtině kolísá, dokonce existuje i varianta „volkslisty“. Z knihy byl převzat i český ekvivalent pro anglické „Germanizable“ – „způsobit ke germanizaci“; objasnila i, že si říšský protektor s pomocí zvláštního nařízení zajistil moc zasahovat do protektorátního práva a možnost vydávat zákony (Brandes: 57), a

proto bylo možné „...the Reich Protector's Office enacted a citizenship law...“ přeložit jako „...vydal úřad říšského protektora zákon o občanství...“.

Největší potíží způsobily při překladu zdánlivě jednoznačné výrazy „Czechs“ a „Bohemian“. Výraz „Czechs“ bylo možné ve všech částech článku, které se týkají období protektorátu, přeložit jako „Češi“, ale v úseku hovořícím o době po skončení druhé světové války, kdy bylo obnoveno Československo, se zdálo být vhodnější použít výraz „Čechoslováci“. Adjektivum „Bohemian“ je problematické v části, která srovnává zdejší situaci se stavem v jiných evropských zemích: „There is much to distinguish the Bohemian case from its European counterparts – a thriving civil society before the war, the nature of Nazi rule in the Protectorate, the timing of Germanization plans, ...” (702), je zde pokryto předválečné období i doba protektorátu. „Vzkvétající předválečná společnost“ se netýká pouze oblasti Čech/ Čech a Moravy, ale i Slovenska, na druhou stranu, protektorát se na Slovensko nevztahuje, nevztahuje se ani na samotnou oblast Čech. Nakonec jsem jako kompromis zvolila slovní spojení „situace v Čechách a na Moravě“.

Také pro označení správního celku „region“ bylo obtížné najít český ekvivalent. V překladu nebylo možné použít výraz „okres“. V protektorátu sice dělení na okresy existovalo, ale zároveň existovaly německé správní územní celky (oberlandráty), které zahrnovaly dva až tři okresy (Brandes: 40). Nahrazení výrazu substantivem „oberlandrát“ nebylo vhodné, protože se zároveň vztahuje i na osobu spravující toto území, a např. při použití v následující větě: „In April 1940 Oberlandrat Molsen of Olomouc explained a disturbing trend in his region to Protectorate officials in Prague...“ (686) by mohlo být pro čtenáře trochu matoucí. Proto jsem výraz přeložila obecným „oblast“ → „Oberlandrát Molsen z Olomouce vysvětloval v roce 1940 protektorátním úředníkům v Praze znepokojivý trend, který se objevil v jeho oblasti...“.

V textu se objevují i odkazy na mimojazykové skutečnosti, které se netýkají výlučně českého/československého prostředí, jsou to výrazy německé spojené s dobou národního socialismu a druhé světové války: výrazy z oblasti vojenské a správní, např. „Einsatzgruppen“, „Oberlandrat“, „Kreisleiter“ a výrazy spojené s nacistickou ideologií, např. „Volksgemeinschaft“, „Arbeitsscheue“, „Eindeutschungswürdigkeit“. Sám autor většinu z nich v textu vysvětluje, nebo používá opis a německý výraz uvádí v závorce, proto nebylo třeba nikde doplnit vysvětlení.

4.6 Citace, poznámky pod čarou a bibliografické údaje

Citace tvoří nezanedbatelnou část článku, autor cituje jak beletrii, tak odbornou literaturu, archivní materiály apod. Všude tam, kde to bylo možné, jsem použila už existující

české překlady citovaného textu, např. u eseje od Slavenky Drakulić; případně původní česky psané texty, které byly v článku citované v anglickém překladu, např. článek z Lidové demokracie.

U archivních materiálů ale nastal problém. Tyto části článku nejsou předmětem mé práce, protože se nejedná o původní anglický text, přesto jsem je pro úplnost přeložila – neboť je (po stránce obsahové) považuji za nedílnou součást článku. Jedná se o texty psané německy a česky. V několika případech, kdy byly dokumenty otištěny v publikaci *Protektorátní politika Reinharda Heydricha*, vychází překlad z původní německé verze. Citace dokumentů zpracovaných v publikaci *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa* byly převzaty z této publikace.

Texty přístupné pouze v archivu byly přeloženy z anglického překladu (Tento postup byl konzultován s vedoucí práce.). Uvědomuji si, že překládat německé nebo dokonce i české citace z angličtiny není dobré řešení (bohužel pro mě ale původní texty nebyly dostupné) a že v reálné situaci by toto řešení neobstálo. Snažila jsem se alespoň při překladu o maximální věrnost originálu. (Při porovnání těch citací přeložených do angličtiny, u kterých jsem měla k dispozici i původní text, jsem zjistila, že se jedná o překlady poměrně těsné, takže i když jsem pořizovala překlad z druhé ruky, nemusel by obsahovat výrazné posuny.)

Poznámky pod čarou v podobě souvislého textu jsem přeložila do češtiny. U bibliografických údajů jsem se řídila pravidlem normy *ČSN ISO 690-2*, to říká, že jazyk knihy má být zachován u nakladatelských údajů, ale u fyzického popisu se používá čeština (Boldiš: 6). Proto byla např. anglická zkratka „p.“ nahrazena českou „s.“

4.7 Vyjádření osobního postoje autora

Jak bylo uvedeno výše, zaujímá autor na některých místech osobní stanovisko. Vzhledem k tomu byl přeložen i příklad zmíněný v bodě 3.2.3.: „No matter that Globocnik has a suspiciously “Slavic” ring to it.“ (704) → „Co na tom, že Globocnik zní podezřele „slovansky“?“ V češtině se pro vyjádření sarkasmu zdálo vhodné změnit původní anglickou větu oznamovací na tázací.

4.8 Překlad názvu článku a jeho jednotlivých částí

Autor v názvu celého článku i jeho jednotlivých částí (až na část první) používá ing-ový tvar, v překladu jsem nechtěla použít podstatné jméno slovesné, v případě slovního spojení „making the Czechlands ‘Czech’“ by to ani nebylo možné. Proto byl použit infinitiv ve spojení s adverbiem „jak“, např. „Jak označit Čechy „způsobilé ke germanizaci““.

5. Typologie posunů

5.1 Posun od obrazných vyjádření k neutrálním výrazům

Jak už bylo zmíněno výše, jedná se sice o odborný text, ale článek obsahuje větší množství metafor. Snažila jsem se ponechat je tam, kde to bylo možné, aniž by česká formulace působila rušivě. Na některých místech se mi ale nepovedlo metaforu zachovat ani nahradit jinou, např. výraz „strengthen his hand“ byl zaměněn za neutrální „posílil svou pozici“. Podobně nebylo možné zachovat v češtině obrat „I will explore two threads in the history of the Bohemian crownlands’ nationality politics“ (684), substantivum „thread“ zde bylo nahrazeno neutrálním „linie“ → „budu zkoumat dvě linie v historii národnostní politiky v zemích Koruny české v letech 1939–1946.“, obrazné „Looking at the bigger picture“ (687) bylo opět nahrazeno neutrálním „Když se na danou problematiku podíváme v širším kontextu,...“.

Aby nebyl obrazný jazyk článku v překladu příliš ochuzen, snažila jsem se posuny k neutrálním výrazům alespoň částečně kompenzovat vložním obrazného výrazu tam, kde ho autor v originálu sice nepoužil, ale v české verzi nepůsobí nevhodně nebo nápadně. Např. sloveso „to collapse“ bylo možné nahradit českým „ztroskotávat“: „Yet, while attempts to define nationality swayed, collapsed...“ (701) → „Přestože pokusy definovat národnost kolísaly, ztroskotávaly...“. Podobně bylo možné nahradit původní spojení „at the center of debate“ českým „jádreem sporů“: „At the center of debate, as usual, were amphibians.“ (698) → „Jádrem sporů byli jako obvykle obojživelníci.“

5.2 Posun od expresivních výrazů/ výrazů vzbuzujících emoce k neutrálním

Autor používá i výrazy expresivní nebo výrazy, které by v překladu mohly u českého čtenáře vzbuzovat nežádoucí emoce, a to ve spojení s poměrně citlivými tématy. Pro českého čtenáře by se jako problematický mohl jevit překlad slovesa „to expel“. V článku se objevuje několikrát. Podle definice „to force a foreigner to leave a country“ (Dictionary of Contemporary English: 478) by mu odpovídalo spíše sloveso „vyhnat“, v jehož sémantice je obsažená „nutnost odejít“. Tam, kde se v článku mluví obecně o vývoji v Evropě, bylo možné sloveso „vyhnat“ použít: „The rest were expelled or murdered.“ (684) → „Ostatní byli vyhnáni nebo zavražděni.“ Ale na místech týkajících se situace Němců v Československu po druhé světové válce se zdálo vzhledem k možné negativní reakci vhodnější použít neutrálnější a ve vztahu k tomuto tématu používané sloveso „odsunout“: „After the war, mobs and Czechoslovak government expelled the area’s 3 million Germans. (683) → „Rozvášněné

masy a československá vláda odsunuly po válce 3 miliony místních Němců.“ Neutrálními výrazy jsem nahradila i jiné expresivní výrazy, např. „sweep“ (705) za „rasová čistka“.

Naopak při překladu „...the Protectorate would become a solid glaring Czech splotch“ (687) došlo k zesílení výrazu „glaring“ (na druhou stranu byl oslaben výraz „splotch“): „...stal by se protektorát trvalou a do očí bijící skvrnou v srdci německé střední Evropy.“ K zesílení došlo i při překladu „thousands of undefined Czechs“ (699) → „tisíce pochybných Čechů“

5.3 Inkluzivní plurál

Inkluzivní plurál zahrnuje autora i příjemce, navozuje se čtenářem komunikaci podobně jako otázky zmíněné výše. V původním textu autor tohoto prostředku využívá jen jednou: „While asking what makes a German, we should also ask...” (706) V překladu byl využit vícekrát, např. pro vyjádření konstrukcí s neurčitým zájmenem „one“, „One finds a simile mixture of opportunity and ideology...” (702) bylo přeloženo jako „Podobnou směsici příležitosti a ideologie ... najdeme...” Podobně bylo možné inkluzivní plurál využít i pro překlad anglických polovětných obrátů, např. „Given the open-ended criteria of the citizenship law...”⁽⁷⁰¹⁾ bylo přeloženo jako „Když vezmeme v úvahu nejasná kritéria zákona o občanství...” a trpného rodu, např. „The eventual results of Heydrich’s Kennkarte registration ... can only be surmised.“ bylo přeloženo jako „Můžeme se jen dohadovat, jaký by byl konečný dopad Heydrichova zavádění kenkaret...” [Několikrát jsem použila i plurál autorský, např. „Během období, které jsme rozebírali výše,...“ (v originálu „Tracing this episode backwards,...“ (696)) a „jmenujme jich jen několik“ (v orig. „to name just a few“ (702)). Tím jsem text částečně přiblížila českému odbornému stylu.]

5.4 Rozšíření formulací originálu

Na některých místech bylo z jazykových důvodů nutné originál doplnit. Např. ve větě „Himmler adapted.“ (703) vyžadovalo české sloveso doplnění předmětem: „Himmler svůj plán upravil.“ Protože předchozí text pojednává o jeho germanizačních plánech, bylo možné substantivum „plán“ jako předmět doplnit. Ze stylistických důvodů jsem rozšířila i původní autorovu formulaci „in Vilém Beneš’s České Budějovice” (698) na „V Českých Budějovicích, odkud pocházel Vilém Beneš“, došlo zde možná k významovému posunu, protože z článku není jasné, jestli z Budějovic Beneš skutečně pocházel, nebo tam pouze žil, ale pro celkový smysl to není tak závažné a řešení se zdá být vhodnější než by byla nerozšířená verze „v Českých Budějovicích Viléma Beneše“.

V překladu bylo potřeba některé formulace rozvolnit, tak např. příslovečné určení „...despite a long history of ‘stabs in the back’ by Czech patriots.“ (692) bylo převedeno na

větu: „Přestože nám čeští patrioti odedávna vráželi „dýku do zad,...“ (Zájmeno „nám“ jsem použila vzhledem k tomu, že v předchozím textu autor cituje z Heydrichova projevu, a i když následující text není součástí citace, vyjadřuje postoj z pohledu Němců. Nejedná se o objektivní tvrzení, a proto nebylo možno použít formulaci „vráželi Němcům „dýku do zad““.) Podobně jsem změnila na větu i upřesnění „6,000 due to acts of violence and 5,000 by suicide“ z následujícího celku: „During this same period, according to numbers compiled by a recent Czech-German historical commission, between 19,000 and 30,000 people died – 6,000 due to acts of violence and 5,000 by suicide.“ (697) → „Podle údajů, které sestavila nedávno vzniklá česko-německá komise historiků, zemřelo ve zmíněném období mezi 19 000 a 30 000 lidí – 6 000 se stalo obětí násilí a 5 000 spáchalo sebevraždu.“

5.5 Věcné posuny

Na několika místech jsem narazila na věcné údaje, které jsem změnila. Zaprvé je to datum vydání směrnice říšského ministerstva vnitra týkající se německé státní příslušnosti. Autor čerpá z Brandesovy publikace a uvádí datum 26. 3. 1939 (690), Brandes ale uvádí datum 29. 3. 1939 (191), vzhledem k tomu byl údaj upraven. Dále se v textu vyskytuje tvrzení, které se zdá být nelogické, jde o větu „Similarly, Nazi officials justified the importation of ethnic Germans from South Tyrol, Transylvania, and Bukovina to industrially rich Luxemburg on the dubious grounds that the settlers were returning to the land of their descendents.“ (703) Logiku postrádá tvrzení, že by se někdo mohl „vrátit“ do země svých „potomků“, navíc v Lucembursku byli Germáni usazení v minulosti (Malá československá encyklopedie, sv. III: 876), proto jsem došla k závěru, že jde o přepis a autor měl na mysli „the land of their ancestors“ a tomu jsem přizpůsobila překlad: „Nacističtí úředníci také ospravedlňovali přesun etnických Němců z Jižního Tyrolska, Sedmihradska a Bukoviny do průmyslově bohatého Lucemburska pochybným zdůvodněním, že se osadníci vracejí do země svých předků.“ Další změnu jsem provedla v názvu dvou citovaných knih, týkala se psaní velkých písmen ve slově „protektorát“. Autor užívá velké písmeno, zřejmě pod vlivem angličtiny a také zřejmě proto, že na titulních stranách publikací je název díla uveden celý velkými písmeny. Tyto změny nejsou snahou opravit autora, který je na danou problematiku odborník, ale snahou poskytnout čtenáři přesné údaje.

5.6 Zásah do větné výstavby

Článek tvoří spíše kratší větné celky, nebylo je tedy ani z důvodů stylistických ani pro lepší porozumění třeba rozdělit. Stylistické důvody vedly ke spojení několika po sobě jdoucích vět – „About 20,000 were ethnic Prague Germans of ‘impeccable German nationality’ (einwandfreier deutscher Volkszugehörigkeit). Another 6,000 were locals with

Reich citizenship but only ‘partial traces of German blood’ (teilweise deutscher Bluteinschlag).“ – tak, aby se v překladu bylo možné vyhnout několikerému opakování slovesa být: „Přibližně 10 000 z nich byli občané říše z Německa nebo ze Sudet, většinou úředníci, asi 20 000 etničtí pražští Němci „bezúhonné německé národnosti“ (*einwandfreier deutscher Volkszugehörigkeit*) a okolo 6 000 místní obyvatelé s říšským občanstvím, ale jen s „částečnými stopami německé krve“ (*teilweise deutscher Bluteinschlag*).“

Ze stejného důvodu jsem spojila i věty „In an atmosphere radicalized by war, nationality ascription was less about things like memory, language, and customs – not to mention biology. Instead, nationality was about economics, demography, ...” (705) → „V atmosféře vyhrocené válkou nebylo přisuzování národnosti dané ani tak pamětí, jazykem a zvyky – o biologii nemluvě – ale hospodářskou a demografickou situací,...“ Uvědomuji si, že autor pravděpodobně použil dvakrát stejnou vazbu záměrně, ale nejsem si jistá, že by si český čtenář tento záměr uvědomil a ocenil ho.

6. Metoda překladu

Výsledná podoba překladu vychází ze závěrů, které jsem si utvořila na základě překladatelské analýzy. Měla jsem přitom na mysli českého čtenáře, proto mohlo dojít k vynechání určitých informací.

Usilovala jsem o zachování stylu původního textu, přestože neodpovídá českým zvyklostem odborného stylu. Pokud by ale článek měl splňovat české představy o odborném textu, vyžadovalo by to výrazný zásah do jeho stylizace – úplné vypuštění expresivních výrazů a obrazných vyjádření i autorova osobního postoje. Takový text by spíše než překladem byl adaptací.

7. Závěr

Při překladu jsem se snažila o zachování informativní funkce původního textu i jeho stylu. Brala jsem v úvahu českého čtenáře, i když by si v dnešní době většina zájemců z odborné veřejnosti přečetla text v originálu. Tomu napovídá i fakt, že byl otištěn v odborném časopisu určeném mezinárodnímu okruhu čtenářů, který je dostupný v elektronické podobě, např. v databázi JSTOR.

Za největší úskalí překladu považuji kromě zachování věcné správnosti i správné pochopení určitých pasáží, které vnímám jako nejednoznačné, zachování toho, jak autor zachází s jazykem.

Kromě možnosti zdokonalit se v překladatelských dovednostech mi tato práce umožnila důkladně si vyzkoušet všechny části překladatelského procesu a činností s ním spojených, především ověřování informací a práci se sekundární literaturou.

Seznam použité literatury:

Originál přeloženého textu

- Bryant, Chad: *Either German or Czech: Fixing Nationality in Bohemia and Moravia, 1939–1946*, Slavic Review, Vol. 6, No. 4, Winter 2002, s683–706. [online]. [přístup dne 29. 4. 2009; FF UK] < <http://www.jstor.org/stable/3090386>>.

Publikace vztahující se k tématu překládaného textu využité při překladu/ v komentáři

- Brandes, Detlef: *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Přel. Petr Dvořáček. Praha: Prostor, 1999. 657. ISBN 80-7260-017-6.
- Drakulić, Slavenka, *Jak jsme přežili komunismus.*; Přel. Robert Vindiš a Daniela Slavíková. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. 231s. ISBN 80-7106-769-5. Přel. z: *How We Survived Communism and Even We Laughed, Balkan Express a Café Europa*.
- *Lidová demokracie: orgán Československé strany lidové*, Č. A. T. 28. 4. 1946.
- *Malá československá encyklopedie, III. svazek*. Kol. autorů Encyklopedického institutu ČSAV. 1. vyd. Praha: Academia, 1986. 912s.
- Raška, Francis D.: Americká monografie o protektorátu (recenze), *Soudobé dějiny*, 2008, roč. XV, č. 1, 151–153. ISSN 1210-7050.
- *Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939-1945: sborník studií*. Krejčová, Helena a Svobodová, Jana (eds.). 1. vyd. Praha: Maxdorf, 1999. 225s. ISBN 80-85800-XX-X.
- *Protektorátní politika Reinharda Heydricha*. Kárný, Miroslav a Mílotová, Jaroslava (eds.). 1. vyd. Praha: Tisková, ediční a propagační služba, s. p., 1991. 301 s. ISBN 80-7065-064-8.
- *Stránkami soudobých dějin: sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana*. Karel Jech (ed.). Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993. 287 s. ISBN 80-85270-16-1.

Jazykové příručky a slovníky

- Bečka, Josef V.: *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992, 1. vyd. Praha: Academia, 1992. 467 s. ISBN 80-200-0020-8

- *Dictionary of Contemporary English*. 3rd ed. Harlow: Longman, 2001. 1688s. ISBN 0 582 45630 4.
- Dušková, Libuše a kol.: *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. 3. vyd. Praha: Academia, 2006, 673s. ISBN 80-200-1413-6.
- kolektiv autorů Ústavu českého jazyka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně: *Příruční mluvnice češtiny*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 799s. ISBN 978-80-7106-980-5.
- *Slovník spisovného jazyka českého I–IV*. Havránek, Bohuslav a kol. 1. vyd. Praha: Academia, 1971.

Translatologické práce

- Newmark, Peter: *A Textbook of Translation*. Singapore: Prentice Hall, 1988. 292 s. ISBN 0-13-912593-0.
- Nord, Christiane: *Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-oriented Text analysis*. Translated by Christiane Nord and Penelope Sparrow. Amsterdam: Rodopi, 1991. 250s. ISBN 90-5183-311-3.

Ostatní

- Boldiš, Petr: *Bibliografické citace dokumentů podle ČSN ISO 690 a ČSN ISO 690-2 (01 0197)* [online]. Poslední aktualizace 11. 11. 2004. [přístup dne 7. 8. 2010] <<http://www.boldis.cz/citace/citace.html>>.
- *Slavic Review: Interdisciplinary Quarterly of Russian, Eurasian, and East European Studies* [online]. [přístup dne 26. 7. 2010] <<http://www.slavicreview.illinois.edu>>.

ARTICLES

Either German or Czech: Fixing Nationality in Bohemia and Moravia, 1939–1946

Chad Bryant

Before 1939, three out of every ten people living in the Bohemian crownlands were Germans. By 1950, Czechs made up almost 94 percent of the region's inhabitants.¹ The story of this shift is one particular to central and eastern Europe. Nation building, with its inherent practices of inclusion and exclusion, began in the nineteenth century, accelerated in the years up to World War II, and then concluded with massive population movements or outright killings. From the outbreak of the war until 1943, governments transplanted more than 30 million Europeans, most of them from central and eastern Europe. From 1943 to 1948, another 21 million were on the move.² The Nazi regime deported 89 percent of the Bohemian crownlands' Jews and 50 percent of the region's "Gypsies" to concentration camps.³ After the war, mobs and the Czechoslovak government expelled the area's 3 million Germans. Here, as in much of central and eastern Europe, the map was redrawn to make national and political boundaries congruent. To borrow from Ernest Gellner, what once looked like a painting by Oskar Kokoschka now resembled one by Amedeo Modigliani.⁴

Making nations required that a seemingly simple set of questions be

Research for this article was assisted in part by a grant from the International Research and Exchanges Board, with funds provided by the National Endowment for the Humanities and the United States Department of Education, which administers the Title VI Program, as well as by funding provided by the American Council of Learned Societies and the Mabelle McLeod Lewis Memorial Fund. None of these organizations is responsible for the views expressed. Earlier versions were presented at the German Historical Institute's Transatlantic Doctoral Seminar in Washington, D.C., and at a Humboldt University conference, "Voice or Exit: Comparative Perspectives on Ethnic Minorities in Twentieth-Century Europe," in Berlin. My thanks go to all the participants for their stimulating comments. I would also like to thank William A. Bryant, John Connelly, James Patrick Daughton, Jennifer Glass, Kaarin Michaelson, Damani Partridge, Edith Replogle Scheffer, Jason Scott Smith, Lisa Fetheringill Swartout, Sarah Willarty, Daniel Ziblatt, and the two anonymous reviewers for their many helpful criticisms.

1. *Statistická ročenka Republiky československé* (Prague, 1957), 42. The "Bohemian crownlands" is shorthand for the areas of Bohemia, Moravia, and Silesia that came under Habsburg rule in 1526. Most of this area, minus much of Silesia, constitutes today's Czech Republic.

2. Jan T. Gross, "Themes for a Social History of War Experience and Collaboration," in István Deák, Jan T. Gross, and Tony Judt, eds., *The Politics of Retribution in Europe: World War II and Its Aftermath* (Princeton, 2000), 22.

3. John Connelly, "Nazis and Slavs: From Racial Theory to Racist Practice," *Central European History* 32, no. 1 (Winter 1999): 32.

4. Ernest Gellner, *Nations and Nationalism* (Oxford, 1983), 139–40.

Slavic Review 61, no. 4 (Winter 2002)

answered: How is nationality defined? How is it ascribed? Who wields the power to define and label individuals? In other words, what makes one a German or a Czech, and who decides the matter? The answers were anything but obvious, yet they determined the fates of millions. Some individuals became members of the preferred national community, with all of the benefits that this entailed. The rest were expelled or murdered. Following the jagged lines from ideology to the application of state rule to the individual, I will explore two threads in the history of the Bohemian crownlands' nationality politics from 1939 to 1946. One thread details the individual's loss of control over the ascription of nationality and over his destiny, amid the larger process of national homogenization. The other thread traces officials' attempts to define and mark nationality—an immensely challenging and divisive task that ultimately redrew the ethnographic map of central and eastern Europe. I have structured this article around three time periods during which the definition and ascription of nationality underwent a radical transformation. During the first two time periods—1939–1940 and 1941–1942—most of the Bohemian crownlands belonged to the Protectorate of Bohemia and Moravia, a 49,000-square-mile Nazi administrative entity carved from the former Czechoslovakia six months after the Munich agreement.⁵ Much of this territory constitutes today's Czech Republic. The final time period—1944–1946—includes the collapse of the Protectorate and the re-establishment of Czechoslovakia, where national leaders inherited questions that had vexed their Nazi predecessors.

Most confusing for Nazi and Czechoslovak officials, and hence necessitating the most documentation, were so-called amphibians—a term Nazi anthropologists used to refer to people who could switch public nationalities or to people whose nationality was unclear. Amphibians are crucial to understanding how officials dealt with questions of nationality definition and ascription. Although often ignored by nationalist historians, amphibians were a visible presence throughout eastern and central

5. According to calculations made in early 1940, 189,000 Germans lived among 7.25 millions Czechs—about 3 percent of the total population. Detlef Brandes, *Die Tschechen unter deutschem Protektorat*, 2 vols. (Munich, 1969, 1973), 1:160. There exists only one full-length study of the Protectorate in English, written well before western historians had access to archives in Czechoslovakia: Vojtech Mastny, *The Czechs under Nazi Rule: The Failure of National Resistance, 1939–1942* (New York, 1971). Recently, however, several American dissertations have dealt with various aspects of the Protectorate. Benjamin Frommer, "Retribution against Nazi Collaborators in Postwar Czechoslovakia" (Ph.D. diss., Harvard University, 1999); Eagle Glassheim, "Crafting a Post-Imperial Identity: Nobles and Nationality Politics in Czechoslovakia, 1918–1948" (Ph.D. diss., Columbia University, 2000); Jeremy King, "Loyalty and Polity, Nation and State: A Town in Habsburg Central Europe, 1848–1948" (Ph.D. diss., Columbia University, 1998); Albert Schmidt, "Pax Germanica: Bohemia and Moravia under Heydrich, 1941–1942" (Ph.D. diss., Brandeis University, 2000). In German, the only monograph is Brandes, *Die Tschechen unter deutschem Protektorat*, 2 vols. This politically sensitive subject has also attracted relatively few Czech historians since 1989. See Tomáš Pasák, *Pod německou vládou* (Prague, 1998); Jiří Dobelal, *Česká kultura za Protektorátu: Školství, písemnictví, kinematografie* (Prague, 1996); Pavel Maršálek, *Protektorát Čechy a Morava* (Prague, 2002); and Alena Málková, *Německá (Karlovská) univerzita od Mnichova k. 9. květnu 1945* (Prague, 2002).

Europe before, during, and after the war. Upper Silesians labeled them Water Poles (*Wasserpolen*); Serbian nationalists called them hermaphrodites (*mela*); Hungarians called them Janissaries, recalling the Christian-born warrior elite of Ottoman times.⁶ In prewar Czechoslovakia, patriots called them “Germanized” Czechs, or “Czechified” Germans. From 1939 to 1946 state officials in the Bohemian crownlands saw amphibians everywhere. Writing after the war, one top Czechoslovak minister estimated that 1 in every 25 Czechs—about 300,000 people—had registered as citizens of the Reich during the occupation.⁷ Statistically speaking, every Czech in the Protectorate had at least one distant relative who had become, in legal terms, a German. In one of the Protectorate’s most ethnically mixed towns, České Budějovice, about 11 percent of Czech residents had become Germans.⁸ Fewer people in the Protectorate were identified as Jews (90,147) according to the Nuremberg laws;⁹ fewer gentile Czech and Slovak inhabitants of the former Czechoslovakia (approximately 100,000) perished during the occupation years.¹⁰

Amphibians are also important for what they represent—the right and ability to chose a public nationality. In theory, nearly everyone living under the First Czechoslovak Republic (1918–1938) could be an amphibian. Education, language skills, and a whole array of local social pressures made, and kept, many people Czech or German. In the eyes of the state, a woman assumed the official nationality of her husband. Loyal patriots had no desire to switch nationality. Yet, the government never decreed a person’s nationality, despite the patriotic fervor of its leaders and statisti-

6. Hans Joachim Beyer, *Umweltung: Studien zur Frage der Assimilation und Amalgamation in Ostmitteleuropa und Übersee* (Brno, 1945), 9–11. See also Doris L. Bergen, “The ‘Völkendeutschen’ of Eastern Europe, World War II, and the Holocaust: Constructed Ethnicity, Real Genocide,” *Harvard Journal of European Studies* 13 (1999): 70–93; and James Edward Bjork, “Neither German nor Pole: Catholicism and National Ambivalence in Upper Silesia, 1890–1914” (Ph.D. diss., University of Chicago, 1999).

7. Benjamin Frommer, “Expulsion or Integration: Unmixing Interethnic Marriage in Postwar Czechoslovakia,” *East European Politics and Societies* 14, no. 2 (Spring 2000): 387. Extrapolating from an examination of individual census records in several districts of the Sudetenland (the area of Czechoslovakia annexed by Germany after the Munich agreement), Maria Rhode has recently estimated that 91,000 people in that area counted themselves as “Germans” in 1939 and later as “Czechs” in 1950. Maria Rhode, “Der Wechsel des nationalen Bekenntnisses in der Tschechoslowakei 1930–1950 und seine Bedeutung für die Zahl der sudetendeutschen Vertreibungopfer,” in Detlef Brandes, Edita Haničková, and Jiří Pešek, eds., *Erzwungene Trennung: Vertreibungen und Aussiedlungen in und aus der Tschechoslowakei 1938–1947 im Vergleich mit Polen, Ungarn und Jugoslawien* (Essen, 1999), 195. Frommer’s number would include these people, along with the inhabitants of the Těšín region. Until 1938 this territory was part of the Czechoslovak Republic but was taken by Poland following the Munich agreement. After the Nazi invasion, all of its inhabitants were strong-armed into obtaining Reich citizenship.

8. King, “Loyalty,” 331. In the Protectorate, switching was most likely to occur along the Czech-German frontier or within German-speaking “language islands” centered around towns like České Budějovice, Olomouc, Jihlava, and Brno.

9. Livia Rothkirchen, “The Jews of Bohemia and Moravia, 1938–1945,” in Avigdor Dagan, Gertrude Hirschler, and Lewis Weiner, eds., *The Jews of Czechoslovakia* (Philadelphia, 1984), 3:37.

10. Derek Sayer, *The Coasts of Bohemia: A Czech History* (Princeton, 1998), 224.

cians' demands for more "objective" counting methods. Unlike in the United States, the respondent, not the census-taker, determined an individual's nationality.¹¹ All Czechoslovak citizens were nominally equal under the law. Especially along the borderlands, censuses seemed like elections, accompanied by campaigns, parades, and social pressures all attempting to pull amphibians to one side or the other. During times of heated nationalist agitation, everyday events represented a choice of nationality. Joining a certain club, shopping at German or Czech stores, and even speaking one language instead of the other identified the individual with a particular national collective.¹² As biologist, philosopher, and social democrat Emanuel Rádl wrote in 1929: "Nationality . . . is not a mark of a person but a duty (and therefore it only makes sense if there is free choice . . .). It is not born in the person, but created by the person; it is not a product of blood, but an appeal to one's conscience."¹³ Nationality politics wove the fabric of pre-World War II civil society in Bohemia and Moravia. Choosing a nationality was a fundamental freedom that the state afforded to all Czechoslovak citizens. When Nazi and postwar Czechoslovak officials attempted to eliminate amphibianism, to mark individuals as either Czech or German, they changed the rules forever.

Episode One: A Familiar Game in a New Context

In April 1940 Oberlandrat Molsen of Olomouc explained a disturbing trend in his region to Protectorate officials in Prague: "Germandom" was dying out. While visiting one small town east of Olomouc, he had learned that only 20 people had registered as citizens of the Reich. During the 1921 census 500 had counted themselves as Germans. In 1890, the town's mayor was German. According to Molsen, ethnic mixing was both the problem and the hope for Germandom, not only in this town, but in his region as a whole. Mixing had dulled German nationalist feeling in the region; mixing had also created a situation in which many so-called Czechs could be converted to Germans. These Czechs, he wrote, "in their racial and ethical worth do not appear to be that bad, often because, due to the fact that their parents belonged to both nationalities, they do not know

11. In the United States, self-ascription was introduced only in 1960. Peter Skerry, *Counting on the Census? Race, Group Identity and the Erosion of Politics* (Washington, D.C., 2000), 46. Although they could vote, married women in interwar Czechoslovakia were not accorded the choice of nationality at census time. The male head of the household determined the nationality of the entire family.

12. Mark Cornwall, "The Struggle on the Czech-German Language Border, 1880–1940," *English Historical Review* 59, no. 433 (September 1994): 914–51, esp. 914, 919, 943n1.

13. Quoted in Jaroslav Bubeník and Jiří Křesťan, "Zjišťování národnosti a židovská otázka," in Helena Krejčová and Jana Světoslová, eds., *Průběhový průběh židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1919–1945* (Prague, 1998), 17. Or, as the German liberal newspaper *Prager Tagblatt* wrote in 1936, nationality was "a condition of subjective consciousness on the part of individual members of the nation" and "a feeling of membership to the national whole and its particular cultural community." Quoted in Bubeník and Křesťan, "Zjišťování," 22n67.

to which side they should belong.”¹⁴ If Prague provided him with money for a German-language school and better housing for local Germans, Molsen said, he could raise the number of those registering as Germans to 100. He also commented on the positive effects of a recent Nazi Party rally, which had reminded him of similar events “in the Reich during the first phase of our battles.” Most important, the town needed a German mayor and an influx of German bureaucrats to ensure “German” rule.

Oberlandrat Molsen had presented the problem so as to strengthen his hand in local politics. To get more Germans to register, he needed funding and trustworthy administrators. By employing the language of nationality politics he hoped to shore up his control over his fiefdom’s administration. He was also fighting an old battle in a new context. A native of the German-Danish borderlands, Molsen was familiar with nationality politics in mixed regions, and in Olomouc, he saw himself as stemming the tide of Czechs flowing into his German language island. Extrapolating from recent demographic trends, language islands like Olomouc would be submerged under a sea of Czechs within decades. Looking at the bigger picture, the Protectorate would become a solid, glaring Czech splotch in the heart of German central Europe.

Molsen’s concern was his inability to take control of nationality politics in his region. He was working against the tide of history. Nazi legislation, ironically, only worsened the situation. Unwittingly, Nazi officials had presented “amphibians” with yet another choice among nationalities and empowered them via the state. Days after the establishment of the Protectorate in March 1939, the Reich Protector’s Office enacted a citizenship law dividing inhabitants among Reich citizens and simple members of the state (*Staatsangehörige*).¹⁵ (Jews became a separate legal category later in 1939 when the Reich Protector’s office introduced the Nuremberg laws retroactively.)¹⁶ The law created a legal chasm separating Reich citizens (Germans) from Protectorate nationals (Czechs). Protectorate nationals were tried in Czech courts, unless the crime was deemed “political,” and were restricted in their political and economic activities. Reich citizens also gained all the benefits (and responsibilities) of legal membership in the greater *Völkergemeinschaft*. Strangely familiar, however, was the continued existence of choice. Except for members of the pre-1938 Sudeten German party, who automatically became Reich citizens, gentile candi-

14. Verwaltungsbericht, Oberlandrat (OLR) Olomouc, April 1940, *Státní ústřední archiv*, (SÚA), fond Úřad říšského protektorátu (ÚŘP), box 287, sign 1-1b 2000, 1939–1942.

15. The actual term was “member of the state of the Protectorate of Bohemia and Moravia.” In August this was changed to “member of the Protectorate” (hereafter “Protectorate national”). Officials hoped that by removing the idea that the Protectorate was its own state more Germans would opt for the more honorable citizenship. Generalreferent für politische Angelegenheiten to Gruppe I 3, 28 August 1939, SÚA, ÚŘP, box 90, sign. 1-1b 2020, 1939–1942; Emil Sobota, *Co byl Protektorát* (Prague, 1946), 121; Alexandra Blodigová, “Státní příslušnost—oprava státního občanství v Československu do roku 1942,” in Krejčová and Svobodová, eds., *Postavení*, 40–50.

16. Lucy S. Dawidowicz, *The War against the Jews, 1933–1945* (New York, 1975), 376–77.

dates had to register at offices working in conjunction with the local Oberlandrat, mayor, and party members. Willing Germans had two weeks to fill out a short application form that asked, among other things, for the applicant's mother tongue and membership in past military and national organizations. If approved, the applicant would receive a special pass from the local administration.¹⁷

Unlike in the Reich, Germans could opt out of the legally defined Volksgemeinschaft by passively avoiding registration. Many did just that. In Brno, an estimated one-sixth of the supposed German population had not registered by March 1940.¹⁸ Far from the ethnic border in Zlín the number was one-third.¹⁹ Writing after the war, one Sudeten German statistician calculated that by the fall of 1940 one-fourth of all Protectorate Germans had refused to register.²⁰ Oberlandräte, the army, and officials within the Reich Protector's office acknowledged the problem. As one official in the Protectorate office wrote: "It had been assumed that all ethnic Germans would demand to become Reich Germans. This reckoning—and now it cannot fail to be appreciated—was a mistake. . . . One must say that in this respect the ethnic Germans have disappointed [us]."²¹

There were many reasons to avoid Reich citizenship in 1939 and early 1940. Nazi party officials harassed Reich citizens and urged them to join various official Reich organizations. The duties of Reich citizenship were demanding. Decrees on 25 July and 24 August 1939 made work duty mandatory for all Reich citizens between the ages of 16 and 25.²² Young men were also eligible for the draft; the memory of World War I, when Sudeten Germans had, proportionally, lost more men than any other region in central Europe, loomed large.²³ No wonder that in Brno over half the registered Germans were older than 40; 12 percent were between the ages of 21 and 30.²⁴ Czech patriots added even more reasons to avoid reg-

17. Reichsprotector to Oberlandräte, 20 June 1939, SÚA, ÚRP, box 90, sign. I-1b 2020, 1939–1942.

18. Verwaltungsbericht, OLR Brno, April 1940, SÚA, ÚRP, box 287, sign. I-1b 2000, 1939–1942, p. 3.

19. "Deutschumsprogram für das Jahr 1941," OLR Zlín [no date], SÚA, ÚRP, box 900, sign. I-1b 2029, 1939–1942, p. 1.

20. Alfred Bohman, "Bevölkerung in Böhmen 1847–1947 mit besonderer Berücksichtigung der Entwicklung der nationalen Verhältnisse," *Wissenschaftliche Mitteilungen zur Landeskunde der böhmischen Länder* 5 (1983): 238.

21. Generalreferent für politische Angelegenheiten to Mokry, 12 August 1939, SÚA, ÚRP, box 90, sign. I-1b 2020, 1939–1942, p. 2.

22. Gotthold Rhode, "The Protectorate of Bohemia and Moravia 1939–1945," in Victor S. Mamatey and Radomír Luža, eds., *The History of the Czechoslovak Republic, 1918–1948* (Princeton, 1973), 305; "Bilance dějného roku 1939," *Huspoďářský sčítací*, 21 December 1939, 5.

23. In World War I, 34.5/1,000 of the German Bohemian population were killed in battle, compared with 27.7/1,000 in the Austrian half of the dual monarchy and 27.8/1,000 in Germany. S. Harrison Thompson, "The Germans in Bohemia from Maria Theresa to 1918," *Journal of Central European Affairs* 2 (1942): 178, cited in Joseph Rothchild, *East Central Europe between the Two World Wars* (Seattle, 1974), 81.

24. The complete breakdown is as follows: 10 years old and younger: 5 percent; 11 to 20 years old: 8.5 percent; 21 to 30 years old: 12 percent; 31 to 40 years old: 19.5 percent; 41 to 50 years old: 18 percent; 50 years old or older: 37 percent; Antonín Ševčík, "Germanizační činnost brněnských nacistických úřadů v letech 1939–1945," *Brno v minulosti*

istration. According to reports from agents of the security police (*Sicherheitsdienst*), most of whom were local ethnic Germans, Reich citizens were the objects of "social boycotts" and "Czech terror"—being ignored in Czech shops, insulted, and sometimes even beaten up.²⁵ Patriotic organizations like the Sokol constantly repeated time-worn phrases like "to each his own" and "buy only Czech products."²⁶ In Prague, Ignatz Daniel told officials that he would register only if the state would cover the eventual losses that his tobacco shop would incur.²⁷ One security police report from February 1940 stated that, thanks to citizenship requirements, "in economic terms the Czechs are visibly better off than they were in peacetime, and furthermore that the Czech infiltration in the areas of ethnic struggles has made startling progress, and that finally the German language islands . . . seem endangered."²⁸

By the end of 1940, the problem seemed to have been solved. Stunning Wehrmacht victories in the west had convinced many Protectorate inhabitants that Nazi rule would be permanent. Officials in Prague established a heavily endowed *Völkertumfond* to support German businesses, schools, and clubs, and Oberlandräte distributed 3 million Reichsmark in the second half of 1940 and 9 million in 1941.²⁹ Molsen seemed to have gotten his wish, and the tide was turning in favor of Germandom. On 1 March the Reich Protector's office counted 189,000 registered Germans in the Protectorate. By 1 October 1940 that number had jumped to 245,000. In one town alone, 2,500 people, mostly from the "intermediary stratum," had been "re-won" for Germandom.³⁰

Protectorate officials now faced a different problem, however. One agent, reporting from the ethnically mixed České Budějovice region, wrote during the spring of 1940:

In Pflugschar bei Neuhaus [Mr.] Opořil, a man with twenty-three previous burglary convictions, poses as a German and wrongly denounces Jews with whom he has previously done business. In Mokřilom bei Budweis a

a date: *Stavěná příspěvek k dějinám a výstavě Brna* (Brno, 1965), 7:28; Verwaltungsbericht, OLR Brno [no date], SÚA, ÚŘP, box 287, sign. I-1b 2000, 1939–1942, p. 4.

25. "Die politische Entwicklung im Protektorat Böhmen und Mähren seit 15. März 1939," SD (Sicherheitsdienst) report 15 March 1940, Vojenský historický archiv (VHA), fond 74/5, box 7, širka č. 74, jednotka 46, p. 20; "Monatsberichte: Die politische Entwicklung im Protektorat Böhmen und Mähren," SD report May 1940, VHA, fond 74/5, box 7, širka č. 74, jednotka 48, p. 4.

26. "Die politische Entwicklung im Protektorat Böhmen und Mähren seit 15. März 1939," SD report 15 March 1940, p. 68.

27. Verwaltungsbericht, OLR Prague [no date], SÚA, ÚŘP, box 287, sign. I-1b 2000, 1939–1942, p. 1.

28. SD report # 53, 14 February 1940, Heinz Boberach, ed., *Meldungen aus dem Reich 1938–1943: Die geheimen Lageberichte des Sicherheitsdienstes der SS* (Herrsching, 1984), 1: 758.

29. The official name was the Fond zur Pflege des deutschen Volkstums (Fund for the Cultivation of the German Volkstum), Dorer, Gruppe XXI-Vortrag am Herrn Staatssekretär, 15 May 1940, SÚA, ÚŘP, box 292, sign. I-1b 2180, 1940–1942; Brandes, *Die Tschechen unter deutschem Protektorat*, 162–63; in 1942, however, the budget had dropped to 5.6 million Reichsmark. "Beauftragten der Reichskommissars für die Festigung des deutschen Volkstums," 24 October 1942, SÚA, ÚŘP, box 292, sign. I-1b 2145, 1939–1943.

30. "Die politische Entwicklung im Protektorat Böhmen und Mähren im Jahre 1940," SD report [no date], VHA, fond 74/5, box 8, širka č. 74, jednotka 43, p. 8.

certain Habermann pretends to be a German, but one who does not speak a word of German and who has eighteen previous convictions for perjury, burglary, fraud, panhandling, and various other crimes. In Budweis itself there is a man with twenty-four previous convictions of various sorts who has gone over to Germanism. At the regional office for compulsory labor/work duty in Pardubitz, fourteen inmates alone have claimed allegiance to Germanism, and some have voluntarily signed up for the army. All the same, most have been convicted more than twenty times, in one instance fifty-four times.

In most cases involving these criminals, the June 1940 report stated, the local Oberlandrat's office was able to rescind their Reich citizenship. Some of these "asocials" and "criminals" did, however, manage to cross the legal divide, hoping for more lenient sentences from German courts. Sometimes the "work-shy" (*Arbeitscheue*) hoped to obtain army passes and live comfortably in nearby barracks.³¹ People with more respectable reputations crossed over as well. Officials usually cited material reasons for this "re-discovery" of former Germanness.³² Post office and railway bureaucrats, for example, applied for German citizenship in order to be eligible for promotions.³³ Others became Germans in order to reap the benefits of belonging to Reich organizations.³⁴ Reich citizens and Protectorate nationals received separate ration cards. Although citizens and nationals received roughly the same rations, only the former got luxury items such as fruit, chocolate, coffee, and Christmas bonuses. By the end of 1940 even Czech fascists, the most radical and determined of nationalists before the occupation, were registering in large numbers.³⁵ Fear had become commonplace in everyday life. Thousands had been sent to concentration camps or killed. Yet a choice among nationalities still existed.

Behind much of the confusion was, once again, the hastily constructed citizenship law. According to guidelines handed down by the Interior Ministry in Berlin on 26 March 1939, one could become a citizen simply by claiming to be German, as long as this Germanness "can be confirmed through certain factors such as language, education, culture and so on." Only Jews, because of their "foreign blood" could not become citizens. In fact, the guidelines stated that sometimes those "with part or totally different family backgrounds, for example Czechs, Slovaks, Ukrainians, Hungarians, or Poles" could also become German citizens. The inclusion of those with non-German heritage, however, was supposed to be kept to a minimum.³⁶ With such an open-ended definition of what made a German it was little wonder that many "undesirable elements" passed through the application process. Many "new Germans" spoke only Czech.

31. "Monatsbericht," SD report June 1940, VHA, fond 74/5, box 8, sign. 49, šbirka č. 74, jednotka 71, pp. 16, 17.

32. "Lagebericht Nr. 14," Der Befehlshaber der Ordnungspolizei beim Reichsprotektor Böhmen und Mähren, 28 March 1940, p. 1.

33. OLR Kolín to Reichsprotektor, June 1940, SÚA, ÚRP, box 90, sign. 2020, p. 1.

34. "Monatsbericht," SD report June 1940, p. 16.

35. "Die politische Entwicklung im Protektorat Böhmen und Mähren im Jahre 1940," SD report [no date], p. 8.

36. Brandes, *Die Tschechen unter deutschem Protektorat*, 160–61.

In November 1940, one agent reported that only three-fourths of registered Germans in the Tábor region demonstrated knowledge of the German language. In the Kolín region the number was 60 percent.³⁷

According to Oberlandräte and security police, these “new Germans” were hardly ideal candidates for legal membership in the Volksgemeinschaft. At best, the candidates were greedy. At worst, they were criminals hoping for a break. What began as a feeling that the national border was being pushed back and that Germanism in the Protectorate was on the verge of perishing transformed into the uncomfortable realization that Nazi officials had little control over the ascription of nationality there. In September 1940, Nazi officials attempted to tighten controls. Both the local Oberlandrat and party official (*Kreisleiter*) had to approve the application for citizenship, judging the applicant’s “moral conduct,” “political conduct,” “personal achievements,” “racial characteristics,” and “German blood.”³⁸ Still, the decision to apply was left to the individual, and the criteria themselves seemed vague and uneven. (What constituted having “German blood”? No guidelines were laid out.)

Finally, nationality policy was far from unified across the Protectorate. As of 1 November 1940 local Oberlandräte had awarded citizenship to 81 percent of applicants. But the Oberlandrat in Jihlava had accepted 98 percent of applicants, whereas his colleague in nearby Pardubice had accepted only 47 percent.³⁹ As Oberlandrat Molsen concluded in August 1941, “the work of various, and in many ways autonomous, German agencies no longer stems from overarching, basic, and methodologically constructed principles,” but from personal, local interests.⁴⁰ The ascription of nationality had become the plaything of a polycratic state. A little more than a month later, the new Reich Protector, Reinhard Heydrich, arrived in Prague. He promised centralized rule, clear definitions of nationality, and the means to ascribe them.

Episode Two: Marking “Germanizable” Czechs

On 2 October 1941, Reinhard Heydrich addressed a crowd of Reich Protectorate officials, Oberlandräte, party officials, and members of the SS in Prague’s Černín palace. Three days earlier, Heydrich—head of the Reich security police, one of the highest members of the SS, creator of the infamous *Einsatzgruppen* in the occupied east, and later a leading figure at the Wannsee conference—had arrived in the capital as the new acting Reich Protector. In Prague he set out his agenda for the future political organization of eastern Europe. As Wehrmacht troops pushed toward

37. *Ibid.*, 820s1167.

38. Fuchs to Gruppe Mähren and Oberlandräte, 16 September 1940, SÚA, ÚRP, box 90, sign. 1-1 2020, 1939–1942, pp. 1–2.

39. “Erfassung der deutschen Volkszugehörigen im Protektorat Böhmen und Mähren,” 30 November 1940, Reichsprotector in Böhmen und Mähren, osoby fond 1488, opis 1, folder 25, United States Holocaust Memorial Museum archive, RG 11.001.M 25, reel 91.

40. Verwaltungsbericht, OLR Olomouc, 22 August 1941, Sázni archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Oberlandrat Olomouc, box 5, inv. č. 5, p. 1.

Moscow, Heydrich and members of the SS had begun to envision their rule in the conquered territories. Incorporated western Poland—now divided into Danzig–West Prussia, Wartheland, and Upper Silesia—would form an “eastern wall” facing the Slavic world. From behind the wall, the “Polish element” was to be “tossed aside,” while beyond it Germans would rule over a subject population as during the old days of medieval “colonization.”⁴¹

Because the Protectorate was to be included behind this “eastern wall,” everything and everyone behind that demarcation line would have to become “German.” “Gentlemen,” he said, “the final solution [for the Protectorate] must be the following: that this space [*Řaum*] must once and for all be settled by Germans.” Bohemia and Moravia had always been a part of the German sphere of influence, a “bulwark of Germanism,” a “sentry facing east,” the “citadel of Europe,” despite a long history of “stabs in the back” by Czech patriots.⁴² Left unsaid, but undoubtedly understood, was the importance of the Protectorate’s productive economic structure, and an acknowledgment that its Czechs were too well trained and numerous to be replaced by German settlers.⁴³ Repeating a principle established by Protectorate officials, and approved by Adolf Hitler in September 1940, Heydrich stated that many Czechs would have to become German: “The future of the Reich after the war’s end depends on the ability of the Reich and the ability of the people of the Reich to hold, rule, and if necessary meld these [newly acquired] areas into the Reich.”⁴⁴ About half the Czech population would become Germans. The other half would either be sterilized or “removed.”⁴⁵

Heydrich’s first task was to determine which Czechs could become Germans and which could not. Individuals would no longer decide their own nationality; instead, so-called racial experts would make the decision based on an array of “objective” criteria.⁴⁶ Weeks later, while meeting with

41. Miroslav Kárný and Jaroslava Milotová, eds., *Protěktorátní politika Reinharda Heydricha* (Prague, 1991), doc. 9, 103.

42. *Ibid.*, doc. 9, 103–4.

43. Czechoslovakia had inherited over half of the Austrian Habsburg lands’ industrial capacity and was the world’s tenth largest per capita producer of industrial goods; even more important for the Reich, it had been the seventh largest producer of armaments in the world (70 percent of the former Czechoslovakia’s industry lay in the Protectorate lands). By the end of 1940, the Protectorate’s valuable and productive economic structure had been integrated within the Reich and by 1943 it accounted for about 12 percent of the Reich’s industrial output. Jana Geršlová, “Die wirtschaftliche Vergangenheit der böhmischen Länder (1870–1914): Industrie, Handel und Banken,” *Vierteljahrshefte für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 87, no. 3 (2000): 320; Alice Teichová, “The Protectorate of Bohemia and Moravia: The Economic Dimension,” in Mikuláš Teich, ed., *Bohemia in History* (Cambridge, Eng., 1998), 287, 288. Only about 2 million Germans lived in southeastern and northeastern Europe combined, few Germans could be enticed to move east, and even plans to give land to war veterans could not have replaced 7 million Czechs. Joseph B. Schechtman, *European Population Transfers, 1939–1945* (New York, 1946), 88; Petr Němec, “Český národ a nacistické teorie germanizace prostoru,” *Časopis dějin historický* 88, no. 4 (1990): 538.

44. Kárný and Milotová, eds., *Protěktorátní politika*, doc. 9, 101.

45. *Ibid.*, doc. 9, 109.

46. *Ibid.*

top Protectorate officials, Heydrich spelled out his methods. Similar to events already taking place in the occupied east, his own security police would register all Czechs, categorizing people according to their "national" and "tribal/biological" characteristics.⁴⁷ In February, the distribution of what Heydrich now called *Kennkarte* was to begin, and the population was to be divided between "Germanizable" and "un-Germanizable" Czechs. He estimated that two-thirds of all Czechs would immediately fall into one category or another. For the remaining, and more complicated, one-third, Heydrich proposed taking several years to decide what would be "practical and good."⁴⁸

Although he insisted on a strict, bureaucratic categorization of people, Heydrich failed to provide equally rigorous criteria for determining "Germanizability." Instead, he unleashed a confusing battle over the definition of criteria. Such struggles had, in fact, begun before Heydrich's arrival. In a report Heydrich commissioned in 1940, SS anthropologist Hans Joachim Beyer consulted interwar Czechoslovak conscription records to determine that half the Czech population could become Germans. By looking at head size, eye and hair color, height, and physical characteristics, however, Beyer offered a surprising conclusion—on average, the local Czechs had more "German" characteristics than local ethnic Germans.⁴⁹ Ethnic Germans, of course, disputed the conclusions, arguing that a candidate's worthiness was demonstrated by "spirit" or outward behavior (*Eindeutschungswürdigkeit*). Germans from the "old Reich," however, argued for the primacy of racial characteristics (*Eindeutschungsfähigkeit*).⁵⁰

But what, exactly, were these supposedly "German" racial characteristics? How did Protectorate officials determine whether a candidate possessed "German blood"? Concepts like the "Nordic race" had proven hopelessly vague, and in the 1930s anthropologists had to admit that the Jews, the race the Nazis hated most of all, were in fact no race at all, thanks to intermarriage over the course of hundreds of years in the Diaspora.⁵¹ As the Nazis' leading racialist, Hans Günther, wrote in 1930: "Nations are generally made up of persons of similar speech and folkways. . . . Race has nothing to do with nationality; all nations are made up of practically the same racial components, but in different proportions. . . . Anthropology [must] declare by far the greater part of Europe to be half-breeds and bastards."⁵² Eight years later, the legal architect of the Protectorate, Wilhelm

47. *Ibid.*, doc. 19, 146.

48. *Ibid.*, doc. 61, 218.

49. König-Beyer, "Denkschrift über die rassenpolitischen Verhältnis der Böhmischo-Mährischen Raumes und dessen Neugestaltung," SÚA, ÚRP dodatky II Rassenamt 5/3 (RuSHA), box 56.

50. Mastny, *The Czechs under Nazi Rule*, 135.

51. Cornelia Essner, "Im 'Irngarten der Rassenlogik' oder nordische Rassenlehre und nationale Fragen (1919–1935)," *Historische Mitteilungen* 7, no. 1 (1994): 80–101.

52. Hans F. K. Günther, *Rassenkunde des deutschen Volkes* (Munich, 1930), 7–8, cited in Gerhard Jacoby, *Racial State: The German Nationalities Policy in the Protectorate of Bohemia and Moravia* (New York, 1944), 78.

Stuckart, repeated the same principle: "People's biological makeup is a mosaic of thousands, yes tens of thousands of physical, intellectual, and spiritual characteristics, so-called hereditary dispositions or hereditary unity."⁵³ By 1942 the mind-boggling complexity and multiplicity of peoples in eastern Europe had led some racialists to declare that the Slavs were not a race.⁵⁴ It appeared that the Germans were not a race either. And if the Germans were not a race, then how could racial characteristics pinpoint potential Germans?

In fact, what passed as racial typologies were often categorizations of people on the basis of outward behavior or "spirit." On 9 January 1942, Freiherr von Watter, the Oberlandrat of Prague, wrote Heydrich on the state of "Germandom" in his district. Drawing from data obtained from ration cards for Reich citizens, von Watter counted 39,000 Germans in his district. About 10,000 were Reich citizens from Germany or the Sudetenland, most of whom worked in administrative offices. About 20,000 were ethnic Prague Germans of "impeccable German nationality" (*einswandfrei deutscher Volkszugehörigkeit*). Another 6,000 were locals with Reich citizenship but only "partial traces of German blood" (*teilweise deutscher Bluteinschlag*). The remaining Germans were either "asocials" or members of an untranslatable category—*Fett-Deutsche-Fremdstämmige*. It was not through any scientific examination of physical characteristics that von Watter had determined quantities of "German blood." Those with only "traces of German blood" were people who felt "drawn into Czech cultural circles" but had passed through the relatively porous criteria of being able to speak German and having attended German schools. Another indicator of having only "partial traces of German blood" was impotence, or at least the lack of reproduction. Of these 6,000, one-half were divorced, single, or widowed. Among the married couples, a third were without children. The "asocials," of course, did not possess any "German blood" because they were former convicts and prostitutes who had become Germans solely for materialistic reasons.⁵⁵ Having "German blood" was not determined by any sort of "objective" test of one's biological makeup. In fact, von Watter was using a reverse logic. Because one's constitution, patriotism, and virility were inherited, one could determine biological makeup by examining the subject's outward behavior and appearance.

Not surprisingly, at the center of much debate were amphibians and the question of how much free will the candidate had in affecting the application process. By Heydrich's own admission, ethnic Germans related to Czechs by marriage, along with "reactionary" and "aristocratic" elements, seemed against him.⁵⁶ Yet, as many were quick to point out, amphibians who had already crossed over to Germandom would remain there, as applicants for Kennkarten supplied "subjective" information to

53. Wilhelm Stuckart and Rolf Schiedermaier, *Rassen- und Erbblog in der Gesetzgebung des Dritten Reiches* (Leipzig, 1938), 9.

54. Connelly, "Nazis and Slavs," 16–19.

55. Kárný and Milotová, eds., *Protectorátová politika*, doc. 52, 200–204. Emphasis in the original.

56. *Ibid.*, doc. 14, 125.

racial examiners that only later would be “objectively” judged.⁵⁷ Heydrich was intimately familiar with the SS’s grandiose racial plan for the territory stretching from the Oder to the Urals.⁵⁸ He must also have been familiar with the imprecision of the registration process there.⁵⁹ By 1942, most Czechs had become aware of the Nazis’ Germanization plans, so it would not have been difficult for respondents to tweak their answers in order to become “Germanizable.” Willing crossovers could claim German heritage, and there would be no way for examiners to question their validity. They could also feign political loyalty, as security police had warned, while remaining Czech. Some officials even argued that amphibians demonstrated “un-German” behavior simply by virtue of applying for German citizenship. Those with the most “German blood” were not the amphibians but, in a strange twist of logic, the most determined Czech patriots. “For myself,” party official Gustav Adolf Schulte-Schomburg wrote Heydrich on 11 March 1942, “I am of the point of view that the children of these fanatical Czechs of the past 20 years are much more valuable subjects for Germanization than these unprincipled scoundrels [*charakterlose Lumpen*] who change their views from day to day.” Czech patriots, he suggested, would either choose to become German or be shot.⁶⁰

On 18 May 1942, Heydrich provided top Nazi officials in Berlin with a report on the general situation in the Protectorate. His project of separating out Czechs for assimilation had begun. Racial experts screened youth called for work duty with “national-racial tests.” Potential Germans were to be assigned to camps in the Reich. Under the cover of a Protectorate-wide campaign against tuberculosis, experts from the Race and Settlement Office began combing the territory with five x-ray machines. The data was to be used to map out a racially ordered cross-section of society.⁶¹ The project soon ground to a halt, however. On 27 May Czechoslovak

57. *Ibid.*, doc. 6, 218.

58. Christopher Browning, “From ‘Ethnic Cleansing’ to Genocide to the ‘Final Solution’: The Evolution of Nazi Jewish Policy,” *Nazi Policy, Jewish Workers, German Killers* (Cambridge, Eng., 2000), 8.

59. In Wartheland, Gauleiter Greiser was dubious of Poles’ ability to become Germans. Hence, only 70,000 people were placed in categories III or IV of the German *Wahlliste*, an early attempt to separate (potential) Germans from Poles, Jews, and other nationalities. Most of the names that made the list were of children. Gauleiter Forster of Danzig-West Prussia had a more inclusive policy. Of approximately 200,000 ethnic Germans, 100,000 were registered into Categories I and II. About 100,000 Kaschubs and 700,000 ethnic Poles were registered into Category III. In Upper Silesia Gauleiter Bracht pressed both ethnic Germans and Poles to register, resulting in more than a million people falling into Categories I–III. Clifton J. Child, “Germany 1939–1945,” in Arnold Toynebee and Veronica M. Toynebee, eds., *Hitler’s Europe* (London, 1954), 90; Robert L. Koehl, *RFVD: German Resettlement and Population Policy, 1939–1945* (Cambridge, Mass., 1967), 62–63. Even within Upper Silesia the “Germanizability” of inhabitants varied wildly. Of those living within the pre-1914 German borders, 90 percent were assigned to categories I–III. In the Gau’s former Russian territories the number was only 3 percent. Zofia Boda-Krenzel, *Sporna Włokality na Górnym Śląsku: Kwestoryjne śledztwo i ich rozwiązanie* (Opole, 1978). My thanks to James Bjork for providing me with this citation.

60. Kármány and Milotová, eds., *Protectorátní politika*, doc. 71, 283–84.

61. *Ibid.*, doc. 79, 257, 252.

paratroopers shot Heydrich outside of Prague, and he died from his wounds several days later. As a reprisal for allegedly providing shelter to those who assassinated the acting Reich Protector, the village of Lidice was destroyed. The resultant surge in Czech patriotism, followed by the Wehrmacht's defeat at Stalingrad, ended the project for good.

Tracing this episode backwards, what is remarkable is what did not happen. Plans for making the population of Bohemia and Moravia "German" only gained momentum during the last days of Heydrich's rule. Perhaps the Protectorate's war industry was too valuable to endanger, causing Heydrich to stall the implementation of his plan. Polycracy may have bogged down Germanization policy rather than creating an internal, radicalizing dynamic. Just as with the destruction of the Jews, as well as the persecution of the so-called Gypsies, attempts to define nationality in the Protectorate involved various individuals and agencies in a struggle over the creation of policies of inclusion and exclusion.⁶² In the Protectorate, however, no single definition of what made a German emerged triumphant. Throughout the period discussed above, Oberlandrâte, party members, racial experts, and security police all appealed to Heydrich with their own criteria for Germanness, and they seemed further apart in 1942 than upon his arrival in 1941. Perhaps, just as Hitler had done in the Reich, Heydrich, by acting as sole arbiter of such questions and delaying his answers, was consolidating his power. Or perhaps Nazism, while being frighteningly adept at defining enemies, was unable to define what made a German, and hence itself.

Episode Three: Making the Czechlands "Czech"

On 28 March 1944, one of the many "reports from the Protectorate" arrived in the London offices of the Czechoslovak government in exile. Like many, it was penned by Czechoslovak agent Kučera, who interviewed Protectorate inhabitants from Stockholm. Many of his interviewees were Czech managers and engineers in Reich armaments factories sent to Sweden on business. Others, like the respondent for his 28 March report, had escaped the Protectorate into Sweden and were now looking for passage to England. Vilém Beneš had crossed the border from Norway, where he had worked on the shop floor of an armaments factory since 1942, occasionally returning to České Budějovice, Prague, and Zlín in the Protectorate before eventually fleeing to Sweden. Kučera had taken Beneš through a standardized set of questions, asking about the state of the Protectorate's economy, what he knew about military formations, the daily life of his co-nationals, the general mood of the people, the collaborationist government, and what people thought of events in London, specifically President Beneš's recent overtures toward the Soviet Union. As usual, the last question referred to Czech-German relations in the Pro-

62. Raul Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, 2d ed. (New York, 1985), 1:65–80; Michael Zimmermann, *Rassenutopie und Genozid: Die nationalsozialistische "Lösung der Zigeunerfrage"* (Hamburg, 1996), 156–62.

tectorate. Beneš's answer was unequivocal: "Every German must go. In this our people are unshakable."⁶³

Beneš's view was typical of the hundreds of "reports from the Protectorate" that found their way to Czechoslovak government desks in London. Despite differences in class, age, geography, or political stance, most patriotic Czechs still shared one commonality: an intense hatred of anything, or anybody, "German." "Everyone is united in hatred of the Germans," one resistance fighter said, "the solidarity is tremendous," bringing together city dwellers and those in the countryside, workers and intellectuals.⁶⁴ Or, as another resistance fighter proclaimed in 1944, a "hatred of all things German" had become the "common, uniting national idea."⁶⁵ The hatred only intensified as the occupation dragged on. Czechs became braver in making their sentiments known as the Allies drew closer. As security police agents noted, statements like, "We will soon take club in hand and drive the Germans from the land," could be heard everywhere.⁶⁶ In 1945, following close behind Soviet troops, many Czechs took their immediate revenge, shooting at retreating Wehrmacht soldiers, SS formations, prison camp guards, and innocents. Other Germans had left before, including Reich bureaucrats, German refugees from Germany and southeast Europe, and native Germans, mostly women and children.⁶⁷ From April 1945 until the Allies approved the "Organized Transfer" during the Potsdam conference, more than 600,000 Germans left the country.⁶⁸ During this same period, according to numbers compiled by a recent Czech-German historical commission, between 19,000 and 30,000 people died—6,000 due to acts of violence and 5,000 by suicide.⁶⁹

Who, exactly, were these Germans? Few documents have survived the chaos of the spring and summer of 1945, leaving the historian with few clues as to who these "German" victims actually were, how they were marked, stigmatized, and then expelled or murdered. Following the Potsdam conference, however, the newly established Czechoslovak government began work on the "orderly and humane transfer" of the German population. Crucial to the process was crafting a legal definition of what made a person "German." The problem was more than just a political-bureaucratic one. As Eva Hartmannová writes, the postwar need to draw lines between "us" and "them," and between Czechs and Germans in particular, arose from "an uncertainty in national consciousness that was the

63. Vilém Beneš, "Zprávy z Protektorátu," 28 March 1944, VHA, fond 57, sign. 91/7, p. 8.

64. Netka, "Zpráva z domova," 5–8 February 1944, VHA, fond 57, sign. 91/7, p. 2.

65. [Anonymous informant], "Pro doktora Beneše," 22 January 1944, VHA, fond 37, sign. 91/7, p. 2.

66. SD Tagesbericht, 25 August 1944, VHA, box 8, jednotka 73, p. 3.

67. Tomáš Staněk, *Odraz Němců z Československa 1943–1947* (Prague, 1991), 52.

68. Frommer, "National Purification," 12.

69. *Konflikty společnosti, katastrofy, úskalí: Nálet vylásku německo-českých dějin od 19. století* (Prague, 1996), 29–30. See also Eagle Glasheim, "National Mythologies and Ethnic Cleansing: The Expulsion of Czechoslovak Germans in 1945," *Central European History* 33, no. 4 (2000): 463–86; Tomáš Staněk, *Protaktor 1943: Protaktor tzv. státní nepřehledné administrativy v českých zemích (mimo tábory a věznice) v kolusu-úprku 1945* (Prague, 1996).

result of dramatic historical experiences and the search for a new social and political identity."⁷⁰ The task was not a simple one. At the center of debate, as usual, were amphibians.

Reich citizenship seemed the most logical, visible marker for identifying Germans. As citizens and legal members of the Reich, logic demanded that Germans live in Germany, not the newly established Czechoslovak Republic. All the Germans must go, Vilém Beneš had said in 1944, "even socialists, even those who had just become Germans."⁷¹ After the war, many continued this same argument. One contributor to the intellectual weekly *Dnešek* wrote: "Whoever betrayed the nation and declared himself to be a German has disavowed himself of other nationalities. This declaration constitutes an assertion that he identifies with Germanism, that he agreed with the advancement of the German nation, that he agreed with Nazism, and even that he agreed with its crimes. . . . Whoever claimed to be a German belongs with Germans across the border."⁷²

Under such criteria, amphibians who had chosen Reich citizenship would be expelled. At first, the Czechoslovak government seemed to have agreed. The first presidential decree defining German nationality on 19 May 1945 stated that whoever had belonged to a German national group, association, or political party after 1929 or had marked German on any census since then was to be considered "German." Exceptions would be made for those who actively opposed the Nazi regime.⁷³

Less than five months later, however, the Czechoslovak government reversed itself. On 2 August the Ministry of Interior decreed that "Czechs, Slovaks, and members of other Slavic nations" who obtained Reich citizenship "under the threat of denunciation or particular circumstances deemed exceptional" were not to be regarded as Germans.⁷⁴ In Vilém Beneš's *České Budějovice*, 4,000 Reich citizens applied for reinstatement of their Czechoslovak citizenship before the August decree; 34 were accepted. In October of that same year 4,000 applied again. The following March, the local paper reported that 1,000 of the applicants had been granted citizenship.⁷⁵ One reason for the reversal might have been politics within the communist-controlled Ministry of Interior, which dealt with matters concerning citizenship. Many Czechs who registered as Reich citizens during the war joined the party shortly after liberation, hoping for a safe haven from popular revenge and retribution trials.⁷⁶ Ironically, just

70. Eva Hartmannová, "My' a 'oni': Hledání české národní identity na stránkách *Dneška* z roku 1946," in Karel Jech, ed., *Stránkami soudobých dějin: Školení k přelomovým historikům Karla Kaplany* (Prague, 1993), 93.

71. Vilém Beneš, "Zprávy z Protektorátu," 28 March 1944, VHA; fond 37, sign. 91/7, p. 8.

72. Hartmannová, "My' a 'oni,'" 101.

73. "Dekret presidenta republiky č. 5/1945 Sb. ze dne 19. května 1945," par. 6, 30–1, in Ján Grónský, ed., *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa (1945–1968)* (Prague, 1999), 38–49.

74. "Ústavní dekret presidenta republiky č. 33/1945 Sb. ze dne 2 srpna 1945," par. 1, 68–69, in Grónský, ed., *Dokumenty*, 67–71.

75. King, "Loyalty," 354, 362, 373.

76. Toman Brd, *Československo a současný svět: 1939–1945* (Prague, 1992), 431.

as with the Nazis, Czech leaders had also begun to worry about numbers. The process of "gathering in" Czechs from abroad only produced a trickle.⁷⁷ Czechoslovak leaders and intellectuals feared that there simply would not be enough Czech bodies to keep the national economy running and to maintain national "strength."⁷⁸ Czechoslovakia could hardly afford to lose the estimated 300,000 Czechs who had become Germans during the occupation. As *Lidová demokracie* wrote in April 1946:

The expulsion of Germans from Yugoslavia, Hungary, and Romania, as well as from Poland and Czechoslovakia, will increase the density of the population in rump Germany while considerably decreasing it in our land. . . . This gain has a big political value for our future, on one condition, however: that our numerical strength does not stop growing but continues to increase. It is undoubtedly a life-and-death question for us Czechs; to ensure social, economic, and moral preconditions for biological increase is one of the main tasks of our state policy.⁷⁹

Once implemented, the actual marking of German nationality became even more random and confused. In late 1944, according to a security police report, many people with "German heritage" or "partial German heritage" had been knocking on local Nazi administrative offices, asking that their Reich citizenship be annulled.⁸⁰ Some people's census and Reich citizenship records had been lost; other alleged Germans might never have joined organizations or associations. Most important, the actual determination of nationality occurred not in Prague but within local courts appointed by the country's 162 newly established national committees. Headed by "reliable" persons of "Slavic origin," usually prisoners of concentration camps, partisans, legionnaires, or local elites, the committees and their courts had full sovereignty in their regions and often countermanded orders from the Ministry of Interior. National committees sometimes expelled "Germans" before their own courts had time to determine the individual's nationality. On numerous occasions Czech women married to Germans were treated as German nationals, given German rations, and prepared for deportation. In České Budějovice, Ministry of Interior officials pulled supposed Czech women off trains minutes be-

77. In 1945, following Czechoslovakia's ceding of Carpatho-Ukraine to the Soviet Union, the governments transferred thousands of Czechs and Slovaks in exchange for Ukrainian-Ruthenians and Russians. Terry Martin, "The Origins of Soviet Ethnic Cleansing," *Journal of Modern History* 70 (December 1998): 821. Beneš also called for the thousands of Czechs in Vienna to be "repatriated," although most declined. Thousands more undefined Czechs and Slovaks came from France, Belgium, and Hungary and were awarded Czechoslovak citizenship upon their arrival. See "Ústavní zákon č. 74/1946 Sb. ze dne 12 dubna 1946" and "Ústavní zákon č. 179/1946," in Gromský, ed., *Doklady*, 135–36, 156–57.

78. The concern was especially rife among professional statisticians. See, for example, V. Bezl, "Rozvedy a rozluky za okupace," *Statistický spravodaj* 9, no. 6 (1 June 1946): 181–83.

79. Andrei Villen Bell, "The Expulsion of the Sudeten Germans: A Breakdown of Ethnic Boundary Maintenance Mechanisms" (Ph.D. diss., Boston University, 1997), 294–95.

80. SD Tagesbericht, 15 September 1944, VHA, box 8, no. 80, p. 7.

fore their departure for Germany.⁸¹ In other cases anti-Semitism mixed with anti-Germanism with tragic results. In Prague, local officials looking for proof of membership in German associations gathered lists of German theater subscribers, many of whom were Jewish. Despite Ministry of Interior directives that Jews who suffered under Nazism were not to be considered Germans, the Prague national committee concluded that "German" Jews were now subject to *Sonderbehandlung* and were to be "repatriated" to Germany.⁸²

For all the confusion they created, the expulsions had made one thing clear: amphibianism would no longer be tolerated. Supposed Czechs who had obtained Reich citizenship were often granted Czechoslovak citizenship only to be subject to punishment for "offending national honor" or more serious crimes and imprisoned once again. The chief justice in České Budějovice saw as his task the elimination of such dangerous people: "Due to the national indifference so common for southern Bohemia that it is called Budweiserian [*budweiserská*], [many individuals] . . . of Czech origin declared themselves for German nationality, were the henchmen and flunkies of Nazism, informers for German authorities and the like, during which they well used their local knowledge. With severity, made possible by the retribution decree, this court tried once and for all to confront these unhealthy conditions."⁸³

As historian Benjamin Frommer writes: "After the war Czechoslovakia essentially declared that the days of nation-straddling, of choosing sides based on the exigencies of the moment, had passed. No longer could an individual fashion his or her own identity—in fact, everyone had already chosen it for the last time."⁸⁴ While amphibians could apply to have their citizenship reinstated, most languished in prison while committees examined traces of past behavior for signs of German nationality. Choice among nationalities now disappeared almost completely. In the 1950 census only 165,117 Germans were counted in the Bohemian crownlands, about 1.3 percent of the former population.⁸⁵ No German-language schools were allowed, and Czechoslovak officials predicted that within a generation no Germans would remain.

Some Conclusions

From 1939 to 1946 there existed a great deal of confusion, variation, and heated conflict over the definition and ascription of nationality in the Bohemian crownlands. In early 1940, amphibians were prized commodities when local Oberlandräte and others worried that Germandom would disappear in the Protectorate. Later in 1940, the fall of France convinced

81. Frommer, "Expulsion or Integration," 392–93; Frommer, "National Purification," 28–31, 200, 273; King, "Loyalty," 572.

82. Helena Kerjžová, "Český a slovenský antisemitismus 1945–1948," in Jech, ed., *Svědectví soudních dělníků*, 162.

83. Frommer, "National Purification," 258.

84. *Ibid.*, 212.

85. Staněk, *Odson*, 367.

many amphibians to apply for Reich citizenship, causing local leaders and police to worry that "scoundrels" or "true" Czechs were entering the German Volk. Under Heydrich's rule, some power brokers saw in amphibians potentially useful Germans. Other Nazi leaders argued that amphibians' base, materialistic motives disqualified them as candidates. After the war, it was the Czechoslovak government's turn to vacillate. In the months immediately following liberation, patriots remembered amphibians as the worst of traitors. As stability returned to the Bohemian crownlands, amphibians became prized as Czechs, potential mothers for the nation, and bodies in the national economy.

The inconsistency presented a challenge to both nationalist thinking and rule. Borderlands are often regions where identities are forged in opposition to one another.⁸⁶ But the people who straddled national divides called into question the simple and imprecise criteria by which nationality was defined.⁸⁷ Officials claimed to see national characteristics while looking at eye color, work ethic, reproductive capabilities, and census responses given more than a decade earlier. No consistent definition of nationality ever emerged triumphant. "All margins are dangerous," anthropologist Mary Douglas writes. "Any structure of ideas is vulnerable at its margins."⁸⁸ Amphibians threatened the myth that the nation was eternal, unified, and homogenous; they threatened to bring the project of making nations to a halt.

Yet, while attempts to define nationality swayed, collapsed, and were reconstructed, the process of ascribing nationality, drawing national boundaries, and finally expelling undesirables continued. And as the gap between national collectives widened, those who had inhabited the middle ground found themselves helplessly drawn to one side or the other, often several times. In 1930 any male could have declared himself to be a German. In 1940 any male could have applied for Reich citizenship. Given the open-ended criteria of the citizenship law, his chances of being accepted were good. To remain a Protectorate national, and passively count oneself among Czechs, was even simpler. Still, the gap between nationalities widened as officials constructed a legal, enforceable line between Protectorate nationals (Czechs) and Reich citizens (Germans). The eventual results of Heydrich's Kennkarte registration, had it

86. For works on the role that boundary conflicts play in the creation of identity, see Fredrik Barth, *Ethnic Groups and Boundaries* (Boston, 1969); and R. Grillo, "Nation" and "State" in Europe: *Anthropological Perspectives* (London, 1980). For important works of history, see J. Armstrong, *Nations before Nationalism* (Chapel Hill, 1982); A. P. Cohen, *Symbolizing Boundaries: Identity and Diversity in British Cultures* (Manchester, 1986); and Peter Sahlin, *Boundaries: The Making of France and Spain in the Pyrenees* (Berkeley, 1989).

87. Ann Laura Stoler, "Sexual Affronts and Racial Frontiers: European Identities and the Cultural Politics of Exclusion in Colonial Southeast Asia," in Frederick Cooper and Ann Laura Stoler, eds., *Tensions of Empire: Colonial Cultures in a Bourgeois World* (Berkeley, 1997), 109. See also Owen White, *Children of the Empire: Miscegenation and Colonial Society in French West Africa 1895–1960* (Oxford, 1990), esp. 124.

88. Mary Douglas, *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo* (New York, 1966), 121, cited in John Torrey, *The Invention of the Passport: Surveillance, Citizenship, and State* (Cambridge, Eng., 2000), 12.

been undertaken in full, can only be surmised. In the process, however, we see another step away from individual autonomy. While still relying on subjective data, the racial expert had considerable leeway for interpreting nationality. After the war, the Czechoslovak government provided vague criteria for determining nationality, but the final, and sole, decision was left in the hands of local elites.

From 1939 to 1946 the state assumed for itself the sole authority over the ascription of nationality. Personal choice was to be replaced by administrative decree. The subject's voice had gone mute. As a result, the very stuff of prewar associational life in the Bohemian crownlands had disappeared. Since the mid-nineteenth century, joining a club, voting for a political party, and marking a census form represented a choice to associate with a particular nation. In few other places in the world was Ernest Renan's claim that "a nation's existence . . . is a daily plebiscite"⁸⁹ truer than in the prewar Bohemian crownlands. Beginning in 1941, nationality was decreed, not chosen by the individual. By the end of 1946, there was but one nationality in the Bohemian crownlands. A defining aspect of prewar Czechoslovak public life—the right and ability to choose a nationality—no longer existed.

Is this a story particular to the Bohemian crownlands, or one that resonates throughout Europe from 1939 to 1946?⁹⁰ There is much to distinguish the Bohemian case from its European counterparts—a thriving civil society before the war, the nature of Nazi rule in the Protectorate, the timing of Germanization plans, the lack of organized resistance during the war, and the region's historically strong economic ties to Germany, to name just a few. Still, panning across the continent, the same questions may be posed: How was nationality defined in Europe from 1939 to 1946? How was nationality marked on the individual? Who wielded the power to make such determinations? The answers, although patchy, suggest similar developments elsewhere and may inspire more detailed case studies.

Nazi policies toward the Slavs, historian John Connelly writes, were a result of "constant improvisation, in which opportunity and ideology shaped one another."⁹¹ One finds a similar mixture of opportunity and ideology shaping nationality policy wherever Nazi leaders attempted to define, identify, and label Germans. Economic necessity and demographic realities contorted Nazi nationality policies even further. The outbreak of war inspired SS leader Heinrich Himmler to begin realizing

89. Ernest Renan, "What Is a Nation?" (1882), *Poetry of the Celtic Races and Other Essays* (London, 1896), 81.

90. The most complete pan-European surveys of population movements during World War II and the immediate postwar period remain Schechtman, *European Population Transfers*, and Schechtman, *Postwar Population Transfers in Europe, 1945–1955* (Philadelphia, 1968). An important recent study that takes a pan-European perspective on Nazi population policies in western and eastern Europe is Isabel Heinemann's dissertation, "Deutsches Blut: Das Rasse- und Siedlungshauptamt SS und die nationalsozialistische Rassenpolitik 1939–1945" (Ph.D. diss., Universität Freiburg, 2002). For a recent comparison of twentieth-century ethnic cleansings, see Norman Naimark, *Fires of Hatred: Ethnic Cleansing in Twentieth-Century Europe* (Cambridge, Mass., 2001).

91. Connelly, "Nazis and Slavs," 33.

long-held dreams of completely Germanizing western Poland. German settlers, he promised, would replace the 7.8 million Poles and 700,000 Jews inhabiting the newly incorporated Polish territories.⁹² But only about 2 million Germans lived in southeast and northeastern Europe,⁹³ and even plans to give land to war veterans and to encourage emigration from the Reich would have failed to realize such absurd projections. Emptying incorporated western Poland of people would have devastated an economy crucial to the war effort. Himmler adapted. Since Poles (and Kashubs) could not be replaced, many would have to become Germans. After the fall of France, Himmler and his agents began drawing up plans for the infamous *Volksliste*—a set of categories to judge the “Germanizability” of the inhabitants of the incorporated territories of western Poland. On 12 September 1940—about two weeks after Hitler had approved the Protectorate Office’s Germanization plans—Himmler circulated a memo ordering racial experts to fill *Volksliste* categories with real names.⁹⁴ Similarly, Nazi officials justified the importation of ethnic Germans from South Tyrol, Transylvania, and Bukovina to industrially rich Luxemburg on the dubious grounds that the settlers were returning to the land of their descendents. In reality, the settlers were needed to replace the thousands of Luxemburgers either drafted into the army or sent to work in the Reich, also justified under the auspices of making them more “German.”⁹⁵

Power struggles and administrative confusion further contorted Germanization measures. At least three agencies claimed the right to plan the ethnic reorganization of the occupied east.⁹⁶ In occupied Slovenia, yet another agency, the Repatriation Office for Ethnic Germans (*Volksdeutsche Mittelstelle*) assumed control over the selection of people for Germanization, much to the chagrin of the Race and Settlement office.⁹⁷ In Alsace, it was an SS organ that organized the regionwide registration and classifi-

92. Wolfgang Benz, “Der Generalplan Ost: Germanisierungspolitik in den besetzten Ostgebieten,” *Herrschaft und Gesellschaft im nationalsozialistischen Staat: Studien zur Struktur- und Mentalitätsgeschichte* (Frankfurt am Main, 1990), 72.

93. Schechtman, *European Population Transfers*, 38.

94. Koehl, *RAPOV*, 77–82. As historian Wolfgang Benz writes, the common Nazi mantra that the Germans were a *Volks* without its space (*Volks ohne Raum*) became more difficult to justify once new territories were annexed to the Reich. In fact, the opposite soon proved to be true. The Reich now began to include much space and not enough (German) *Volk*. Benz, “Der Generalplan Ost,” 79. The phrase comes from the infamous pamphlet by Hans Grimm, *Volks ohne Raum* (Munich, 1926).

95. Viscount Chilton, “The Occupied Countries in Western Europe,” Toynebee and Toynebee, eds., *Hitler’s Europe*, 517.

96. The architect of Generalplan Ost, Konrad Meyer-Hetling, was attached to a division of Himmler’s SS, the *Reichskommisariat für die Festigung Deutschlands*. In Kraków, however, Hans Frank had also established his own *Planungsamt* for the General Government; Alfred Rosenberg had established the *Hauptämter für Raumordnung*. Mechthild Rüssler and Sabine Schleiermacher, “Der ‘Generalplan Ost’ und die ‘Modernität’ der Großraumordnung: Eine Einführung,” in Rüssler and Schleiermacher, eds., *Der Generalplan Ost: Hauptlinien der nationalsozialistischen Planungs- und Vernichtungspolitik* (Berlin, 1993), 9.

97. “Extract from Report from Harders to Hofmann, 6 October 1942, concerning Results of Germanization Program,” *Trials of the War Criminals before the Nuremberg Military Tribunal under Control of Council Law No. 10*, 15 vols. (Nuremberg, 1946–49), 5:773, doc. NO-1600. See also Tone Ferenc, “Absiedler: Slowenen zwischen ‘Eindeutschung’ und

cation of the population. The process, however, was carried out through Nazi party functionaries.⁹⁸ In incorporated western Poland, Gauleiter Forster of Danzig–West Prussia relied upon political loyalties to wrest control over the registration of his territory's population from Himmler's SS. The result was a policy much more inclusive than in neighboring Wartheland.⁹⁹ The degrees of inclusion varied widely across Europe. Only in the case of the Jews was there a consistent, determined policy of destruction throughout the continent, although even here the path to destruction varied by region.¹⁰⁰

Naturally, the definitions of what made a German varied wildly across the continent as well. In Germany, SS racial experts measuring the "Germanizability" of Polish workers who had had sexual relations with German women looked at fifteen characteristics relating to the head and six covering the rest of the body. The tests, which began in 1940, meant the death sentence for any Pole who obtained a negative result; the remaining candidates became "Germans."¹⁰¹ The SS police leader for Lublin, Odilo Globocnik, had his own views on how "re-Germanizable" Poles could be spotted. Possessing "German" objects such as chests, spinning wheels, spinning costumes, and printed documents supposedly betrayed a forgotten German heritage. Names, too, revealed a hidden Germanness among the candidates. "Sępynger" had most likely been German "Springer," "Gryn" formerly a "Grün." (No matter that Globocnik has a suspiciously "Slavic" ring to it.)¹⁰² In Alsace, Lorraine, and Luxemborg, Ministry of Interior officials made it quite easy to become a German citizen. As of 1942, the candidate needed only two German grandparents, and he had to join or be conscripted into the SS.¹⁰³

Yet the policy of ascribing nationality in an attempt to make pure nations continued throughout the war, setting millions of individuals in motion and killing others. After the war, the practice of making nations continued. The transformations were most dramatic in east central Europe. As Robert Paul Magosci argues, the massive demographic upheavals of World War II and the immediate postwar period produced two basic re-

Ausländereinsatz," in Ulrich Herbert, ed., *Europa und der "Rasseinsatz": Ausländische Zivilverleiher, Kriegsgefangene und RZ-Häftlinge in Deutschland 1938–1945* (Essen, 1991), 200–209.

98. Lothar Kettenacker, *Nationalsozialistische Völkerverspolitik im Elsaß* (Stuttgart, 1973), 264.

99. Herbert S. Levine, "Local Authority and the SS State: The Conflict over Population Policy in Danzig–West Prussia, 1939–1945," *Central European History* 2, no. 4 (December 1969): 331–55 and note 59.

100. Connelly, "Nazis and Slavs," esp. 32–33. On the various paths to Jewish destruction, see Ulrich Herbert, ed., *National Socialist Extermination Policies: Contemporary German Perspectives and Controversies* (New York, 2000).

101. Matthias Hamann, "Erwünscht und unerwünscht: Die rassenpsychologische Selektion der Ausländer," in Jochen August et al., eds., *Herrenmensch und Arbeitsvölker: Ausländische Arbeiter und Deutsche 1939–1945* (Berlin, 1986), 145.

102. "Merkblatt des SS- und Polizeiführers im Distrikt Lublin," *Der Generalplan Ost*, doc. 44, 285.

103. Doris L. Bergen, "The Nazi Concept of 'Volksdeutsche' and the Exacerbation of Anti-Semitism in Eastern Europe, 1939–1945," *Journal of Contemporary History* 29 (1994): 575.

sults. "First," he writes, "the historic presence of Jews and Germans (with the exception of Transylvania) had been virtually eliminated in East-Central Europe." Second, in Poland, the Bohemian crownlands, and Hungary, events from 1939 to 1946 resulted in a national homogenization preserved and protected by communist leaders. In 1991, according to government officials, Poles constituted 97.2 percent of Poland's population. That same year, non-Magyars made up only 0.5 percent of Hungary's population.¹⁰⁴ According to the 1991 census, the Bohemian crownlands' three largest minorities—Poles, Germans, and Roma (pejoratively known as Gypsies)—made up only 140,000 of the country's 10,300,000 inhabitants.¹⁰⁵ In each case, post-World War II ethnic cleansing began with a determination of nationality based upon a variety of criteria. In eastern Poland, communist leaders "repatriated" 482,000 Ukrainians to the Soviet Union from October 1944 to June 1946. Here, as during a last sweep in 1947, officials looked at blood, religion, and Nazi documentation to determine nationality.¹⁰⁶ While drawing upon 1941 census results, communist officials in Hungary also marked as "German" anyone who failed to prove "national loyalty and democratic feelings."¹⁰⁷ In each case, individuals placed on the wrong side were killed or forced to exit the region, a symptom of an extreme age in which larger forces conspired against individual autonomy and freedom.

Although just snapshots, this glance at other cases might suggest approaches to studying nationalism in Europe from 1939 to 1946.¹⁰⁸ In an atmosphere radicalized by war, nationality ascription was less about things like memory, language, and customs—not to mention biology. Instead, nationality was about economics, demographics, politics, personal grudges, and opportunism. Examples from the Bohemian crownlands flesh out the point. Oberlandrat Molsen hardly distinguished among "Czechified" Germans as potential members of the Volk. Party member Schulte-Schomburg argued that Czech patriots would be better Germans than irredeemable crossovers. In Prague, local officials deported German-speaking Jews returning from concentration camps "home" to Germany. The motives are barely concealed—local politics, a not-so-subtle chal-

104. Robert Paul Magosci, *Historical Atlas of East Central Europe* (Seattle, 1993), 168, 131, 133.

105. *Statistická ročenka České Republiky 1993* (Prague, 1993), 412.

106. Timothy Snyder, "To Resolve the Ukrainian Problem Once and For All: The Ethnic Cleansing of Ukrainians in Poland, 1943–1947," *Journal of Cold War Studies* 1, no. 2 (Spring 1999): 108, 111. See also Philipp Ther, *Deutsche und polnische Vertriebene: Gesellschaft und Vertriebenenspolitik in der SBZ/DDR und in Polen 1945–1956* (Göttingen, 1998), 50–87.

107. Ágnes Tóth, "Zwang oder Möglichkeit? Die Annahme der Maxime von der Kollektivschuld und die Bestrafung der deutschen Minderheit in Ungarn," in Richard A. Flaschka et al., eds., *Nationale Frage und Vertreibung in der Tschechoslowakei und Ungarn 1938–1948: Aktuelle Forschungen* (Vienna, 1997), 96.

108. A comparison with Soviet population policies would be fruitful as well, as numerous historians of the Soviet Union have shown. See the recent discussion of Eric D. Weitz's essay "Racial Politics without the Concept of Race: Reevaluating Soviet Ethnic and National Purges," *Slavic Review* 61, no. 1 (Spring 2002): 1–65; and Peter Holquist, "Information Is the Alpha and Omega of Our Work": Bolshevik Surveillance in Its Pan-European Context," *Journal of Modern History* 69, no. 3 (September 1997): 415–50.

lenge to Kennkarte registration plans, and anti-Semitism. In the end, however, the definitive answer to "what is a German" was not found among top officials, academics, and leading nationalists but determined at the local level on a person-to-person basis.

While asking what makes a German, we should also ask who has the power to decide, and what contours that decision. The lessons need not be limited to Europe from 1939 to 1946.¹⁰⁹ "Too frequently in recent academic writing, identities have been discussed in purely subjective terms, without any reference to ways in which identities are anchored in law and policy," John Torpey writes.¹¹⁰ Czech historians can draw upon a rich tradition of studying economics and demographics to better understand the nation-building process.¹¹¹ But, in the end, nationality ascription is an individual event. And perhaps amphibians, by no means heroes in their own right, can yet remind us that choosing a public identity is one of the greatest of all individual liberties.

109. Slavenka Drakulić wrote of the recent conflict in the Balkans: "Being a Croat has become my destiny. . . . Along with millions of other Croats, I was pinned to the wall of nationhood—not only by outside pressure from Serbia and the Federal Army but by national homogenization within Croatia itself. That is what the war is doing to us, reducing us to the one dimension: the Nation. The trouble with this nationhood, however, is that whereas before, I was defined by my education, my job, my ideas, my character—and, yes, my nationality too—now I feel stripped of all that. I am nobody because I am not a person any more. I am one of 4.5 million Croats. . . . I am not in a position to choose any longer. . . . So right now, in the new state of Croatia, no one is allowed not to be a Croat." Drakulić, *The Balkan Express: Fragments from the Other Side of War* (New York, 1993), 50–52, cited in Rogers Brubaker, "Rethinking Nationhood: Nation as Institutionalized Form, Practical Category, Contingent Event," *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe* (Cambridge, Eng., 1996), 20.

110. Torpey, *Invention of the Passport*, 13.

111. Miroslav Hroch, *Social Preconditions of National Revival in Europe* (Cambridge, Eng., 1985); Oto Urban, *Česká společnost 1848–1918* (Prague, 1982); Jan Havránek, "The Development of Czech Nationalism," *Austrian History Yearbook* 3, no. 2 (1967): 223–60. This list should also include the Czech émigré Ernest Gellner and the American historian Gary Cohen. See Cohen, *The Politics of Ethnic Survival: Germans in Prague, 1861–1914* (Princeton, 1981).